

”
Van een stokstaartje vinden we dat je die niet zomaar kunt vermoorden
Marjan Slob filosoof
WETENSCHAP 29

Benard in de barakken

Seksuele intimidatie, diefstal en slechte hygiëne in azc Dronten

BINNENLAND 10-11

FOTO MERLIN DALEMAN

Lieke Marsman (1990-2026)

Ze wilde 'een oproep tot leven' zijn

IN HET NIEUWS 8-9

Libanon
Ontheemden slapen in school, leerlingen dupe

IN HET NIEUWS 6-7

Stroomnet
Is die zwaardere aansluiting wel echt nodig?

ECONOMIE 22

Verlies
Hoe verder als je vader verongelukt?

BOEKEN C4-5

IN HET LAND
UTRECHT

SHEILA KAMERMAN

Kijken bij de marathon? Emmertje ijswater mee!

Kinderen langs de route van de hele en halve marathon in Utrecht hadden afgelopen weekend de grootste lol. Ze mochten van hun ouders met Super Soakers en tuinslangen onbekende volwassenen natspuiten. Misschien hebben ze zo iemand nog voor oververhitting behoeft.

De volwassenen die langs de route enthousiast de namen onder de startnummers riepen, maakten juist dat hijgende en zwetende lopers niet durfden te gaan wandelen.

„Ziet er nog goed uit!“
„Je bent er bijna. Je kunt het!“
„Je kunt het? Je hoopt het maar.“
Tegen sommige zwalkende marathonlopers hadden ze bij 38 kilometer beter 'stop alsjeblieft' dan 'ga dóór' kunnen roepen.

De marathonlopers waren 's morgens om half elf begonnen ten oosten van de stad, op een bomvol Science Park met een festivalterrein vol foodtrucks. De route ging de stad uit, óm Houten heen, via de buitenwijken van Utrecht naar de binnenstad. Op het heest van de dag, over wegen zonder veel schaduw. Het hoogtepunt van de route was De Dom, waar de lopers onderdoor gingen. Maar tegen de tijd kon niet iedereen daar meer van genieten.

Iedereen loopt hard, lijkt het. Een aantal jaar geleden kon je op je gemakje een paar weken of maanden nadenken of je wel echt wilde meedoen aan een georganiseerde loop. Nu moet je bij opening van de inschrijving achter twee laptops klaarzitten alsof je een felbegeerd concertkaartje wil bemachtigen.

Niet alleen veertigplussers willen overigens fit blijven. Kijk naar al die jongeren tussen de vijftigers en zestigers in het startvak. Moeten die niet op zondag uitslapen na het feesten? Het wordt wel een quarantiefecrisis-ding genoemd, zegt een van mijn dochters. En hardlopen doet het goed op de sociale. Vandaar dat veel jonge lopers zichzelf filmen: voor de start en al

lopend, met uitgestoken arm. En bij de finish, als ze er tegen die tijd nog aan kunnen denken.

Misschien is de marathon door sociale media óók een verkleedpartij geworden. De mooiste renpakjes, shirts met opdruk: *run is fun* en *sweat is just fat crying*. Ik heb marathons gelopen zien worden in driedelig pak, met een ananas op het hoofd - of zelfs op klompen. In Utrecht liep een man in een kippen-onesie.

Die moet het nóg warmer gehad hebben dan de rest. Een hitteberoerte loert. Winst is dat bijna iedereen dat weet. En dus sjouwen omstanders én Rode Kruismedewerkers met emmers ijswater. Desondanks gaat het heel soms gruwelijk mis.

Tijdens de halve marathon in Utrecht lagen op verschillende plekken lopers langs de kant, de meeste met natte handdoeken over zich heen. Op een plek lagen er zelfs vijf op een rij.

De mooiste renpakjes, shirts met opdruk: *'run is fun'* en *'sweat is just fat crying'*

Jannetje Koelewijn maakte bijna twintig jaar geleden een reportage voor NRC tijdens een bloedhete editie van de marathon van Rotterdam, in 2007, nog warmer dan in Utrecht. Ze beschreef een jonge hardloper die bij een temperatuur van 27 graden bezweek. Omstanders belden een ambulance, maar niemand kwam op het idee om hem te koelen.

Zelf dacht hij dat hij doodging. „Help me, ik wil hartmassage. Ik ga sterven.“ Toen hij wat later op zijn hartslagmeter keek, zag hij: nul. Geen hartslag. „Ik ben dood, ik ben dood.“

Gelukkig viel het mee. Een omstander had de meter die om zijn borst zat, losgekoppeld.

Sheila Kamerman doet wekelijks ergens vanuit Nederland verslag

SEKSUEEL GEWELD

Vrouwen verkracht, gedrogeerd en gefilmd

Uit Duitse en Engelse data blijkt dat mogelijk meer vrouwen in Nederland gedrogeerd zijn door iemand uit hun directe omgeving; vier mannen zitten vast.

Hugo Schiffers

AMSTERDAM

De politie heeft vorige week op meerdere plaatsen in Nederland woningen doorzocht en vier verdachten aangehouden in verband met een onderzoek naar seksueel misbruik van vrouwen en het delen van beeldmateriaal, dat laat de politie weten in een verklaring op hun website.

Uit informatie gedeeld door „Duitse en Engelse overheidsdiensten“ blijkt volgens de politie dat mogelijk meerdere vrouwen in Nederland gedrogeerd zijn door iemand uit hun directe omgeving. Vervolgens zijn er seksuele handelingen bij de slachtoffers verricht, terwijl zij werden gefilmd.

In totaal viel de politie binnen bij de woningen van acht mannen op verschillende plekken in het land. De verdachten zijn tus-

sen de 21 en 51 jaar oud. De verdenkingen tegen de mannen lopen uiteen. Zo zouden zij seksueel beeldmateriaal hebben gemaakt of hebben verspreid of deelgenomen aan besloten groepen waarin beelden van gedrogeerde slachtoffers werden gedeeld. Ook worden mannen verdacht van het in „gevaar brengen van slachtoffers door ze te drogeren tot (poging tot) verkrachting aan toe“, aldus de politie.

Computers, usb-sticks en telefoons zijn in beslag genomen. Ook zijn er bij de invalen drogerende of verdovende middelen gevonden en wapens in beslag genomen. Op dit moment is volgens de politie nog niet duidelijk hoeveel slachtoffers er zijn.

Het identificeren van slachtoffers is een moeilijke taak, zegt een woordvoerder van de politie Rotterdam telefonisch. „Je start een zaak eigenlijk zonder slachtoffers. Het gaat om besloten groepen waarin verdachten beelden hebben gedeeld. Je moet personen op die beelden kunnen identificeren, bijvoorbeeld door te kijken naar een tatoeage of herkenbaar litteken.“

Ook kan er volgens de politie informatie worden verzameld door te kijken naar de omgeving waarin het slachtoffer zich bevindt, zoals een slaap- of woonkamer.

STRAFZAAK EX-ADVOCAAT

Ex-advocaat Inez Weski én OM gaan niet meer in hoger beroep

Marcel Haenen

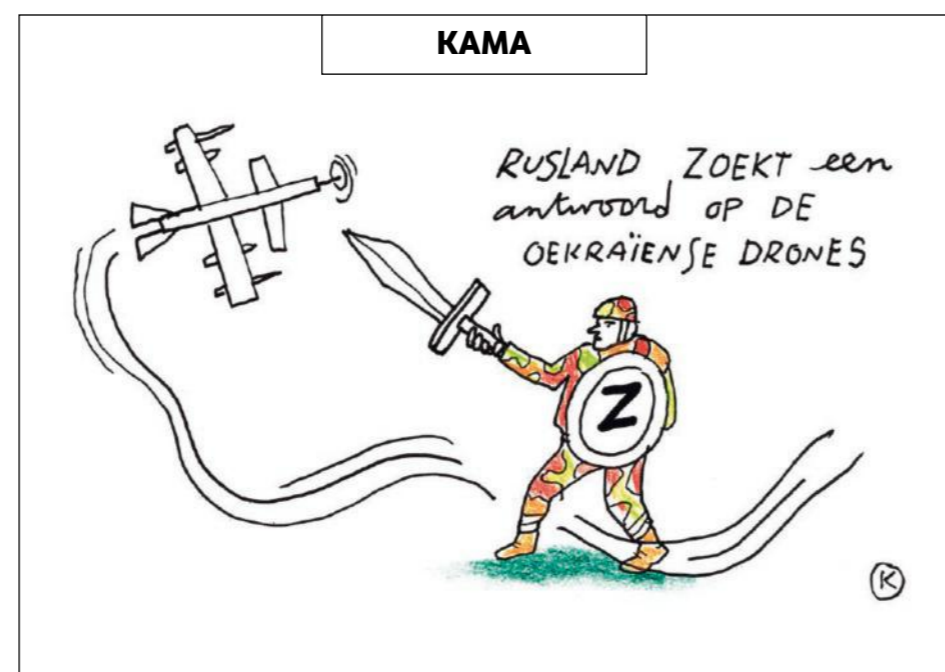
ROTTERDAM

Inez Weski en het OM gaan niet in beroep tegen het vonnis waarin de ex-advocaat werd veroordeeld voor deelname aan de criminele organisatie van Ridouan Taghi. Naar eigen zeggen is het OM zeer tevreden dat de rechtbank vrijwel al het ingebrachte bewijs heeft overgenomen en het handelen van de verdachte in krachtige bewoordingen afkeurde. Wel vindt het OM „dat de opgelegde straf geen recht doet aan de door de rechtbank vastgestelde verwijten“. „Omdat de verdediging aangaf niet in appél te gaan, ligt er straks een onherroepelijk en zeer helder

vonnis, dit weegt zwaar voor het OM“, aldus de aanklagers.

Weski laat weten „dit proces niet nogjaren voort te zetten door middel van procedures in hoger beroep en eventueel in cassatie of bij het Europees Hof“. Ze hoopt zich „te kunnen concentreren op andere wegen naar recht, rechtvaardigheid en mededogen en op de kunst van het leven“.

Volgens de rechtbank was Weski „doorgeeftuik voor haar cliënt Taghi en zijn organisatie. Door berichten door te sturen faciliteerde ze een criminele organisatie met als oogmerk de handel in verdovende middelen en wittwassen van de opbrengsten“. De verdachte werd veroordeeld tot 42 dagen cel, de tijd die ze al in voorarrest zat.

OORLOG IN OEKRAÏNE

Oekraïens droneoverwicht leidt tot 'logistieke lockdown' van Rusland

Droneaanvallen op Russische transporten ver achter de frontlinies verstoren de logistieke operaties van de Russen.

Rob Schoof

AMSTERDAM

Het was maar een kort bericht op Facebook, afgelopen zondag, van de Oekraïense brigadegeneraal Andri Biletsky, commandant van het Derde Legerkorps. Maar de consequenties voor de Russische militaire activiteiten in Oekraïne zijn, in potentie, enorm. De stad Loe-hansk staat volgens Biletsky sinds kort „onder controle van de drones“ van zijn troepen.

De bezette hoofdstad van de gelijknamige regio in Oost-Oekraïne ligt zo'n honderd kilometer van het front, maar Oekraïense drone-eenheden voeren er volgens Biletsky aanvallen uit op Russische militaire infrastructuur in de wijde omgeving: van luchtafweerinstanties tot munitiedepots en van tankauto's tot commandoposten.

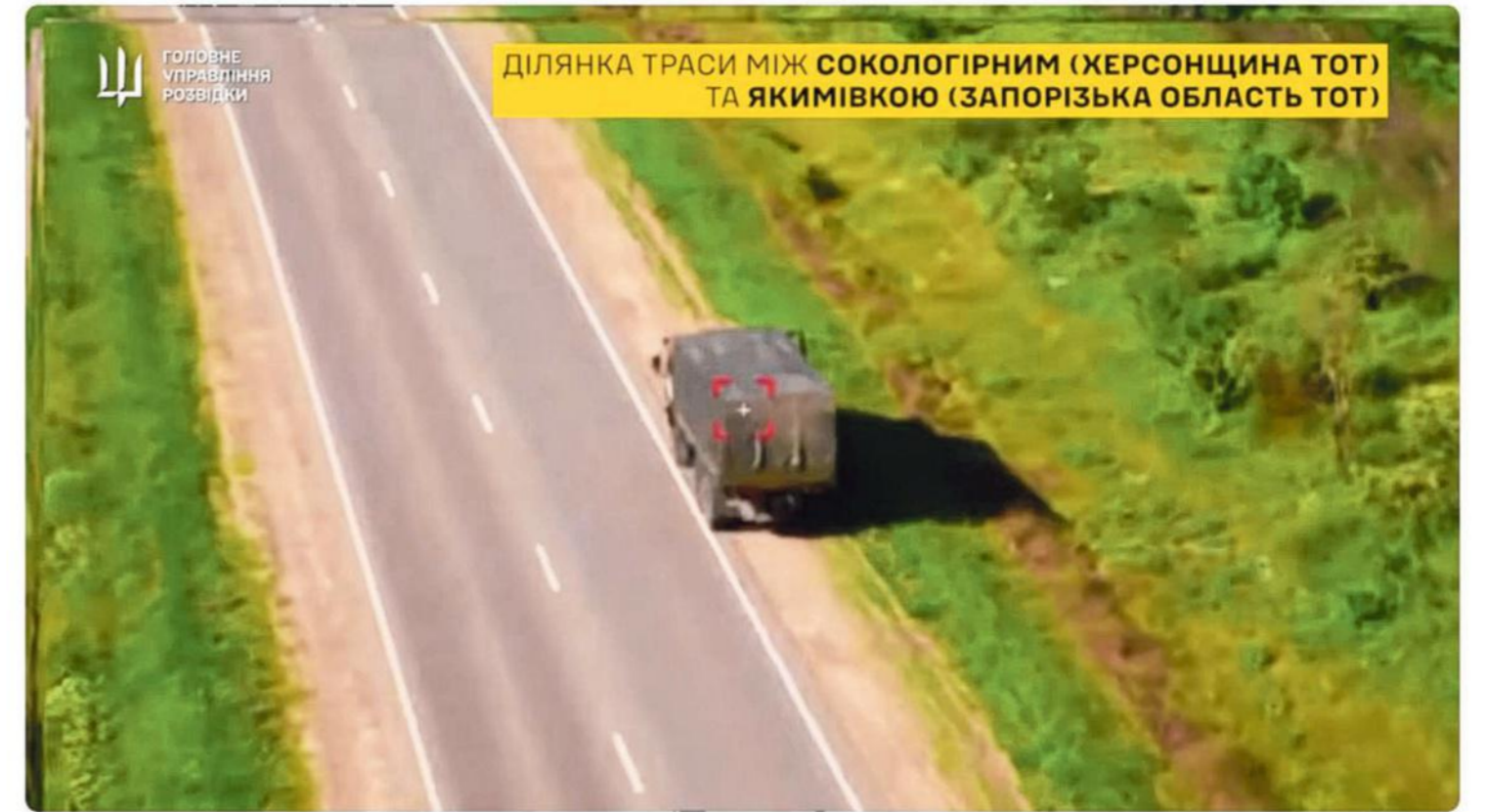
Nieuw is dat de Oekraïners met grote precisie Russische doelwitte kunnen aanvallen op afstanden tussen de twintig en tweehonderd kilometer achter de frontlijn. De jongste reeks droneaanvallen is onderdeel van een campagne waarmee Kyiv de Russische logistieke operaties in het zuiden en oosten van Oekraïne verstoort.

Een slinkend wagenpark van legertrucks en tankauto's maakt het voor de Russen steeds moeilijker de fronttroepen te bevoorraden. Dat afknijpen van de logistieke lijnen heeft een domino-effect op de militaire activiteiten, zoals analisten van het Institute for the Study of War (ISW) eind mei beschreven: aan het front dove de Russische offensieven langzaam uit en lijkten de Oekraïners het initiatief te nemen.

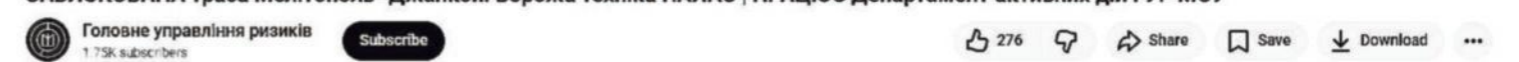
Logistieke lockdown

De aanvalscampagne - vorige week door minister van Defensie Michajlo Fedorov gedoopt tot „logistieke lockdown“ - is al enkele maanden aan de gang en bestrijkt inmiddels vrijwel het hele oosten en zuiden van Oekraïne. „Het achterland van de vijand is niet langer een veilige haven“, noteerde hij bij een filmpje van brandende tankauto's en ander smeulend militair materieel in de berm van de belangrijkste verbindingsweg in het zuiden van Oekraïne. „We nemen het initiatief - gebruikmakend van technologie en kille oorlogscijfers, om hun operaties te verlammen.“

President Zelensky schreef enkele weken geleden al dat het aantal Oekraïense droneaanvallen over afstanden boven de twintig kilometer binnen twee maanden was verviervoudigd. De aanvallen op de middellange afstand vormen een nieuwe tactiek van de Oekraïners en zijn een cruciale aanvulling

ZABLOKOVANA trasa Melitopol-Dzjanok! Ворожа техніка ПАЛАС | ПРАЦЮЄ Департамент активних дій ГУР МОУ

Een Oekraïense droneaanval op Russische legervoertuigen, gefilmd vanuit de drone. SCHERMAFBEELDING VAN YOUTUBE

Oekraïense drone-aanval op Russische legervoertuigen in bezet Oekraïne.

SCHERMAFBEELDING VAN YOUTUBE

op de strategische aanvallen die Kyiv al enkele jaren op de lange afstanden uitvoert, gericht tegen de olie-infrastructuur, de motor van de Russische oorlogseconomie.

Vorige maand toonden eenheden van het Eerste Azov Korps videobeelden van aanvallen met goedkope Amerikaanse Hornet-drones op militaire transporten rond Marioepol. De aanvallen op legertrucks langs de Zee van Azov zijn zo hevig dat de Russische bezettingsmacht strenge beperkingen heeft ingesteld voor het civiele verkeer over de M-14, de cruciale 'landcorridor' van Rostov aan de Don in Rusland naar de Krim, zo meldde een Russisch-talige nieuws-site. Volgens de Oekraïense Inlichtingendienst (HUR) liggen delen van de snelweg permanent binnen het schootsveld van de Oekraïners,

zo openbaarde de geheime dienst met een video vol droneaanvallen op rijdend Russisch materieel.

Honderden voertuigen per dag
Eerder toonde het Azov Korps videobeelden van Donetsk waar Oekraïense drones alle rondwegen van de stad in de gaten zouden houden. De nieuwe tactiek is goed zichtbaar in de dagelijkse cijfers van de Oekraïense krijgsmacht over de Russische oorlogsverliezen. Volgens Kyiv werden alleen al afgelopen maandag 517 militaire (tank-)voertuigen en brandstoftanks uitgeschakeld. De aantallen lopen elke dag in de honderden.

De Hornet-drone, onbemand vliegtuigje van bijna anderhalve meter, zou mede zo effectief zijn omdat het deels autonoom kan navigeren, gebruikmakend van auto-

matische doelherkenning via geprogrammeerde algoritmen. Zo zijn ze bijna immuun voor elektronische verstoring. En de Oekraïners zetten ontwikkelde drones over steeds grotere afstanden in, zoals de Morrigan en de RAM-2X.

„Achterland van de vijand is niet langer veilige haven“

Michajlo Fedorov
Oekraïense defensie-minister

Nieuwe fase in de oorlog

Zo lijkt de oorlog een nieuwe fase in te gaan. Volgens militaire analisten is Rusland niet langer de bovenliggende partij. Oekraïne scheidt „de voorwaarden“, aldus de analisten van ISW, om de patstelling aan de frontlinies te doorbreken en mogelijk zelfs weer gepantserde voertuigen aan het front te gebruiken. Dat was binnen dertig kilometer van de frontlinies vrijwel onmogelijk door de talloze drones die elke beweging op de grond binnen de kortste keren registreren en afstraffen.

Militaire analisten zien dit jaar kansen voor Oekraïne, zolang het het huidige voordeel kan uitbuiten. „Ik denk dat de komende zes maanden de meest kritieke zijn“, zei generaal Biletsky vorige week tegen Reuters. Hij ziet dat Russische eenheden aan de frontlinies steeds meer uitgedund en uitgeput raken. „Het gebrek aan manschappen zorgt ervoor dat ze niet meer zo kunnen oprukken als zij een jaar geleden deden.“

Gevolgen voor het front
De Oekraïense middellangeafstandaanvallen hebben gevolgen voor de Russische frontcapaciteiten: ze kunnen minder aanvallen uitvoeren en zich minder goed verdedigen bij tegenaanvallen.

Dankzij het Oekraïense droneoverwicht komen die tegenaanvallen steeds vaker voor, vooral in het zuidoosten, waar de Russische op-

TWEDE KAMER

Esther Ouwehand stopt als partijleider PvdD, Christine Teunissen volgt haar op

De PvdD krijgt Christine Teunissen als partijleider en fractievoorzitter. Esther Ouwehand doet stap opzij, blijft wel Tweede Kamerlid.

Petra de Koning

DEN HAAG

Esther Ouwehand stapt op als fractievoorzitter en politiek leider van de Partij voor de Dieren, Tweede Kamerlid Christine Teunissen neemt het van haar over. Ouwehand, die de PvdD leidt sinds 2019, blijft wel Kamerlid.

In de fractiekamer van de PvdD, in de Tweede Kamer, zegt Ouwehand tegen journalisten dat ze al voor de verkiezingen had besloten dat ze voor de laatste keer lijsttrekker zou zijn. En dat ze een paar weken terug met het bestuur en de andere twee Kamerleden had besproken dat „nu het moment” was te stoppen als fractievoorzitter. Ze had „lang tegen de wind in gefietst”. Moe wilde ze zich niet noemen. Om verder te gaan als Kamerlid heeft ze nog wel „alle energie”. „En de kiezers hebben natuurlijk ook op je gestemd.”

Deze week wordt Esther Ouwehand vijftig. Als Tweede Kamerlid had ze al een paar keer last van burnout-klachten, in 2015 was ze bijna een jaar lang ziek thuis. Ze vertelde in die tijd eerst niet wat ze had, in NRC zei ze daar later over: „Ik voelde me kwetsbaar, het leek een zwakte.”

In 2023 raakte ze verward in een machtsstrijd met het partijbestuur, dat haar aan de kant wilde zetten als lijsttrekker. Volgens Ouwehand stond het bestuur interne democratie en professionalisering van de partij in de weg. Het bestuur had de stap tegen haar naar eigen zeggen gezet na „meldingen en signalen” van „schendingen van integriteit”.

Esther Ouwehand presenteert donderdagmiddag Christine Teunissen als nieuwe leider in de fractiekamer van de Partij voor de Dieren. FOTO LINA SELG/ANP

Ouwehand zou als leidinggevende niet hebben ingegrepen bij een actie van haar medewerker die volgens het partijbestuur in ging tegen de gedragscode van de partij. In NRC beschreven bronnen Ouwehand als perfectionistisch en veel-eisend, ze kwam in conflict met andere Kamerleden.

Niet zij maar het bestuur stapte op. Ouwehand bleef aan als leider. In de fractiekamer zegt ze over dat conflict dat het te maken had met „de ontwikkeling van een gezonde democratische partij”. Of ze iets verkeerd had gedaan? „Ik had ongetwijfeld ook dingen anders hebben kunnen doen.”

Bij de verkiezingen in november 2023 verloor de PvdD drie van de zes zetels. De partij heeft zich sindsdien nauwelijks hersteld en

heeft op dit moment nog drie Tweede Kamerleden. In Eerste Kamer kreeg de partij ook nog eens te maken met ruzie en een afsplitsing. De PvdD-fractie daar wordt nu geleid door twee mensen die géén lid meer zijn van de Partij voor de Dieren.

Ik ga nu meer de nadruk leggen op dierenwelzijn en dierenrechten

Christine Teunissen nieuwe fractievoorzitter

Bij BBB, ideologische tegenpool van de PvdD, deed Caroline van der Plas eerder dit jaar hetzelfde als Ou-

wehand nu: Van der Plas stopte ook als fractievoorzitter, maar bleef Kamerlid.

In de fractiekamer van de Partij voor de Dieren is donderdagmiddag alcoholvrije champagne, er is ook taart. Het is overduidelijk de bedoeling dat het vertrek van Ouwehand als leider op een feest moet lijken. Met tv-camera's op zich gericht juichen en joelen de fractie-medewerkers zo hard mogelijk voor Ouwehand en Teunissen. Die omhelzen elkaar een paar keer - Teunissen houdt Ouwehand steeds net iets langer vast dan andersom. Dat Teunissen het leiderschap overneemt en niet het andere Kamerlid Ines Kostic, is volgens Teunissen „in overleg” beslist. „Ik wilde het”, zegt ze tegen NRC. Teunissen (40), sinds 2021 Ka-

merlid, ging namens haar fractie over onder andere klimaat en buitlands beleid. „Ik zal nu meer de nadruk gaan leggen op dierenwelzijn en dierenrechten.”

Bij een deel van de achterban ligt die discussie ingewikkeld: de partij zou onder leiding van Ouwehand steeds meer de nadruk zijn gaan leggen op andere thema's dan die gericht juichen en joelen de fractie-medewerkers zo hard mogelijk voor Ouwehand en Teunissen. Die omhelzen elkaar een paar keer - Teunissen houdt Ouwehand steeds net iets langer vast dan andersom. Dat Teunissen het leiderschap overneemt en niet het andere Kamerlid Ines Kostic, is volgens Teunissen „in overleg” beslist. „Ik wilde het”, zegt ze tegen NRC. Teunissen (40), sinds 2021 Ka-

KANSENONGELIJKHEID

In een slechte wijk staan baby's en hun moeders meteen met 2-0 achter

Mensen in kwetsbare wijken hebben vaker complicaties bij hun zwangerschap dan in de rest van Nederland.

Merve Özdemir

ROTTERDAM

Waar je wieg staat, heeft grote invloed op je kansen en je gezondheid voor de rest van je leven. In een donderdag gepubliceerd onderzoek van het Rotterdamse ziekenhuis Erasmus MC is voor het eerst in Nederland aangetoond dat de kans op problemen bij de zwangerschap hoger is in wijken waar de inkomens relatief laag zijn, de huizen slecht onderhouden, en het gevoel van onveiligheid hoog. Baby's worden daar vaker doodgeboren en sommige sterven vlak na de geboorte. Of ze komen te vroeg en veel te klein ter wereld.

Dagelijks ziet Jasper Been, een van de auteurs en kinderarts op de intensive care voor baby's in het ziekenhuis, pasgeborenen met zeer ernstige complicaties - en toch schrikt hij van deze resultaten. „Op onze afdeling zien we relatief meer mensen uit kwetsbare situaties, omdat die een hoog risico hebben op al deze negatieve uitkomsten bij een zwangerschap. Dat zien we nu terug in de cijfers. Dit onderzoek onderstreept heel duidelijk dat je met 2-0 achterstaat als je geboren wordt in een wijk met slechte leefbaarheid en onveiligheid.”

De uitkomsten verrassen Eric Steegers, gynaecoloog en hoofd van de afdeling Verloskunde en Gynaecologie in het Erasmus MC niet. Een stapeling van problemen levert „toxische stress” op, zegt hij, en dat „houdt niemand vol”. „Toxische stress heeft invloed op de breinontwikkeling en organen van het kind tijdens de zwangerschap.”

„Dit zijn ouders die al veel problemen hebben”, zegt Steegers. Wonen in slecht geïsoleerde huizen die in de zomer heel heet worden, met criminaliteit in de buurt, en weinig geld in de portemonnee: het helpt allemaal niet mee voor de kansen van het kind, zegt Steegers.

Grote achterstanden

De twintig onderzochte wijken in het Rotterdamse onderzoek vallen sinds 2022 onder het landelijke Nationale Programma Leefbaarheid en Veiligheid (NPLV). Het gaat om gebieden als Utrecht Overvecht, Tilburg Noord West en het Amsterdamse Zuidoost en Nieuw-West. De Rijksoverheid heeft 400 miljoen euro beschikbaar gesteld om de leefbaarheid en kansengelijkheid in deze gebieden te versterken.

De laatste cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) tonen dat mensen in NPLV-gebieden het vaak moeilijker hebben dan mensen in niet-NPLV-gebied. In 2025 woonden daar zo'n 1,2 miljoen mensen, waarvan 1 mil-

De Negenmaandenbeurs in de RAI in Amsterdam. FOTO RAMON VAN FLYMEN / ANP

joen 12 jaar of ouder.

In NPLV-wijken is relatief veel armoede, veel criminaliteit, en de woningen zijn goedkoop en slecht onderhouden. Bewoners van NPLV-gebieden ervoeren in 2025

bijna twee keer zoveel overlast en onveiligheid als gemiddeld in Nederland, schrijft het CBS. Ze zeggen zich ook minder gezond te voelen. In de twintig wijken slikken mensen bijvoorbeeld vaker medicijnen

tegen psychische klachten dan in andere delen van Nederland.

In vrijwel elke NPLV-wijk liggen de cijfers van gecompliceerde geboortes boven het Nederlandse gemiddelde. Vooral in Heerlen-Noord, Lelystad-Oost, en Rotterdam-Zuid worden flink meer baby's met complicaties geboren dan gemiddeld in Nederland.

Baby's uit Amsterdam Zuidoost worden geboren met de grootste gezondheidsachterstand ten opzichte van baby's in de rest van Nederland. Zowel sterfte, een laag gewicht als vroeggeboorte komen daar relatief het meeste voor. Ongeveer 8 op de 1000 baby's uit die wijk sterven tijdens de zwangerschap of vlak na de geboorte. Dat is ongeveer twee keer zo veel als in niet-NPLV-gebieden. Zo'n 7 procent van de baby's in Amsterdam Zuidoost wordt te vroeg geboren (tegen zo'n 5 procent van de rest van Amsterdam en Nederland). Bijna een op de vijf baby's heeft een laag geboortegewicht, tegen een op de tien zuigelingen die niet uit zwakke wijken komen.

Kinderen die zo'n gecompliceerde geboorte overleven hebben later ook meer kans op gezondheidsproblemen. Die stapelen al gauw op. Zo zijn te vroeg geboren kinderen vaak ook te klein, vertelt IC-arts Been. „De kleinste kinderen die we behandelen zijn tussen de 400 en 500 gram. Dat past in je hand. Alle organen zijn dan nog niet goed ontwikkeld. De longen kunnen niet goed ademen, de darmen kunnen voeding niet goed verdragen. De hersenen zijn soms niet goed aangelegd waardoor je bloe-

dingen kan krijgen.” Zorgen over bestaanszekerheid en leefomgeving zijn belangrijke factoren die daar later bovenop komen, vooral in NPLV-wijken. „Het is een optelsom van factoren”, zegt Been.

De onderzoekers gebruikten gegevens van zo'n 1,1 miljoen moeders in Perined, een landelijk register waar ongeveer 97 procent van de zwangerschappen (na 22 weken) wordt geregistreerd. Ze vergeleken cijfers tussen 2015 en 2021, van voordat het NPLV-programma begon. Die cijfers dienen als een „nulmeting”, legt Been uit, zodat onderzoekers over een aantal jaar kunnen kijken welk effect de overheidsinterventies hebben gehad. Factoren die op persoonlijk niveau risico's kunnen voorspellen zijn uit de resultaten gefilterd. Bij kwetsbare buurten denken mensen al snel aan volwassenen, zegt Been. Maar de verschillen beginnen bij de geboorte, „of zelfs al daarvoor”, en werken door op latere leeftijd.

Gynaecoloog Steegers vindt dat ministeries, gemeenten, bedrijven, banken en kennisorganisaties moeten samenwerken om de kansen van baby's uit NPLV-gebieden te vergroten. „Zorgverleners moeten slechte leefomstandigheden gaan signaleren”, voegt hij toe. Steegers: „Elke dokter moet aandacht hebben voor de sociale omgeving, niet alleen het medische. Je bent verantwoordelijk voor de behandeling van zieken, en voor de oorzaak ervan. Dat moet onderdeel worden van de kwaliteit van zorg.”

Met medewerking van Roos Liefing

ASIEL- EN MIGRATIEPACT

Italië neemt asielzoekers terug uit Nederland

Italië vroeg EU-lidstaten mensen niet terug te sturen, vanwege een tekort aan opvang. Nederland start met „een schone lei”.

Lize Geurts en Veerle Schyns

AMSTERDAM

Italië gaat weer asielzoekers terugnemen die in dat land zijn aangekomen en vervolgens zijn doorgereisd naar Nederland. Dat heeft minister Bart van den Brink (Asiel en Migratie, CDA) woensdag tijdens een bezoek aan Rome afgesproken

met zijn Italiaanse ambtgenoot Matteo Piantedosi. Eind 2022 vroeg Italië aan lidstaten van de Europese Unie om mensen niet meer terug te sturen, vanwege een gebrek aan opvangplaatsen.

In de Dublinverordening is in 2003 afgesproken dat asielzoekers die na hun aankomst in een EU-land doorreizen naar een andere Europese lidstaat moeten worden teruggestuurd naar het eerste land van aankomst - in de praktijk vaak een land aan de grenzen van de EU. Na de oproep van Italië om dat niet meer te doen, verbodde Nederlandse Raad van State toenmalig staatssecretaris Eric van den Burg (Asiel en Migratie, VVD) alsnog

mensen naar het land terug te sturen: er was een „reële kans” dat Italië niet kon voorzien in de „belangrijkste basisbehoeften” van asielzoekers, stelde de Raad.

Eerlijkere verdeling

De nieuwe afspraak tussen Van den Brink en Piantedosi gaat op 12 juni in, wanneer ook het Europese asiel- en migratiepact van kracht wordt. De Nederlandse minister sprak van een „schone lei”, wat betekent dat de afspraak vanaf 12 juni zal gelden. Mensen die vóór die datum via Italië naar Nederland kwamen, zullen dus niet worden teruggestuurd. De afspraak is het begin van een „her-nieuwde samenwerking met Ita-

lië”, zei de minister.

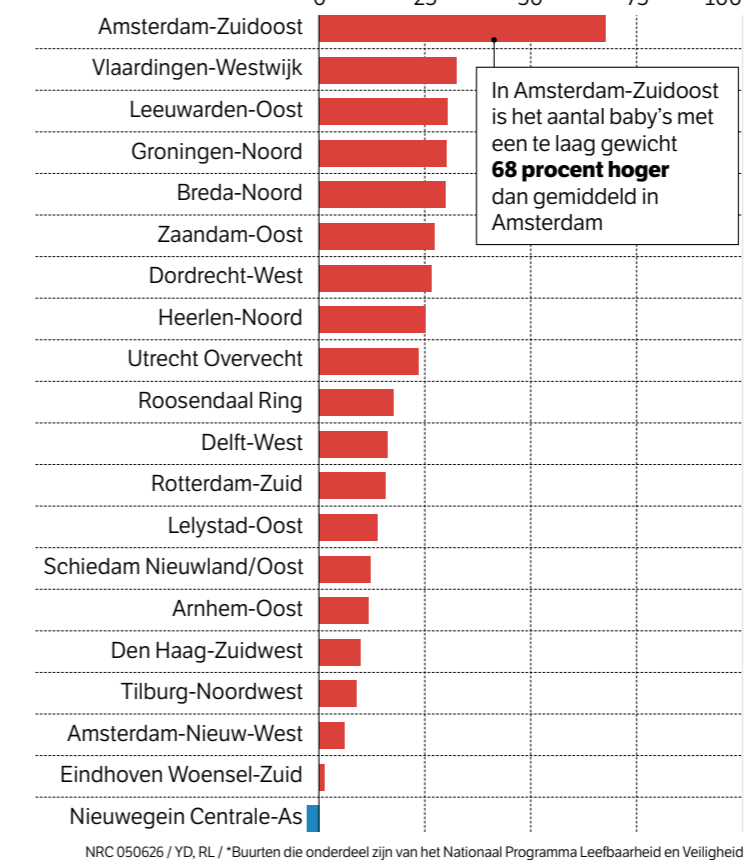
Het Europese asiel- en migratiepact is bedoeld om asielzoekers eerlijker te verdelen over Europa en om migranten zonder recht op asiel sneller te herkennen en terug te sturen. Ondanks die belofte van een eerlijkere verdeling - bedoeld om grenslanden als Griekenland, Italië en Spanje te ontlasten - bouwt het pact voort op het principe van de Dublinverordening. De grenslanden waar migranten voor het eerst asiel aanvragen blijven dus verantwoordelijk voor de afhandeling van het asielverzoek. Als migranten toch doorreizen, kan dat negatieve gevolgen voor hun asielprocedure hebben.

Wet voorziet het pact in een zogeheten „solidariteitskader”. Dat houdt in dat jaarlijks wordt vastgesteld welke landen „disproportionele [migratie]druk” ervaren en dus ontlast moeten worden. Andere landen moeten die lidstaten dan helpen door asielzoekers over te nemen of door financiële hulp of praktische ondersteuning te bieden.

Nederland heeft al bekendgemaakt te kiezen voor die laatste twee opties. Het kabinet heeft daar 21,9 miljoen euro voor gereserveerd. De afspraak met Piantedosi maakt opnieuw duidelijk dat Nederland ernaar streeft zo min mogelijk asielzoekers op te vangen.

Kwetsbare buurten

Verskil tussen het aandeel baby's met te laag geboortegewicht in kwetsbare buurten* en de rest van de van de gemeente, in procenten

Een potje voetbal op het schoolplein in de Libanese hoofdstad Beiroet.

REPORTAGE OORLOG IN LIBANON

In Beiroet loopt een hele generatie al jaren scholing mis

In Beiroet bieden scholen onderdak aan vele ontheemden, ten koste van het onderwijs. Het maakt kinderen ook kwetsbaar.

Door **Cosette Molijn** Fotografie **Daniel Carde**

BEIROET

Hadi rent in een blauw Mbapé-voetbalshirt over het schoolplein een bal achterna. Hij roept naar zijn teamgenoten en trekt intussen gekke bekken. „Voor welk team ben jij? Barcelona of Real Madrid?”

In de entreehal waarin Hadi al drie maanden met zijn zusje en ouders woont, staan lange rijen tafels en banken. Overdag bereiden de leerlingen van de René Mouawad-school, een van de 635 officiële opvangplekken voor ontheemden, zich voor op de uitgestelde examens later deze maand. Het zijn de enige lessen die er nog plaatsvinden. „s Avonds slapen ontheemden die nergens anders terecht konden op diezelfde houten tafels en banken.

„Hier wonen zeshonderd mensen. De opvang is vol, we kunnen de toestroom niet meer aan”, zegt Musa Daher, bewoner en een van de coördinatoren van de opvang in Beiroet. „Sinds maandag zijn er veel nieuwe mensen op zoek naar een plek. In het begin van de oorlog verbleven er maximaal twee gezinnen per klaslokaal. Nu zijn dat er vier, en hebben we ook tenten opgezet

op de buitenplaatsen.”

Nadat het Israëlische leger (IDF) maandag dreigde met nieuwe bombardementen op de zuidelijke wijken van Beiroet, sloegen weer duizenden mensen op de vlucht, wat voor velen de derde of vierde keer was in drie maanden. De onderhandelingen van de afgelopen dagen hebben wederom niet geleid tot beëindiging van het geweld.

Net als het staakt-het-vuren van april, waarvan in de praktijk geen sprake was, lijkt het akkoord dat Israël en Libanon onder bemiddeling van de VS in de nacht van woensdag- op donderdag overeenkwamen alleen op papier te bestaan. Wederom ligt de nadruk niet op een wederzijds staakt-het-vuren, maar op „een volledige stopzetting van de Hezbollah-aanvallen en de evacuatie van alle Hezbollah-strijders” ten zuiden van de Litani-rivier, zo staat in de verklaring.

De Israëlische minister van Defensie Israel Katz bevestigde woensdag de eenzijdigheid van het bestand ook zelf. Hij zei dat het IDF in het gebied blijft, dat Libanezen niet kunnen terugkeren en dat het leger „zal blijven opereren in (...) Zuid-Libanon” en dit ook in Beiroet zal doen „in het geval van een aanval op Israëlische grondgebied”.

Nog voor donderdag 12 uur 's middags meldten Libanese journalisten tientallen Israëlische drone- en luchtaanvallen in Zuid-Libanon. Onder meer een warenhuis, een fabriek, auto's en scooters waren het doelwit. Hierbij vielen meerdere gewonden en doden. Hezbollah viel woensdagnacht ook het Israëlische leger aan, zij het vrijwel alleen op Libanees grondgebied en zonder burgerdoelen te raken.

De VN-vredesmissie UNIFIL maakte bekend dat donderdag een Servische militair overleed die bij een mortieraanval woensdagavond op een basis in het Zuid-Libanese dorp Marjayoun was gewond geraakt. Ook twee andere blauwhelmen raakten gewond.

Kwetsbaar en onvervoerd

Op het plein van de René Mouawad-school proberen medewerkers van de Makhzoumi Foundation de kinderen „te leren hoe ze zichzelf kunnen beschermen tegen pesten, exploitatie en misbruik”, legt Mirna Boustani uit. Zij leidt een team voor mentale gezondheid en psychosociale hulp.

Met speelse vraag- en antwoord-gesprekken en tekeningen van interacties tussen kinderen en volwassenen proberen de sociaal werkers duidelijk

te maken hoe de kinderen kunnen aan-
geven wat hun grenzen zijn.
„We leren ze om nee te zeggen, dat zij over hun eigen lichaam gaan, en mogen weglopen of gillen als een vreemde iets doet wat niet hoort. Ook moeten ze hun ouders in vertrouwen kunnen nemen. Hopelijk kan dit voorkomen dat bepaald gedrag uitloopt op daadwerkelijk misbruik.”

Iman
moeder in Beiroet

te maken hoe de kinderen kunnen aan-
geven wat hun grenzen zijn.

„We leren ze om nee te zeggen, dat zij over hun eigen lichaam gaan, en mogen weglopen of gillen als een vreemde iets doet wat niet hoort. Ook moeten ze hun ouders in vertrouwen kunnen nemen. Hopelijk kan dit voorkomen dat bepaald gedrag uitloopt op daadwerkelijk misbruik.”

Hoe langer de oorlog duurt, hoe belangrijk zulke lessen worden, zegt Boustani. In opvangcentra wonen vaak honderden mensen, wat kinderen kwetsbaar maakt. Voor ouders met veel zorgen aan hun hoofd is het moeilijk hen constant in de gaten te houden.

„We onderzoeken in elke opvanglocatie waar behoefte aan is. In deze school kregen we signalen dat kinderen onvoldoende privacy ervaren. Volwassenen komen bijvoorbeeld de toiletten binnenlopen. De kinderen ervaren dat als intimiderend.”

Hadi's moeder Iman maakt zich grote zorgen over haar kinderen. „Wat kunnen we hier doen? Het is chaotisch, er is geen regelmaat. Soms zeuren ze de hele dag, vervelen ze zich of vechten ze met elkaar”, zegt de 43-jarige vrouw. „We krijgen hier maar een maaltijd per dag, van een organisatie.”

Ontheemde kinderen in de René Mouawad-school in Beiroet.

In één gezin moeten kinderen vaak op dezelfde laptop of telefoon hun lessen volgen

De rest van de maaltijden scharrelen ze met moeite bij elkaar met het weinige geld dat ze nog hebben, aangezien de meesten zonder werk zitten. Net als de meeste opvangplekken is er geen keukens en zijn er geen koelkasten, waardoor zelf eten koken niet mogelijk is.

Daar komt bij dat het wel beschikbare eten niet erg voedzaam is. Zo bestaat de maaltijd deze donderdag uit een bolletje met een kipburger, ketchup en een schijfje augurk. „Het eten is niet voedzaam”, zegt Iman. „Onze kinderen vallen af en beginnen tekenen te vertonen van ondervoeding.”

De Libanese overheid heeft geen geld en kan zelfs met de hulp van tientallen ngo's nauwelijks in de basisbehoeften voorzien van ruim een miljoen ontheemden, ongeveer een vijfde van de Libanese bevolking.

Grote leerachterstanden

Ook Pieter Roozenboom, directeur van WarChild in Libanon, ziet de ondervoeding bij kinderen langzaam toenemen. Hoewel de organisatie zich in principe richt op kindbescherming, onderwijs en mentale gezondheid, helpt zij ook mee met de distributie van maaltijden en hygiënekits.

„Libanon kampt met een opensta-peling van oorlogen, economische ellende en de coronapandemie”, aldus Roozenboom. „De voorbije tien jaar is voor velen zeker de helft van alle lesdagen weggevallen. Dat geldt ook voor kinderen die niet ontheemd zijn geraakt. Dat publieke scholen nu als opvangcentra dienen en private scholen wel onderwijs blijven geven, maakt het verschil tussen arm en rijk nog groter.”

Kinderen die naar publieke scholen gaan, moeten nu online onderwijs volgen, hun scholen zijn opvangplaatsen geworden. Ze volgen weinig of geen lessen. De internetkwaliteit is slecht, de stroom valt vaak uit en de meeste gezinnen kunnen de kosten van grote

internetbundels niet betalen. In één gezin moeten kinderen vaak op dezelfde laptop of telefoon hun lessen volgen.

De leerachterstanden lopen daarom snel op. Kinderen kunnen vaak amper schrijven, rekenen en lezen en er is sprake van toenemend analfabetisme.

Onder de 1,1 miljoen gevluchte Libanezen, Syriërs en Palestijnen uit Zuid-Libanon, de Bekaa-vallei en Zuid-Beiroet, bevinden zich zo'n vierhonderdduizend kinderen. Tel daar de tienduizenden kinderen bij op die naar publieke scholen gaan die amper functioneren omdat ze als opvanglocatie dienen. „Dit treft een hele generatie”, aldus Roozenboom.

Kinderen raken bovendien uit het zicht en riskeren zo ver achter te raken dat ze school niet meer kunnen bijbenen. „Ouders raken dan sneller in de verleiding hun kinderen te laten werken, waar dus kinderarbeid uit voortvloeit. Het is niet goed, maar wel te verklaren.”

Een 10 voor Engels

Op het schoolplein sluiten Mirna Boustani en haar collega's van Makhzoumi Foundation de dag af. Ze komen hier nu twee keer per week, en de kinderen beginnen vertrouwd met hen te raken. Andere keren organiseren ze dans-, drama- of zangsessies of zetten ze de kinderen aan het tekenen.

„Kinderen uiten zich vaak goed als ze creatief bezig zijn. Dan merk je waar ze onbewust in hun hoofd mee bezig zijn. Veel kinderen tekenen hun huis, beschadigd of helemaal kapot, zonder dak. Of poppetjes die op de grond liggen.”

Hoe goedgemutst de 11-jarige Hadi ook is, hij zou hier het liefst zo snel mogelijk weg gaan, terug naar huis. „Ik mis mijn speelgoed, en docenten, en Engels en alle andere vakken. Ik had een 10 voor Engels. Geef ons docenten, we willen school.”

nrc webwinkel

Adviesprijs
fabrikant 169,-
119,-

BATAVIA

Fixxbrush onkruidborstel set

- › Werelds meest effectieve onkruidborstel
- › Ideaal voor het verwijderen van onkruid en mos uit voegen
- › Onkruid verwijderen zonder ruggpijn, pijnlijke knieën, blaren en vermoeidheid

Ontdek de beste onkruidborstel tot nu toe. Met deze onkruidborstel verwijder je moeiteloos onkruid en mos uit voegen, zonder schadelijke chemicaliën te gebruiken. Zeg vaarwel tegen ruggpijn, pijnlijke knieën en urenlang onkruid verwijderen.

De Fixxbrush is ontworpen om het verwijderen van onkruid een stuk makkelijker te maken. De innovatieve re-oscillerende borstelkop maakt hem uniek; hij biedt ongeëvenaarde controle en werkt moeiteloos om snel ongewenst onkruid, mos en vuil te verwijderen.

Pas de telescopische steel aan op werkhoogte en gebruik de tweede handgreep voor extra comfort bij langdurig gebruik.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/onkruidborstelset

NECROLOGIE **LIEKE MARSMAN (1990-2026)** DICHTER

Het bitterzoete dat een leven z'n waarde geeft

Lieke Marsman was een van de meest vooraanstaande literair auteurs van haar generatie. Op een eigenzinnige, vernieuwende manier wist ze zo te schrijven dat haar teksten zowel intiem-persoonlijk als maatschappelijk waren. Woensdag overleed ze.

Door **Thomas de Veen**

AMSTERDAM

De laatste dagen van haar leven was dichtster en filosoof Lieke Marsman in Parijs; met haar kersverse echtgenote - ze zijn vorige maand getrouwd - bezocht ze het tennistoernooi Roland Garros, twee dagen lang keken ze naar toptennis. En toen, op woensdagochtend, hield het toch ineens op. Haar ziekte, de zeldzame kanker waarmee ze al zo'n acht jaar leefde en waartegen ze onvermoeibaar bleef strijden, had haar er ten langen leste onder gekregen.

„Ik wil een oproep tot leven zijn”, zei ze eens, als middelpunt van het tv-programma *Zomergasten*. Ook in de wetenschap van het onafwendbare einde behield ze de afgelopen maanden haar levenslust; ze voltooide ook nog haar nieuwe dichtbundel.

Lieke Marsman, die op 35-jarige leeftijd overleed, was een van de meest vooraanstaande literair auteurs van haar generatie. Ze was de jongste laureaat van de Constantijn Huygensprijs, voor haar gehele oeuvre, in 2025. Ze publiceerde poëzie, essays en literair proza, genres die ze meer dan eens wist samen te brengen binnen één boek, en dat als vanzelfsprekend liet voelen - bijvoorbeeld in de veelgeprezen klimaatroman *Het tegenovergestelde van een mens* (2017). Ze wist bovendien op een eigenzinnige, vernieuwende manier zo te schrijven dat haar teksten zowel intiem-persoonlijk als maatschappelijk waren.

„Ik wéét dat ik in staat ben om iets afschuwelijks/ om te buigen tot het bitterzoete/ dat een leven z'n waarde geeft, de crisis/ en chaos waaruit een leven z'n dynamiek haalt. Dit vertel ik mezelf wanneer ik nadenk over de dood”, dichtte ze in haar dichtbundel *In mijn mand* (2021). Die bundel verscheen op de dag begin 2021 waarop ze, als jongste ooit, Dichter des Vaderlands werd.

Ze was toen al ziek, ongeneeslijk, en ze wist daarom ook dat ze niet, zoals sommige van haar voorgangers in die functie, het land door zou reizen om allerhande podiums te beklimmen. Dat was dankzij de coronapandemie toch al niet aan de orde, maar ook omdat zij als Dichter des Vaderlands evengoed dichtbij zou weten te komen, ook al was dat op afstand.

Stem van het 'dorre hout'

Zo had ze de jaren daarvoor immers een unieke positie verworven, toen ze in poëzie en essays, maar ook als scherpzinnig gebruiker van Twitter, deelnam aan het publieke debat. Toen kwetsbare mensen in coronatijd „dor hout” werden genoemd, nam Mars-

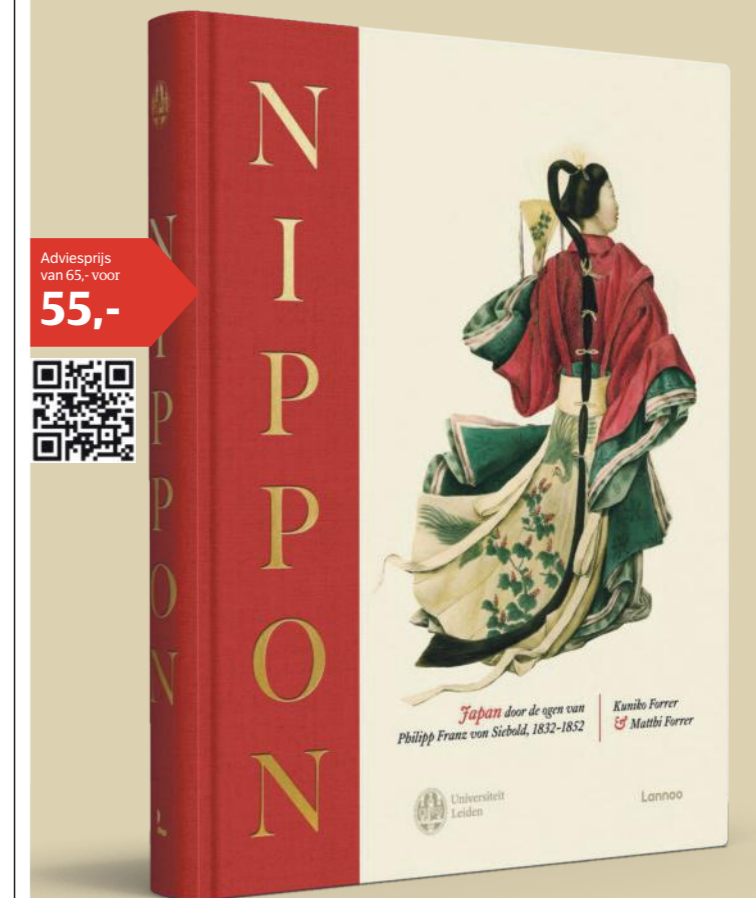

Lieke Marsman in 2018. Toen ze in 2021 Dichter des Vaderlands werd, was ze al ongeneeslijk ziek en kon ze niet het land doorreizen voor allerhande optredens. Evengoed wist ze dicht bij het publiek te komen. FOTO FRANK RUITER

nrc webwinkel

Nippon

Eeuwenoud Nederlands meesterwerk toont een uniek Japan

Adviesprijs van 65,- voor **55,-**

- Prachtige heruitgave van het topstuk van Franz von Siebold, de centrale figuur in de bestseller *De zwevende wereld*
- Meer dan 400 illustraties van Hokusai en andere Japanse kunstenaars
- Met uitgebreide duiding en een voorwoord van Annejet van der Zijl

Exact 200 jaar geleden reisde Philipp Franz von Siebold, als gezant van de Nederlandse regering, dwars door Japan naar het hof van de shogun. Tijdens zijn verblijf vergaarde hij kennis over het land, het volk en hun gebruiken. In samenwerking met Japanse kunstenaars, zoals Keiga en Hokusai, begon hij aan een visueel en wetenschappelijk project dat zijn weerga niet kent: *Nippon*. Deze heruitgave toont meer dan 400 schitterende illustraties. Nieuwe inleidingen en uitgebreide bijschriften verzorgen een historische context. Zo beoogt dit *Nippon* dat Siebold destijds ambeerde: de lezer verwonderen over de uitzonderlijke schoonheid van Japan, toen en nu.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/japan

man het op zich om de stem van dat 'dorre hout' te zijn. Dat engagement wortelde dus ook in haar ziekte, die in 2018 opdook: kraakbeenkanker. Schrijven over politiek had ze „nodig”, schreef ze in *De volgende scan duurt vijf minuten* (2018), „om niet volledig door de kanker opgeslokt te worden” en de eenzaamheid te bestrijden die ziekte meebrengt. „Een eenzaamheid die ik als ondraaglijk heb ervaren, maar die wel redelijk gemakkelijk af te schudden was door het beoefenen van maatschappijkritiek.”

'Imitatiemaatschappij'

De titel Dichter des Vaderlands gaf haar nieuwe gedachten „over de rol van literatuur in de publieke arena”, schreef ze in de bundel *Ter gelegenheid van poëzie* (2023), dat verscheen aan het einde van haar periode. Wat kon literatuur in maatschappelijke zin uithalen? Ze was beducht om 'opdrachtpoëzie' te schrijven, in de wetenschap „dat in opdracht schrijven een zekere druk met zich meebrengt en zodra die druk er is ligt het gevaar op de loer dat ik mezelf ga imiteren”.

Dat was nu net wat er mis was met onze „imitatiemaatschappij”: we maken dingen omdat ze moeten, niet omdat ze „waarachtig zijn”, „en ik vermoed dat de lezer dat uiteindelijk zal merken”. Van onwaarachtigheid is de taal het slachtoffer, liet ze zien: daar ontstaat lelijk, leeg jargon, dat verhuult dat die taal niets zegt. Als die slop in de taal sluipt, lijden de gebruikers daaronder, en daarmee de maatschappij.

Haar taak als dichtster was dan om die taal scherp en zorgvuldig te ontleden en ontmaskeren, en ons, taalgebruikers, de spiegel voor te houden, strevend naar iets beters. Scherp en kritisch kon ze zijn op politici, zoals toenmalig premier Mark Rutte of D66-partijleider Sigrid Kaag. „Woorden doen ertoe”, citeerde Marsman haar, met een vrolijk cynisme: die waarheid was inmiddels tot een cliché versteend, maar niettemin wáár en behartigenswaardig.

Haar poëzie was altijd helder, fris en toegankelijk, zonder daarbij hoge barrières of drempels op te werpen - maar ook zonder in te boeten aan diepgang of complexiteit. Voor haar essayistiek gold hetzelfde: ze wilde er immers iets mee zeggen, mee overbrengen.

Liever armloos leven

Dat kwam sterk tot uiting in *Op een andere planeet kunnen ze me redden* (2025), een essayboek waarin ze ook genres liet samensmelten omdat haar verhaal op die manier het beste overkwam; van poëzie en beschouwing tot dagboektekst. Het werd een verrassende bestseller. Marsman schreef erin

Liever hield ze er rekening mee dat er wél iets goddelijks, spiritueels, bovennatuurlijks was

over haar ziekte, haar strijd tegen het zorgsysteem dat haar kanker als ongeneeslijk zag en de behandeling wilde staken, terwijl zij koste wat kost door wilde leven.

Toen de amputatie van haar arm vanwege een uitzaaiing werd overwogen, was dat voor haar geen vraag: liever armloos leven dan sterven met arm. Met galgenhumor twitterde ze erover: „*This Woman Lost Five Kilos In One Day, Click Here To Find Out What Her Secret Is.*” De kans op complicaties nam ze op de koop toe - ze geloofde liever in een hoopvolle kans dan zich neer te leggen bij een verdrietige mogelijkheid.

Die gedachte volgend beschreef *Op een andere planeet kunnen ze me redden* ook haar wending naar het geloof. Liever hield ze er rekening mee dat er wél iets goddelijks, spiritueels, bovennatuurlijks was (en ook: buitenaards leven), dan het te verwerpen omdat dat vooralsnog onbewezen was. Het geloof was door haar ziekte terug in haar leven gekomen na een opvoeding die „enigszins antireligieus” was geweest, maar op momenten van wanhoop had ze „semi-mystieke ervaringen”, waarin ze toch weer rust en vrede wist te vinden.

Maar dat was eerder een aards gevoel dan iets zweverigs, legde ze uit in interviews. Het titelgedicht van de bundel *In mijn mand* eindigde met: „Vergeet engelen en psalmen/ Ik wil het vanille van een oud boek/ Ik wil een koud flesje bier/ en ik wil jou, nog één keer/ Vergeet vogels die zingen/ Ik wil mijn hond horen drinken”.

Rijpe wijsheid

„Het werk van Lieke Marsman laat zien hoe literatuur ons kan helpen een vorm te vinden om na te denken over het ondenkbare”, schreef de jury van de Constantijn Huygensprijs, die zowel haar vermogens als systeemdenker, als haar gevoeligheid prees. Ongevoerd jong was Marsman voor een oeuvreprijs, maar haar ziekte en het besef van eindigheid hadden haar dan ook tot rijpe wijsheid gebracht, tot een oeuvre dat op geen enkele manier meer nonchalant was. Wel nog steeds ook grappig: haar volgende week te verschijnen dichtbundel *De dichter en de duivel* beschrijft een hellevaart die een absurdistische satire is - over nietszeggende politiek, maar ook over AI.

Kan poëzie daartegen nog iets uithalen? Gedichten, schrijft Marsman, kunnen zijn als „kiezels/ die op water ketten”, maar: de meeste geworpen kiezels zinken, en is de dichtster dan niet „als een visser/ die op jacht naar vis/ zijn hele lunch/ verspilt aan aas”? Met haar vurige, gevoelige, waarachtige poëzie wist Lieke Marsman niettemin haar publiek te raken.

Het asielzoekerscentrum in Dronten is met ruim 1.600 inwoners een van de grootste van Nederland.

DRONTEN

Op een bankje voor de receptie van het asielzoekerscentrum in Dronten laat Amal Khadoor (40) haar vorige leven zien. Ze scrollt door foto's op haar telefoon. Haar zoon lachend boven een verjaardagstaart. Haar dochters naast de barbecue op het terras van hun huis aan de Syrische kust. „De kinderen hadden allemaal een eigen kamer”, zegt Khadoor. „We hadden twee badkamers, twee wc's. Er was veel ruimte.”

Tien maanden geleden vluchtte het gezin naar Nederland. Ze zijn al drie keer verhuisd: Ter Apel, Assen, Biddinghuizen en nu dus Dronten. Daar wonen ze in een barak aan het eind van het opvangterrein. „COA noemt dit een caravan”, zegt Khadoor, maar de keet is amper twaalf vierkante meter; zonder douche of toilet. 's Avonds gaat haar man mee naar de wc's, zegt ze: „Er hangen daar altijd dronken mannen rond.”

Geïmproviseerde opvanglocaties zoals barakken, hallen, schepen, kantoren, containers en tijdelijke woonunits, vormen sinds een aantal jaar een steeds groter deel van de opvang. Inmiddels is ongeveer twee derde van de locaties tijdelijk. Volgens inspecties en het COA zelf voldoen deze locaties vaak niet aan de kwaliteitseisen die het opvangorgaan zelf stelt, zoals privacy, zinnvolle dagbesteding, voldoende begeleiding, toegang tot zorg en onderwijs.

Hoe is het om daar te wonen?

'Beste plekken'

Het asielzoekerscentrum van Dronten – met ruim 1.600 inwoners een van de grootste van Nederland – ligt weggestopt langs de snelweg. Het is lastig te bereiken zonder auto: een busrit van

REPORTAGE VLUCHTELINGENOPVANG

Van een huis aan zee naar een barak zonder douche en wc

In het azc in Dronten wonen ruim 1.600 mensen. Syrische gezinnen zeggen dagelijks te moeten dealen met seksuele intimidatie, diefstal en gebrekkige hygiëne. „Hé, ik zag een rat”

Door **Martin Kuiper** Fotografie **Merlin Daleman**

tien minuten vanaf het treinstation, daarna een kwartier lopen. Vanaf de openbare weg leidt een paadje het terrein op.

Khadoor en haar contactpersoon van Vluchtelingenwerk Nederland, Karien Rosing, lopen over een slingerend kiezelpad in het opvangpark. „Dit zijn de beste plekken”, zegt Khadoor. Ze wijst naar houten bungalows met rode dakpannen. Het park telt ruim 130 van deze chalets.

Oorspronkelijk werden ze verhuurd aan toeristen, maar al ruim tweëndertig jaar worden ze bewoond door asielzoekers. Op een warme voorjaarsdag zitten

Op pretpark Walibi verbleven 1.250 asielzoekers. Maar ze moesten snel weg, omdat het festivalseizoen bijna losbarst

bewoners buiten voor hun chalet. Er wordt gebarbecued, kinderen fietsen over de paden. Een paar huisjes verderop zet een Eritrese jongen lachend de schaar in de haren van een vriend.

Drie maanden geleden is het kamp met tweehonderd plekken uitgebreid, de tweede vergroting in een paar jaar. Op pretpark Walibi verbleven 1.250 asielzoekers. Maar ze moesten snel weg, omdat het festivalseizoen bijna losbarst en Lowlands daar tenten gaat opzetten. Tweehonderd kwamen over naar Dronten en wonen nu in barakken die in allerijl werden neergezet. De rest is over Nederland verspreid. Het col-

ge in Dronten heeft besloten geen asielzoekers meer op te vangen op het Walibi-terrein.

In Syrië werkte Amal Khadoor als civiel ingenieur, haar man had een baan bij een oliebedrijf en werkte vooral in Syrië en Qatar. Ze hadden beiden goede salarissen, een groot huis in een dorp, twee appartementen. De kinderen gingen naar school, sportten, speelden instrumenten - gitaar en piano - en zwommen bijna elke dag in de zee. In het weekend gingen ze naar opa en oma.

Machtswisseling

Maar na de machtswisseling eind 2024, toen het Assad-regime werd afgezet, zegt Khadoor, verslechterde de positie van Alawieten sterk. Haar gezin is alawitisch - evenals oud-president Assad en zo'n 13 procent van de Syrische bevolking. Ze hangen een afsplitsing van de sjijitische islam aan. Nadat Assad werd verdreven, zegt ze, werd deze religieuze minderheid doelwit van geweld en intimidatie. Zelfs kinderen zijn niet veilig, zegt Khadoor. „Ze worden op school en de universiteit opgewacht, mishandeld of vermoord.” Ze laat op haar telefoon een groepsfoto zien en wijst naar een jonge vrouw met bruine haren: „Zij is vermoord.”

Na een paar minuten stoppen Khadoor en Rosing voor een rij genummerde barakken met oranje deuren. Het noodaggregaat op het grasveld zoemt, kleine kinderen fietsen onder het afkijk door. Er liggen omgevallen fietsen, kinderwagens, vuilnisbakken. „Hé, ik zag een rat”, zegt Rosing verbaasd.

De teamleider van Vluchtelingenwerk vertelt dat bewoners van tijdelijke opvanglocaties vaker klagen over hygiëne en gebrekkige voorzieningen dan bewoners van reguliere asielzoekerscentra. Al twee maanden wast

Khadoors dochter zich met water uit een emmer. „De ene douche is kokend heet, de ander ijskoud.” Er is ook veel minder privacy, zegt Rosing. „In een noodopvang wil je echt niet leven met je gezin.”

Veel bewoners maken zich zorgen over hun veiligheid. Aangezien toiletten en douches zich buiten de woonunits bevinden, moeten ze 's nachts over het terrein lopen. Haar dochter is bang om dan alleen naar het toilet te gaan, zegt Nermin (achternaam weggelaten vanwege persoonlijke redenen: wel bekend bij de redactie). „Het is echt niet veilig.” Op het Walibi-terrein – waar ze hiervoor verbleef, evenals Amal Khadoor – voelde ze zich ook onveilig. Tijdens het koken zag ze dat een Turkse vrouw in haar borsten werd geknepen door een onbekende man. „Ze barstte in huilen uit.”

En ook binnen is het niet altijd veilig. Een paar dagen terug had Nermin een vriendin op bezoek. Ze waren aan het kletsen, toen na middernacht plotseling buiten geritsel klonk. Nermin wijst naar het raam van haar kamertje, dat ze heeft geprobeerd op te fleuren met posters van bloemen. „Een man probeerde het raam open te maken”, zegt ze. „Hij ging weg toen we heel hard gilden.”

Bovendien wordt veel gestolen in het kamp, volgens de vrouwen. „Ze hebben al drie keer onze was uit de machine gestolen” zegt Khadoor: „Jassen, broeken, ondergoed: alles weg.”

Kinderen

Afgelopen jaren waarschuwden verscheidene aan ministeries verbonden inspecties dat kinderen in noodopvanglocaties, zoals een deel van het opvangpark in Dronten, niet de zorg, begeleiding en het onderwijs krijgen waar ze recht op hebben. Hun „veiligheid en ontwikkeling” komen hierdoor in „gevaar”, schreven de Inspectie Justitie en Veiligheid, de Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd, de Inspectie van het Onderwijs en de Nederlandse Arbeidsinspectie in 2023.

Twee weken geleden volgde het zoveelste kritische rapport waaruit blijkt dat het onderwijs in noodopvanglocaties nog steeds niet op orde is. Kinderen missen, volgens het onderzoek, „veel onderwijstijd”, vooral door voortdurende verhuizingen. En: het zicht op hoeveel kinderen nou eigenlijk naar school gaan in de noodopvanglocaties ontbreekt.

Bovendien heeft het wonen in een barak, evenementenhof of container ook invloed op schoolprestaties. Rosing leest een mail voor van een gezin uit een van de barakken. „Mijn kinderen slapen erg weinig. Ze kunnen zich slecht concentreren op school. Hun psychische gezondheid holt achteruit.”

Ook Khadoor, moeder van drie, ziet dit terug bij haar eigen kinderen. In Syrië behoorden ze tot besten van de klas, zegt ze. Ze spreken Engels en Frans. Maar sinds ze in Nederland zijn, hebben ze amper een klaslokaal gezien. „In Ter Apel, Assen en Biddinghuizen hadden ze één keer per week drie uur les.”

Ook op sociaal vlak schiet dit soort locaties vaak tekort, zegt Rosing. „De noodopvang is zo tijdelijk” zegt ze. „Kinderen hebben amper de tijd om vriendjes te maken voordat ze alweer verhuizen naar een andere locatie.”

En dan de hygiëne. Khadoor toont een foto op haar telefoon van de toiletten in Dronten: stront op de grond, bril en wc-klep. „Ter Apel, Assen, Biddinghuizen, Dronten: overal was het zo smerig.”

De twee keukens bij de barakken deelt Khadoor met zo'n veertig andere

„Mijn kinderen slapen erg weinig. Hun psychische gezondheid holt achteruit”

Een bewoner van azc Dronten in een mail aan Vluchtelingenwerk

gezinnen. Ze slikt antidepressiva, zegt ze, en kan niet meer tegen ruimten met veel personen. Ze denkt dan aan Syrië, dat als gevaar dreigde iedereen alle kanten op rende. „Ik word duizelig als ik in zo'n drukke keuken rondloop.”

'Extra beveiliging'

Khadoor en Rosing lopen even snel de lege keukens in. Op de muur en het plafond zitten honderden vliegjes. Een vieze kookpit, op de vloer ligt eten. Rosing: „Wat heftig.” Khadoor: „Mijn dochter kan hier niet komen. Ze heeft de afgeplengde tijd heel veel gewicht verloren.”

Eigenlijk zouden we mensen niet zo moeten opvangen, zegt Rosing, terug op haar kantoortje in het azc. „Maar dit is inmiddels normaal geworden.”

Het COA bevestigt in een reactie dat bij noodopvang de kwaliteit „helaas niet altijd” kan worden gegarandeerd. Voor de uitbreiding met de barakken in Dronten is „extra beveiliging” ingezet. Met „vorentwintig uur per dag beveiligers op het terrein”. Sanitair en de keukens worden, volgens COA, twee keer per dag schoongemaakt.

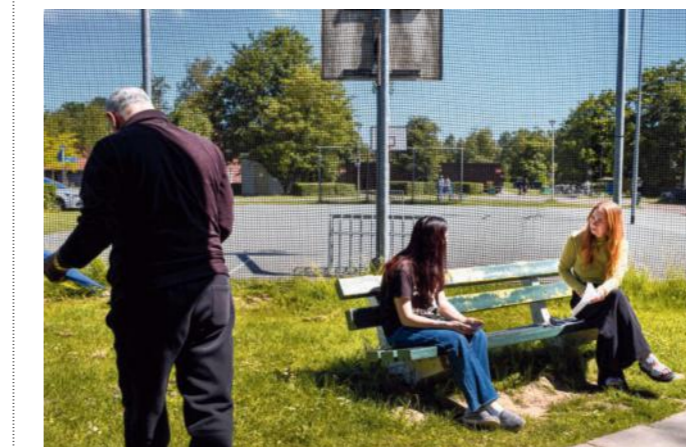
Aan de muur in het kantoortje hangt een handgeschreven brief van een zekere Ahmed: „In dit kamp verlies ik elke dag een deel van mijn dromen. Ik heb hier het gevoel dat ik gevangenzit, terwijl ik naar Nederland ben gevlucht voor een vrij leven.”

De twee keukens worden gebruikt door veertig gezinnen.

De barakken meten amper 12 m² en hebben geen sanitair.

Amal Khadoor (links op het bankje) in gesprek met Karien Rosing van Vluchtelingenwerk.

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Consumenten

Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres?
Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen

038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

Duurzaam vergroenen

Ginkel

Groene oase midden in de stad

Daktuinen en -terrassen

ginkelgroep.nl

Familiebedrijf sinds 1903

Zaken & Transacties

CURSUS DAYTRADEN 675-
ex btw

Hotel vd Valk Breukelen

Gratis Handels robot

Robbin Fokker, Rob Wesels, Adam Demirkol

Tweede persoon half geld

Na de cursus nog 8 weken 's morgens meedoen via Zoom

ANNO 1997

We zijn 100% transparant, glashelder in de uitleg en halen een paar honderd euro uit de markt terwijl u erbij bent

Originele reacties cursisten

Ochtendsessies
Ik ben zoveel mogelijk aanwezig bij de ochtendsessies. Ik doe dat op mijn telefoon omdat ik veel moet werken deze tijd. Dus luister en kijk ik terwijl ik mijn werk doe.

Aparte man
Rob Wesels, béétje aparte man. Maar de cursus was leerzaam en inspirerend.

Waar ik van hou
Nou de cursus bij Rob was eigenlijk geweldig. Eenvoudig en toch heel leerzaam, eigenlijk precies waar ik van hou. Niet te veel uitweiden over onbelangrijke zaken. Maar niet alleen de cursus, ook de service achteraf is heel goed en ik heb er nog steeds profijt van.

vrijdag 12 juni en vrijdag 26 juni Hotel vd Valk Breukelen
Let op! U kunt snel veel winst boeken maar net zo snel veel verlies lijden

www.robwessels.nl 010 519 21 15

WILT U ADVERTEREN?

Surf dan naar onze website www.zaakmedia.nl
Of kijk voor meer aanbod op de website www.bijzonderezaken.nl

Vind alle aanbieders op één rij!
BijzondereZaken.nl

Nina Eshuis en Andreas Kouwenhoven

PAPENDRECHT

Nu moet ik even mijn woorden wegen." Margreet van Driel heeft net een uur lang vrijuit gesproken over waar gemeenten tegenaan lopen in de asielopvang. Maar zodra het gesprek op de PVV komt, valt de burgemeester van Papendrecht stil.

Dat is niet zo vreemd.

De PVV werd in maart de grootste in de Zuid-Hollandse gemeente en gaat nu een college vormen met de VVD en Onafhankelijk Papendrecht. Tegelijk voerde de partij de afgelopen jaren campagne tegen een asielzoekerscentrum in de gemeente én tegen de burgemeester zelf. De huidige PVV-fractievoorzitter Nikita de Ruiter zaaide in petitie en op sociale media twijfel over haar integriteit. Vervolgens ontving de burgemeester online bedreigingen, waarvoor een man werd opgepakt.

Nu wacht de opmerkelijke situatie dat Van Driel straks mogelijk in een college zit met de aanjager van de campagne tegen haar. „Een gevolg van de verkiezingen. Dat is democratie”, zegt ze afgemeten op haar werkkamer in het gemeentekantoor.

Nieuwe colleges

In tientallen gemeenten wonnen bij de gemeenteraadsverkiezingen partijen die zich keerden tegen lokale azc-plannen. Terwijl in veruit de meeste gemeenten nog wordt onderhandeld over een nieuw college, moeten er eigenlijk al plannen worden gemaakt voor nieuwe asielopvang. Voor 1 december moeten provincies die plannen inleveren bij minister van Asiel en Migratie Bart van den Brink (CDA), zo schrijft de spreidingswet voor.

De komende maanden zijn daarom cruciaal: gemeenten moeten met elkaar om tafel om tot een sluitende verdeling van de opvang van asielzoekers te komen.

Margreet van Driel is behalve burgemeester ook voorzitter van een van de zogeheten regionale regietafels, waaraan tien gemeenten in het zuiden van Zuid-Holland afspraken maken over nieuwe opvangplekken. Alleen al in de provincie Zuid-Holland moeten er voor de zomer van 2027 nog zo'n elfduizend gevonden worden.

Voor al die nieuwe opvangplekken moeten gemeenten wel eerst „draagvlak” hebben van de raad en van inwoners, zegt Van Driel. En dat botst met de harde deadlines en aantallen die de spreidingswet voorschrijft. „Ik vind het goed hoor, dat die wet er is. Maar ik vind ook dat je niet zomaar voorbij kunt gaan aan de timing en planning van gemeenten”, zegt ze.

Voor de vestiging van een nieuw azc moet veel worden geregeld. Van vergunningen tot het meekrijgen van de gemeenteraad en omwonenden. „Ik zie gemeenten echt hard werken om aan de opgave te voldoen. Maar je kunt ijzer niet met handen breken.”

De spreidingswet gaat wel uit van harde deadlines. Zou dat anders moeten?

„Ik vind dat je asielopvang niet moet overhaasten. Vorige week ontving ik een ministeriële brief waar ik niet echt blij van word.” Ze pakt haar tablet erbij en opent een brief van minister Van den Brink. „Hier staat dat Papendrecht de opdracht voor de spreidingswet [164 opvangplekken voor juli 2025] niet heeft gehaald. Nou, dat klopt. Maar we hebben hier wél een opvang voor tachtig minderjarige vluchtelingen gerealiseerd. Als je dan alleen krijgt te horen: 'het is niet gelukt', dan voelt dat als een miskening van wat gemeenten allemaal doen. We hoeven niet op onze vingers getikt te worden. Gemeenten zijn geen kleine kinderen.”

„Ik denk dat veel gemeenten een heel goed verhaal hebben waarom ze nog niet zo ver zijn. Gebrek aan ruimte, bijvoorbeeld. Zuid-Holland is de dichtstbevolkte provincie van Nederland. Toch moeten hier de

Margreet van Driel, burgemeester van Papendrecht, is ook voorzitter van de regionale regietafel waaraan tien gemeenten overleggen over asielopvang. FOTO MERLIJN DOOMERNIK

INTERVIEW MARGREET VAN DRIEL BURGEMEESTER PAPENDRECHT

Burgemeester moet gaan besturen met de inwoner die het azc-verzet aanjoeg

In haar gemeente Papendrecht stuitte burgemeester Margreet van Driel op fel verzet tegen een gepland asielzoekerscentrum. Ze moest uitgesproken actievoerder, Nikita de Ruiter, is nu fractieleider van de PVV en wordt waarschijnlijk wethouder in het nieuwe college.

Reactie

PVV-fractievoorzitter Nikita de Ruiter

Volgens Nikita de Ruiter is zij niet de aanjager geweest van een campagne tegen de burgemeester, zegt zij in een reactie.

„Er is een grote groep burgers die zich hiermee bezighoudt. Maar ik snap wel dat ik nu alles op mijn bordje krijg: ik ben het gezicht van het verzet tegen de opvanglocatie, en inmiddels ook van de PVV.”

De Ruiter staat nog achter haar opmerkingen over de vermeende dubbelrol van de burgemeester. „Wij weten nog steeds niet hoe het zit met haar voorzitterschap en in welke mate zij invloed heeft.” De beoogd PVV-wethouder ontkent dat ze heeft gesuggereerd dat de burgemeester een financieel voordeel had bij de vluchtelingenopvang. Ze doelde op het salaris dat de burgemeester verdient, zegt ze. Het hoeft een samenwerking niet in de weg te staan, vindt De Ruiter. „We hebben het met elkaar te doen de aankomende jaren, ik ga ervan uit dat het goed gaat komen. In de tijd dat ik dit schreef was ik gewoon een burger, een hele boze burger. Mijn rol is inmiddels veranderd. Ik ben nu fractievoorzitter, straks hopelijk wethouder. Je gaat dan anders met elkaar om.”

meeste asielzoekers worden opgevangen. Klinkt dat logisch? Hoe meer inwoners, hoe meer asielzoekers je moet opvangen?”

Ben u niet een beetje naïef over de bereidwilligheid van gemeenten om asielzoekers op te vangen? Het COA kampt met een tekort aan plekken, mede omdat gemeenten hun azc-plannen maar blijven uitstellen.

„Bij de regionale regietafel, waar tien wethouders bij elkaar zitten, kijken we of er inderdaad sprake is van uitstel, of dat het gewoon afstel is. Dan vraag ik aan zo'n wethouder: hoe kunnen we je helpen, waar loopt je vast? De ene wethouder loopt aan tegen een, laat ik het zo zeggen, lastige gemeenteraad. De volgende heeft geen plek in zijn gemeente. De derde heeft veel tegenstand vanuit de gemeenschap. We hebben allemaal wel wat. Aan de overlegtafel zoeken we steun bij elkaar en wordt ook gekeken of we zaken kunnen uitruilen: de een vangt bijvoorbeeld asielzoekers op voor de andere gemeente, die dan zelf weer statushouders van de ander overneemt.”

'Dubbele rol'

Haar voorzitterschap van dit regionale overleg maakte Van Driel de afgelopen twee jaar tot doelwit van Nikita de Ruiter. Als inwoner leidde de Papendrechtse het verzet tegen de minderjarigenopvang. Ze begon twee petitie en kreeg in 2025 toestemming van Geert Wilders om in Papendrecht een PVV-fractie op te richten.

Al voor de verkiezingscampagne stelde De Ruiter herhaaldelijk dat de burgemeester een „dubbele rol” zou hebben in het opvangvraagstuk. De nevenfunctie van de burgemeester zou „ernstige vragen” oproepen over „rolzuiverheid en belangafweging”. Door het voorzitterschap van het regionale overleg zou ze het belang van voldoende asielopvangplekken boven de belangen van de Papendrechtse bevolking plaatsen, vond De Ruiter. De lokale PVV maakte er zelfs een punt van in het verkiezingsprogramma. De partij wil een „door de inwoners gekozen

burgemeester die geen politiek bedrijft”, staat erin.

Onder een post van de gemeente Papendrecht in september 2025 schreef De Ruiter dat de burgemeester zelf voordeel heeft bij de opvang van vluchtelingen. „Kaching!”, schreef ze, vergezeld van een geldzak-emoji. „Is toch fijn om nog even je zakken te vullen voordat je met pensioen gaat”, schreef ze verderop. „Dat er een heel dorp om zeep wordt geholpen is voor haar een kleinigheidje.”

Begin dit jaar zei Van Driel in haar nieuwjaarstoespraak dat Papendrecht nog niet voldoet aan de spreidingswet. „We zijn echt nog niet klaar met het opvangen van vluchtelingen.” Onder een nieuwsartikel van AD De Dordtenaar noemde Nikita de Ruiter de speech „wal-ge-lijk” en een „schaamteloze vertoning”. Opnieuw schreef ze over de vermeende „dubbele pet” van de burgemeester. In andere reacties onder het artikel werd Van Driel uitgemaakt voor onder meer „ziek links mens” en „takkewijf”, dat thuis opgezocht zou moeten worden.

Eind januari hield de politie een 72-jarige man uit Waalwijk aan wegens bedreigingen onder het Facebook-bericht. Hij wordt verdacht van dwang, opruiing, bedreiging en belediging van de burgemeester.

De waarheid is dat ik als voorzitter van het regiooverleg helemaal nergens over ga

Er bestaan „veel misverstanden” over haar rol als voorzitter van het overleg, zegt Van Driel, gevraagd naar de reacties op haar speech. „Ik zou allemaal verschillende petten dragen. De waarheid is dat ik als voorzitter van het regiooverleg helemaal nergens over ga. Ik heb geen mandaat, geen stemrecht, ik zit gewoon onbezoldigd een vergadering voor, waar de wethouder Asiel van Papendrecht aanschuift om de belangen van Papendrecht te vertegenwoordigen. Maar het beeld is neergezet dat de burgemeester in dienst zou zijn van het COA en aan het vluchtelingenvraagstuk zou verdienen. Dat was heel vervelend. Het heeft het ambt van het burgemeesterschap wel een deukje gegeven. Omdat het impliceert dat ik ergens persoonlijk belang bij heb terwijl dat niet zo is.”

De PVV deed hier ook aan mee.

„Ja, de mevrouw die lijsttrekker is geworden heeft dit geïnitieerd.”

Het lijkt me lastig om met zo iemand in een college te zitten.

„Het is best een bijzondere situatie. Maar als burgemeester sta ik boven de partijen, ik ga niet over de voordracht van wethouders. Mijn belang is om een stabiel college te kunnen leiden, dat zich houdt aan de wet. Ik denk dat ik daar een goede rol in kan vervullen. Maar natuurlijk valt er nog wel wat te repareren.”

Maar kán dat wel: samenwerken met iemand die u heeft afgeschilderd als een kwaadaardig, onintegere figuur?

„Er zijn uitspraken gedaan over mij door mevrouw De Ruiter terwijl ze mij persoonlijk niet kende. Dan denk ik: tja, dat is buitenkant. Moet ik me daarmee bezighouden? Mijn ambt en mijn inwoners vragen van mij om daar boven te staan.”

Hebben jullie inmiddels kennismemaakt?

„Na de verkiezingen heb ik met alle raadsleden persoonlijk kennismemaakt. En als het tot een coalitie komt, zullen we met de drie fractievoorzitters nog een stevig gesprek voeren over het akkoord en over collegiale samenwerking. Want dit worden straks wel mijn bestuurders. Zij moeten stap voor stap laten zien hoe zij met dat ambt omgaan, en ik zal ze daarbij helpen en coachen. Dat vind ik nu mijn taak.”

Adviesprijs aanbieder vanaf 249,-

99,-

GVB CURSUS

Haal jouw golfvaardigheidsbewijs

- › Een- of tweedaagse cursus
- › Op 15 locaties
- › Met 100% slagingsgarantie
- › Geen ervaring nodig

Tijdens de GVB cursus worden alle onderdelen van het golfspel behandeld en zie je alle hoeken van de golfbaan. Ga uitgebreid aan de slag met chipping, putten, pitchen, de swing, etiquette- en veiligheidsregels. Ook ga je de baan in om een aantal oefenholes te spelen. Na de GVB cursus ontvang je gegarandeerd je officiële NGF-baanpermissie en lidmaatschapspas en kun je meteen zelfstandig gaan spelen. Sla je slag en schrijf je vandaag nog in!

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/gvb

Weekdeals

GELDIG T/M 7 JUNI 2026

LENCO, NEDIS & GASTRONOMA Maak je klaar voor het WK

- > LCD projector met o.a. Wifi en streamingplatforms
- > Multifunctionele contactgrill voor o.a. panini's
- > XXL airfryer met grote capaciteit (7.2L)
- > Bekijk meer elektronica online

ADVIESPRIJS FABRIKANT 399,95 **279,95**
 ADVIESPRIJS FABRIKANT 79,95 **59,95**
 ADVIESPRIJS FABRIKANT 109,90 **49,95**

BEKIJK ALLE WK ELEKTRONICA ONLINE

Hoge korting!

CARS Herenpolo

ADVIESPRIJS FABRIKANT 39,95 **24,95**

GEMAAKT VAN 100% KATOEN

- > Met een klassieke polokraag met knopen
- > Nu 2 polo's voor maar €39,95
- > Bekijk meer Cars kleding online

REVO Muzieksysteem

ADVIESPRIJS FABRIKANT 649,00 **299,00**

GEMAAKT VAN WALNOOT EN ALUMINIUM

- > Geschikt voor afspeken via cd, Bluetooth, DAB+, FM en internetradio
- > Dubbel alarm met slaapfunctie en snoozefunctie

TEN CATE Badtextiel - 4-pack

ADVIESPRIJS FABRIKANT V.A. 19,90 **9,95**

GEMAAKT VAN 100% KATOEN

- > Heerlijk zacht en goed vochtabsorberend
- > Keuze uit gastendoekjes, handdoeken en baddoeken
- > Bekijk meer Ten Cate textiel online

NEXXT Waterflosser

ADVIESPRIJS FABRIKANT 39,95 **14,95**

MET 3 STANDEN

- > Verwijdert effectief plaque en voedselresten
- > Oplaadbaar via USB-C; ideaal voor reizen
- > Bekijk meer Nexxt producten online

WILLIAM DE FAYE Damesoverhemd

ADVIESPRIJS FABRIKANT 89,00 **34,95**

GEMAAKT VAN LINNEN EN VISCOSE

- > Voelt ademend aan en is goed vochtabsorberend
- > Oversized model met lange mouwen en borstzakje
- > Bekijk meer William de Faye kleding online

LUMIZ Lampion

ADVIESPRIJS FABRIKANT 30,95 **21,95**

MET ZONNEPANEEL EN LEDVERLICHTING

- > Gemaakt van weerbestendige, recyclebare Tyvek
- > Verkrijgbaar in vele kleuren en maten
- > Bekijk alle Lumiz lampionen online

PROFIEL JAAP VAN DISSEL OUD-VOORZITTER OMT

Twee jaar na zijn pensioen keert Jaap van Dissel terug in spotlights

RIVM-kopstuk Jaap van Dissel is de eerste hoofdrolspeler uit de coronacrisis die door de enquêtecommissie wordt gehoord.

Pim van den Dool

DEN HAAG

De man die Nederland liet kennismaken met het begrip 'groepsimmunitet' en zich maandenlang fel verzette tegen een mondkapjesplicht keert twee jaar na zijn pensioen bij het RIVM terug in de spotlights. Jaap van Dissel, als voorzitter van het Outbreak Management Team (OMT) de belangrijkste adviseur van het kabinet bij de coronabestrijding, wordt deze vrijdag verhoord door de parlementaire enquêtecommissie corona. Van Dissel, die als OMT-voorzitter ongekend machtig was en continu in nauw contact stond met toenmalig premier Mark Rutte en coronaminister Hugo de Jonge, is de eerste hoofdrolspeler uit de crisisbestrijding die verantwoording moet afleggen. Hij zal, later in de enquête, ook nog een tweede keer worden verhoord. Van Dissel was directeur van het Centrum voor Infectieziektebestrijding van het RIVM toen Nederland begin 2020 te maken kreeg met het oprukkende coronavirus. Hij zou snel en ongewild, zo benadrukte hij geregeld in interviews, uitgroeien tot een bekende Nederlander en stond naast Rutte en De Jonge op persconferenties. Van Dissel kreeg in 2021 de Akademiepenning uitgereikt van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) voor „de tomeloze energie en bewonderenswaardige rust” waarmee hij de politiek in de crisis adviseerde. Tegelijkertijd lag hij als machtige adviseur ook onder vuur, omdat chagrijn over de coronamaatregelen op hem werd geprojecteerd, tot en met ernstige (doods)bedreigingen aan toe. Er klonk onder politici en wetenschappers ook genoeg zinnige kritiek over hoe Van Dissel en zijn RIVM in het begin van de pandemie over het virus communiceerden. In de week dat in het Italiaanse Bergamo de eerste coronadoden vielen en dorpen in lockdown gaan, schrijft het RIVM nog op Twitter dat „het virus inderdaad een beetje op de gewone griep” lijkt. Als in Nederland de besmettingscijfers oplopen, keert Van Dissel zich in NRC tegen massaler testen omdat dit „schijnveiligheid” zou bieden. Over carnaval - achteraf de grote aanjager van de eerste golf in Nederland - maakt hij zich nog weinig zorgen, zegt hij tegen RTL, want „dat vier je meestal toch in een vrij kleine groep”.

Half maart, als Nederland de eerste coronamaatregelen neemt, introduceert Van Dissel de term 'groepsimmunitet'. In NRC voorspelt hij dat de helft van de Nederlanders het virus zal krijgen en dat het „uitsmeren” van die besmettingen, in plaats van ze volledig proberen in te dammen, een verstandige strategie is. Dat wordt door andere experts al snel in twijfel getrokken.

Op een presentatie in het Catshuis op 15 maart wordt groepsimmunitet expliciet als een van de doelen van de strategie van 'gecontroleerd uitrazen' benoemd. Premier Rutte gebruikt de term ook in zijn historische eerste Torentjes-toespraak op 16 maart, waaraan Van Dissel meeschrijft. Als er onrust over groepsimmunitet ontstaat, haasten Rutte en Van Dissel zich om te zeggen dat dit geen expliciet doel van het coronabeleid is.

Rechterhand en steunpilaar

Van Dissel groeit in die eerste weken uit tot de rechterhand en steunpilaar van Rutte en coronaministers Bruno Bruins en Hugo de Jonge. Als OMT-voorzitter zit hij bij werkelijk ieder adviserend en besluitvormend overleg van het kabinet en andere overheden in die tijd, en Rutte noemt zijn adviezen „heilig”. De Onderzoeksraad voor Veiligheid

concludeert later, in 2022, in zijn eerste rapport over de coronacrisis dat de aanwezigheid van Van Dissel in vrijwel alle crisisteams in de besluitvorming tot „een sterke focus op infectieziektebestrijding” leidde die „het zorgvuldig af- en meewegen van belangen op andere beleidsterreinen” belemmerde.

Het meest opvallende in de eerste maanden was Van Dissels bijna obsessieve persoonlijke strijd tegen het nut en inzet van het mondkapje, in het begin zelfs in de zorg. In de eerste weken ontstonden met name in de ouderenzorg grote tekorten aan beschermingsmiddelen, maar waren de richtlijnen van het RIVM ook opvallend terughoudend. Het preventief dragen van een mondkapje in de zorg wees het RIVM nog maanden af, omdat dit volgens Van Dissel ten koste kon gaan van het houden van afstand. Nederland was ook een van de weinige landen waar werd geadviseerd dat „zeer vluchtig contact” binnen anderhalve meter met een coronapatiënt veilig zonder mondkapje kon.

„We hebben een anderhalvemeter-samenleving. Dan heeft een mondkapje geen meerwaarde

Jaap van Dissel
OMT-ld, in mei 2020

In het gebruik van mondkapjes in de samenleving geloofde Van Dissel al helemaal niet. In februari 2020 noemt hij het idee dat een mondkapje je als burger kan beschermen „de grootste misvatting tot nu toe”. De OMT-voorzitter blijft voortdurend zeggen dat het wetenschappelijk niet bewezen is dat niet-medische mondkapjes voldoende bescherming bieden en zelfs een averechts effect kunnen hebben. In een interview met NRC in mei zegt Van Dissel: „We hebben een anderhalvemetersamenleving. Dan heeft een mondkapje geen meerwaarde. Nu jij weer. En dan is ook nog de vraag of het niet negatief uitwerkt. Dat je half ziek toch maar naar buiten gaat.” Nederland voert uiteindelijk stapsgewijs een mondkapjesplicht in, eerst in het openbaar vervoer en pas vanaf december 2020 in publieke binnenruimtes. Als op een zomerse persconferentie experimenten met een mondkapjesplicht in grote steden worden gepresenteerd, blijft Van Dissel daar herhalen dat het mondkapje „een buitengewoon klein effect” heeft. Het komt hem later op zeer stevige kritiek van de Onderzoeksraad te staan. De OV stelt dat dit soort opmerkingen van Van Dissel „het publieke vertrouwen in het overheidsbeleid ondermijnt”.

Jaap van Dissel (RIVM) geloofde niet in een plicht voor het dragen van mondkapjes. FOTO'S LEX VAN LIESHOUT/BART MAAT/ANP

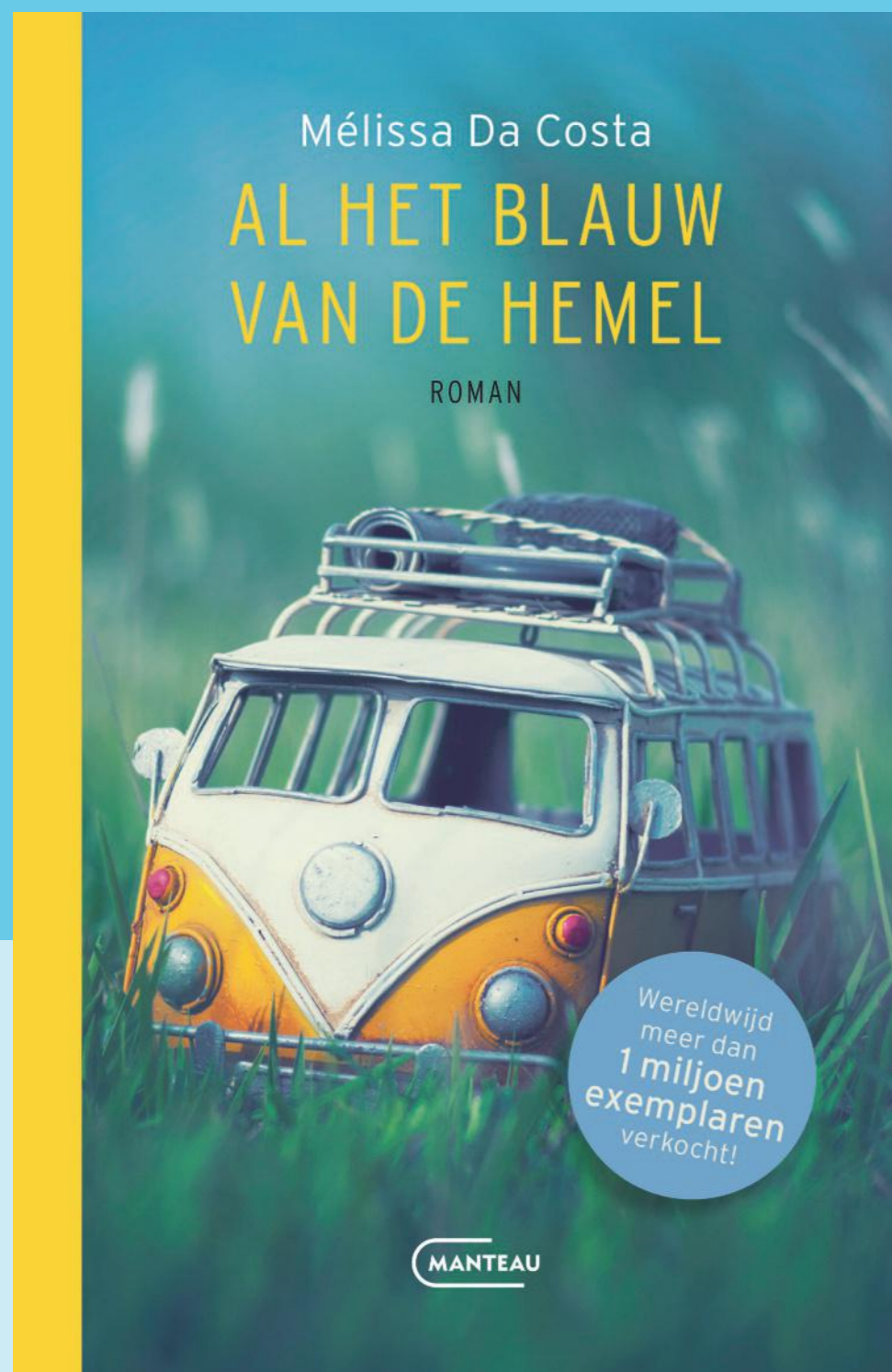
› Krijg als Plus-abonnee elke maand een e-book

› In samenwerking met uitgeverij Manteau

› Begin direct met lezen

Speciaal voor jou als abonnee

Plus-abonnees krijgen elke maand een e-book. Deze maand is dat de meeslepende roman *Al het blauw van de Hemel* van Mélissa Da Costa.

Een 26-jarige man met jong-alzheimer. Een camper. Een onbekende reisgezel. En een laatste roadtrip die alles verandert. Ontroerend, meeslepend en onvergetelijk.

Scan de QR-code of ga naar nrc.nl/ebook

Heb je het e-book eenmaal gedownload? Dan kan je het lezen op een moment dat het jou uitkomt. Op je e-reader, laptop, telefoon of tablet.

Download jouw e-book voor 30 juni

ZIEKENHUISZORG

Patiënten met een herseninfarct krijgen sneller hulp

Ziekenhuizen weten patiënten met een beroerte snel te behandelen. Bloedverdunners worden sneller ingezet.

Karel Berkhout

AMSTERDAM

Time is brain, zo luidt het motto bij de behandeling van mensen met een acute beroerte. Vrij vertaald: elke seconde telt bij iemand die is getroffen door een hersenbloeding of -infarct. Want elke minuut dat deze patiënt niet wordt behandeld, sterven een kleine twee miljoen hersencellen af.

„Elke minuut dat je eerder begint met de behandeling, verlaagt de kans op overlijden”, zegt medisch bioloog Fatima Zohra Abarakan. Ze is onderzoeker bij het Amsterdam UMC en werkt voor de Dutch Institute for Clinical Auditing (DICA), een organisatie die data verzamelt over de kwaliteit van de zorg. Een snelle behandeling verlaagt ook de kans op blijvende (ernstige) invaliditeit, voegt Abarakan eraan toe: „Waardoor patiënten later minder afhankelijk worden van zorg en een betere kwaliteit van leven krijgen.”

De Nederlandse ziekenhuizen slagen er goed in om de patiënten met een beroerte snel te behandelen – en op een belangrijk punt doen ze dat zelfs sneller dan voorheen. Dat blijkt uit een nieuwe analyse van gegevens van de kwaliteitsregistratie DICA Beroertezorg (DASA) over jaarlijks enkele tienduizenden patiënten met een herseninfarct of -bloeding.

Bij een herseninfarct, waardoor in 2024 ruim 34.000 mensen werden getroffen, raakt een bloedvat in de hersenen verstopt. Bij een hersenbloeding – ruim 4.400 geregistreerde gevallen in 2024 – knapt een bloedvat in de hersenen. Bij patiënten met een herseninfarct is het zaak om bloedstolsels in de hersenen op te lossen, om de bloedtoevoer naar de hersenen zo snel mogelijk te herstellen.

Bloedverdunner toedienen

Een op de vijf van zulke patiënten krijgt daarom in het ziekenhuis via een infuus een geneesmiddel dat het bloedstolsel oplost. Zo'n zogeheten trombolysiebehandeling kan in elk ziekenhuis worden gedaan. Al meer dan tien jaar ligt de doorlooptijd (de mediaan) vanaf aankomst in het ziekenhuis tot het inbrengen van het infuus rond de 28 minuten, zo leert de analyse van DASA. Dit ligt ruim onder de Europese norm van 60 minuten en ook iets onder het Europese streefgeval van 30 minuten.

Dat de bloedverdunner niet veel sneller wordt toegediend dan in 2014, komt doordat de grote tijdswinst al in een verder verleden is geboekt. „Zo'n jaar of twintig geleden zijn we de bloedverdunners echt gaan inzetten”, vertelt Irem Baharoglu, vasculair neuroloog in het Haaglanden Medisch Centrum en voorzitter bij DASA. „Toen hebben we er ook alles aan gedaan om de

De ziekenhuizen weten patiënten met een beroerte snel te behandelen en op een belangrijk punt sneller dan voorheen. FOTO PHIL NIJHUIS/ANP

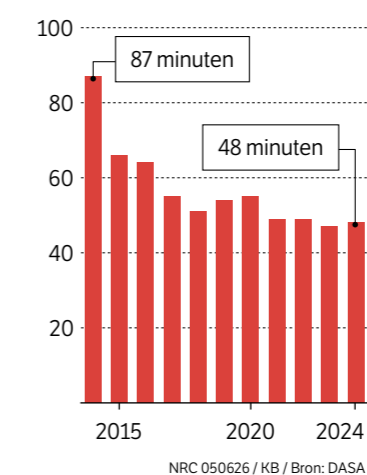
doorlooptijd te verkorten en dat is ook gelukt, waardoor die nu al een jaar of tien stabiel is.” Wat bijvoorbeeld heeft geholpen is dat patiënten in vele ziekenhuizen niet meer worden opgevangen op de spoedeisende hulp, maar in de kamer waar ook een CT-scan wordt gemaakt: „Dat scheelt slepen met patiënten en bespaart daardoor tijd.”

Als de bloedstolsels te groot zijn, lukt het niet om die te verwijderen met een bloedverdunner. In dat geval haalt een arts met een katheter – een heel dun slangetje – via de lies het stolsel uit de hersenen weg. Ongeveer een op de tien patiënten met een herseninfarct ondergaat deze zogeheten endovasculaire trombectomie (EVT). Deze behandeling kan alleen worden gedaan in een gespecialiseerd ziekenhuis, een EVT-centrum genaamd.

Nederland telt 18 van zulke regionale EVT-centra, grofweg een op de vijf ziekenhuizen. Hier heeft de acute beroertezorg de afgelopen jaren de grootste tijdswinst geboekt. In 2014 bedroeg de dooorsneetijd 87 minuten tussen de aankomst van de patiënt in het ziekenhuis en het

Sneller geopereerd

Aantal minuten van aankomst patiënt met beroerte in ziekenhuis tot het moment waarop arts begint met verwijderen van het bloedstolsel

aanbrengen van de katheter in de lies. In 2024 was dat nog maar 48 minuten, een daling met bijna 45 procent.

De EVT-behandeling is relatief jong, benadrukt Baharoglu, en dat verklaart voor een deel de spectaculaire afname van de doorlooptijd in de afgelopen jaren: „Pas een jaar of tien geleden is deze behandeling geïntroduceerd. Toen zijn we gaan leren hoe je die het snelste kan doen. Daar hebben we goede resultaten mee geboekt.” Het scheelt bij

„Elke minuut dat je eerder aan behandeling begint, verlaagt overlijdenskans

Fatima Zohra Abarakan
medisch bioloog

voorbeeld veel tijd als een zogeheten angiokamer, waar de EVT-ingreep wordt verricht, al op de afdeling spoedeisende hulp is.

De verschillen tussen ziekenhuizen kunnen groot zijn. Daarvoor zijn meerdere verklaringen denkbaar, zegt Baharoglu. „Bij ons in het Haaglanden Medisch Centrum ligt

de angiokamer inderdaad bij de spoedeisende hulp, bijvoorbeeld, maar dat is niet in elk ziekenhuis mogelijk.” Bovendien maakt het veel uit of een patiënt via een ander ziekenhuis komt of rechtstreeks. „In het laatste geval kun je meteen na de melding door de ambulance alles klaarzetten”, zegt Baharoglu.

Hoewel Nederlandse ziekenhuizen het internationaal goed doen, doen enkele Scandinavische zorgcentra het nog beter. Zo ligt er in het Finse Helsinki University Central Hospital een tijd van 20 minuten tussen de aankomst in het ziekenhuis en het toedienen van het geneesmiddel – nog eens 8 minuten minder dan de Nederlandse doorlooptijd.

Dat is wel iets om naar te streven, vindt Baharoglu: „Nederlandse ziekenhuizen zijn bezig de doorlooptijden te verkorten, onder meer door spiegelsessies met elkaar te houden. Daarbij vergelijk je onderling je werkwijze. Dan vraag je een snel ziekenhuis wat er zo goed werkt en bij een trager ziekenhuis waar het tegenaan loopt. Zo kunnen we allen beter worden.”

PARLEMENTSVERKIEZINGEN ARMENIË

Wordt de pro-Europese premier herkozen? Moskou voert de druk op

De volgens velen beslissende stembusgang deze zondag staat in het teken van een fragiel vredesproces met Azerbeidzjan, harde Russische sancties en boze burgers. Kan de pro-Europese premier Nikol Pasjinian de druk weerstaan?

Eva Cukier

AMSTERDAM

Een politiek leider die tijdens zijn verkiezingscampagne zijn zelfbeheersing verliest. Geen fraai tafereel, maar de Armeense premier Nikol Pasjinian leek er in de aanloop naar de parlementsverkiezingen op 7 juni een gewoonte van te maken. Toen een arts hem tijdens een bijeenkomst, vorige maand in de hoofdstad Jerevan, ervan beschuldigde het land kapot te hebben gemaakt, trok de premier haar ruw aan de arm en begon hij te schreeuwen. „Jullie hebben het land kapot gemaakt! Ik breng jullie allemaal op de knieën”, tierde hij tegen de vrouw, wier broer als militair vermist in 2020 raakte tijdens de strijd om de Armeense enclave Nagorno-Karabach.

Het was niet de eerste keer dat Pasjinian ontplofte tijdens de race om het 107 zetels tellende parlement. Op sociale media circuleren meer video's van burgers die na kritische vragen getraakteerd worden op een woede-uitbarsting van de premier. In maart viel hij in de metro in Jerevan uit tegen een jonge vrouw uit de voormalige Armeense enclave Nagorno-Karabach, die in de zomer van 2023 tijdens een hevige militaire campagne door buurland Azerbeidzjan is heroverd, waarna de bevolking op de vlucht sloeg. Toen de vrouw haar zontje belette campagnemateriaal aan te nemen, waarop de kaart van Armenië stond afgebeeld zonder de verloren enclave, ontstak de premier in woede en beledigde hij haar.

De uitgesproken pro-Europese Pasjinian (51) is ook zelf uitgeoeterd - en meerdere keren bedreigd. Half mei verscheen een video online waarin vijf gemaskerde en gewapende mannen, sprekend in Karabachs dialect, hem verweten Karabach te grabbel te hebben gegooid en dreigden hem te vermoorden. Justitie begon een onderzoek, de premier zwoer dat de politie de mannen „met het gezicht over het asfalt” zou slepen en „in de cel” zou gooien. Tegen journalisten zei hij ervan overtuigd te zijn dat zijn politieke tegenstanders de video hadden gemaakt, maar daarvoor leverde hij geen bewijs. Tegenstanders beschuldigden hem ervan de video zelf te hebben gefabriceerd om er politiek een slaatje uit te slaan.

Honderdduizend vluchtelingen

De incidenten illustreren hoe hoog de gemoederen oplopen voorafgaand aan de parlementsverkiezingen in Armenië, de eerste stembusgang sinds het verlies van de enclave Nagorno-Karabach. De ruim honderdduizend vluchtelingen hebben moeite te integreren in Armenië en voelen zich door Pasjinian en zijn partij Burgercontract in de steek gelaten. Ook heerst, drie jaar na het verlies van de enclave, verbittering over de lauwe westerse reactie op het Azerbeidzjaanse geweld. „Jullie hebben altijd je mond vol van mensenrechten en democratie, maar jullie lieten [de Azerbeidzjaanse president] Aliyev zijn gang gaan”, zei een van de vluchtelingen die

De Armeense premier Nikol Pashin in april tijdens een bezoek aan de stad Gyumri in het westen van het land. FOTO KAREN MINASYAN/AFP

NRC in 2024 sprak.

Ondertussen werkt Pasjinian aan de normalisering van de betrekkingen met Azerbeidzjan. Na jaren van moeizame vredesbesprekingen tekenden de twee aartsvijanden vorig jaar een historisch vredesakkoord onder leiding van de Amerikaanse regering. Dat Armenië het grondgebied van Karabach daarin erkent als Azerbeidzjaans is tegen het zere been van veel Armeniërs. Vorige maand schokte Pasjinian Armeniërs door te stellen dat Armenië er verkeerdt aan heeft gedaan om zo lang te blijven strijden voor het behoud van de enclave. „Ze zeggen dat we land hebben verloren. Maar hoezo was dat land van ons?”, zei hij tijdens een verhitte campagnetoespraak.

Belangrijk onderdeel van het vredesakkoord met Azerbeidzjan is de zogenaamde “Trump Route for International Peace and Prosperity” (Tripp), een 43 kilometerslange spoor- en wegverbinding die Azerbeidzjan en Turkije via Armenië met elkaar verbindt. Naar verwachting zal dit de regio een economi-

sche impuls geven, aangezien de grens tussen Armenië en Turkije sinds 1993 gesloten is. Ook de regering-Trump hoopt via een speciaal opgerichte joint venture te profiteren van handel, heffingen en de winning van zeldzame aardmetalen. Het akkoord leidt in Armenië tot een verhit debat over de vraag of Turkije en Azerbeidzjan betrouwbare handelspartners zullen zijn.

Ook met Europa worden de banden aangehaald, tot ergernis van Rusland. Vorig jaar nam de Armeense regering een wet aan die de Europese integratie moet bevorderen met, op termijn, een Armeens lidmaatschap van de Europese Unie. Een koers die de meeste Armeniërs zeggen te steunen. Volgens een recente peiling van de Amerikaanse International Republican Institute (IRI) steunt driekwart van de bevolking integratie met Europa, en is 38 procent voorstander van EU-lidmaatschap. Op dit moment is Armenië echter nog lid van de door Rusland geleide Euraziatische Economische Unie (EAEU).

Net als tijdens verkiezingen in Mol-

davië en Georgië doet Moskou er alles aan de verkiezingen in zijn voordeel te beïnvloeden. In aanloop naar de stembusgang kreeg Armenië de afgelopen weken een barrage aan pro-Russisch nepnieuws te verstouwen, veelal gemaakt met AI en verspreid via sociale media. De boodschap: een derde termijn van Pasjinian zal het land verder in chaos storten en kan zelfs een oorlog uitlokken met Rusland, zoals Oekraïne overkwam. Bovendien zou Rusland van plan zijn om „tienduizenden” etnische Armeniërs vanuit Rusland naar Armenië over te brengen om te stemmen op pro-Russische partijen, schreef persbureau Reuters afgelopen week op basis van anonieme bronnen, iets wat Rusland fel heeft ontkend.

Steenrijke zakenman

Een van die pro-Russische partijen is het in 2025 opgerichte ‘Sterk Armenië’ van de steenrijke Russisch-Armeense zakenman Samvel Karapetjan. Vorig jaar werd hij gearresteerd op verdenking van het beramen van een staats-

greep tegen de regering-Pasjinian en onder huisarrest geplaatst. Hoe sterk de banden met Moskou zijn, bleek vorige week toen het Russische onderzoeksmedium The Insider onthulde dat Karapetjan via ingewikkelde constructies eigenaar zou zijn geworden van een in 2024 in beslag genomen villa ‘Maria Irina’ aan de Franse Riviera. Volgens de journalisten zou de Russische oudgymnaste Alina Kabajeva, de vermeende moeder van twee van Poetins kinderen, er enkele vakanties hebben doorgebracht.

De andere belangrijke opponent in de verkiezingsrace is de eveneens pro-Russische coalitiepartij ‘Armeense Alliantie’, in 2021 opgericht door een oudgediende in de Armeense politiek. Robert Kotsjarian was in de jaren negentig de eerste president van Nagorno-Karabach en kortstondig premier van Armenië. In zijn campagne waarschuwde hij burgers dat goede betrekkingen met Rusland cruciaal zijn voor het voortbestaan van Armenië. „Rusland handhaaft niet alleen het machtsevenwicht dat onze veiligheid garandeert, maar is ook onze belangrijkste handelspartner. De welvaart van 80 procent van de Armeense bevolking hangt in grote mate af van economische banden met Rusland, maar deze regering is voortdurend bezig de relaties met Rusland te verslechteren”, zei Kotsjarian afgelopen week.

Economische druk

Niet alleen via zijn politieke handlangers, ook op economisch vlak voert Rusland de druk op. Afgelopen week kondigde Moskou invoerverboden aan op Armeense cognac en andere producten en dreigde de Russische minister van Energie, Sergej Tsiviljov, met de opschorting van leverantie van (heffingsvrije) aardgas, aardolieproducten en ruwe diamanten indien Jerevan zijn pro-Europese koers voortzet. De pogingen van Armenië „om lid te worden van de EU stroken niet met de aard van het al decennia bestaande partnerschap”, aldus Tsiviljov in een door het Russische dagblad *Kommersant* geciteerde brief aan de Armeense regering. Deze

Campagneposters van Burgercontract, de partij van premier Nikol Pasjinian (maakt hartje) en de pro-Russische Armenia Alliantie van Levon Kocharian in hoofdstad Jerevan. FOTO HAYK BAGHDASARYAN/REUTERS

Deze week kondigde Moskou een invoerverbod aan op Armeense cognac en andere producten

week dreigde Rusland het Armeense EAEU-lidmaatschap op te zeggen en riep het uit protest zijn ambassadeur terug naar Moskou.

Aan premier Pasjinian de taak om het zeer wankel evenwicht tussen de grootmachten te behouden en zich zondag van een derde termijn te verzekeren. Ondanks zijn korte lontje en de druk vanuit Rusland kan zijn politieke koers tot zover rekenen op overtuigende steun van de bevolking. In een peiling vorige week zei 65 procent van de respondenten van plan te zijn op Pasjinians partij Burgercontract te

stemmen. De pro-Russische oppositiepartijen Sterk Armenië en Armeense Alliantie staan op de tweede en derde plaats, maar kwamen niet uit boven de 12 procent. In een laatste poging Pasjinian voor zich te winnen feliciteerde de Russische president Vladimir Poetin hem woensdag met diens verjaardag en zei hij te hopen dat beide landen hun banden zullen aanhalen. Zijn ‘verjaardagscadeau’ was minder vredelievend. Twee dagen eerder had Poetin gedreigd met een „Oekraïens scenario”, maandag voerde Moskou sancties in op Armeense vis.

Advertentie

nrc webwinkel

Zomerse aanbiedingen

FDB MÖBLER
M1 tuinstoel

Adviesprijs
fabrikant 429,-
299,-

› Klassiek en traditioneel Scandinavisch design
› Gemaakt van FSC-gecertificeerd en geolied teakhout
› Ontworpen door Thomas E. Alken

FDB MÖBLER
M20 tuinstoel

In de kleuren: ● ●

Adviesprijs
fabrikant 429,-
299,-

› Weerbestendig en snel drogend
› Robuust én stapelbaar design
› Modern comfort voor elke buitenruimte

DROOG
Shadylace parasol

Adviesprijs
fabrikant 299,95
199,-

› Boots het schaduw effect van een bladerdak na
› Ontwerp van Chris Kabel
› Diameter van 245 cm en maximale hoogte van 235 cm

Exclusief bij NRC

LAFUMA
Evolution Becomfort ligstoel

Adviesprijs
fabrikant 399,95
319,95

› Ontspan het lichaam door optimale gewichtsverdeling
› Meerdere verstelbare standen
› Inclusief ademend en waterafstotend kussen

SELETTI
Buitendouche

Adviesprijs
fabrikant 345,-
259,-

› Geniet van verkoeling op warme zomerdagen
› Gemaakt van koper en beton
› Eenvoudig te installeren en 220 cm hoog

Bekijk alle aanbiedingen online > nrcwebwinkel.nl/buitenleven

Opnames voor een webwinkel bij marketingbureau GoSpooky. Promotiefilmpjes met koopknop moeten TikTok Shop straks ook in Nederland tot leidende webwinkel maken. FOTO OLIVIER MIDDENDORP

TIKTOK SHOP NAAR NEDERLAND

Met TikTok Shop swipe je door winkel die voelt als ontdekkingstocht

Door winkelfuncties aan app toe te voegen, moeten mensen er spullen kopen waarvan ze niet wisten die te willen hebben.

Timo Nijssen

AMSTERDAM

Deze maand wordt TikTok Shop actief in Nederland. Met die app kunnen consumenten direct spullen bestellen en afrekenen die ze tot nog toe op de video-app TikTok alleen konden bekijken.

Aan video's waarin spullen worden aangeprezen, is op TikTok nu al geen gebrek. Influencers showen er hun nieuwste outfits. Mensen doorlopen in 'get ready with me'-video's hun skincare- en make-uproutines voor de camera terwijl ze een uitgebreid verhaal vertellen. Clips tonen griezelig goedgeorganiseerde koelkasten, inclusief tips hoe je je eigen keuken net zo strak krijgt.

De onderliggende boodschap: koop dit product en jouw leven wordt net zo gelukkig als het mijne - is soms impliciet, vaak expliciet. In de beschrijving bij de video plaatsten makers een kortingscode, die kijkers nog eens aanspoort tot aankoop over te gaan. Via die exclusieve code kunnen de verkopers weer zien door wie iemand is verleid, zodat de influencer commissie betaald kan worden.

Zo werkt de economie van sociale media al jaren. De komst van TikTok Shop op 15 juni maakt het vooral simpeler een aankoop te doen. De 7,5 miljoen gebruikers

van het platform hoeven de getipte producten niet meer zelf in een webshop op te zoeken, ze kunnen ze direct vanuit de video kopen.

TikToks kassa gaat ook rinkelen

Doordat gebruikers de TikTok-app niet verlaten tijdens het bestelproces, gaat de kassa van het socialemediabedrijf zelf ook rinkelen. TikTok rekt 7 tot 9 procent commissie op elk verkocht product. Dat is minder dan de marges die grote webwinkels als Amazon en bol voor veel producten rekenen. Bij die twee zijn de commissies afhankelijk van het soort product, en kunnen ze oplopen tot zo'n 15 procent.

TikTok Shop bestaat al een paar jaar in onder meer het VK. Sinds vorig jaar is de app actief in Frankrijk en Duitsland. Behalve naar Nederland komt Shop deze maand ook naar België en Oostenrijk.

Volgens marktonderzoeker NielsenIQ is het platform in Duitsland in een jaar tijd qua omzetsgrootte de vijftiende webwinkel geworden. TikTok maakt zelf geen omzetscijfers bekend. Het zegt wel dat er op zijn platform in Europa inmiddels 100.000 verkopers actief zijn. Zij kunnen via een enkele aanmelding hun artikelen verkopen in alle EU-landen waar Shop actief is.

Om die spullen te promoten, moeten fabrikanten en verkopers er wel video's over maken. Dat kun-

nen ze zelf doen, ze kunnen dat ook aan influencers uitbesteden. Die plaatsen dan bij video's op hun eigen account een koopknop die naar de TikTok-winkel van de verkoper leidt, in ruil voor een vergoeding.

Producten ontdekken

De manier van webwinkelen die TikTok biedt, is anders dan bij de grote webshops. Of het nu om bol, Amazon of Temu gaat, allemaal stellen ze een grote zoekbalk centraal. Ze gaan ervan uit dat klanten al - ongeveer - weten wat ze willen en proberen hen daar via de zoekbalk zo snel mogelijk heen te gidsen.

We experimenteren sneller met wat wel en niet werkt en we krijgen feedback consumenten

Debmalya Dutta Versuni

Bij TikTok Shop gaat het vooral om producten waarvan mensen nog niet wisten dat ze die wilden hebben. In de webwinkelbranche wordt dat *discovery* genoemd. „Een op de twee TikTok-gebruikers ontdek nieuwe trends en producten terwijl ze de app gebruiken”, zegt Ningxin Wu van TikTok. Zij geeft

leiding aan de Nederlandse winkel-tak en was eerder betrokken bij de uitrol van TikTok Shop in Duitsland.

Wu wijst op eerdere hypes die via TikTok een miljoenenpubliek bereikten: Dubai-chocolade, de enorme Stanley-drinkbekers, het kleine Uniqlo-tasje waar verrassend veel in past. Trends die uit zichzelf ontstonden en (aanvallend) niet met advertentiebudgetten gepusht werden.

„Je weet nooit hoe zo'n trend loopt”, zegt Wu. Maar eenmaal gesignaleerd, kan er direct een koopknop op geplakt worden. „Vorig jaar gingen Koreaanse pittige noedels *virally* in Duitsland op TikTok Shop. Vervolgens waren ze in heel het land uitverkocht.”

Voor fabrikanten is TikTok een plek waar ze veel informatie over hun producten kwijt kunnen. Zo gaat Versuni, de Philips-afsplitting die nu de airfryers en andere huishoudelijke apparaten van dat merk maakt, het platform inzetten voor een nieuw stoomapparaat. „We hebben een hybride tussen een strijkijzer en een stomer gemaakt”, zegt Debmalya Dutta, bij Versuni verantwoordelijk voor TikTok Shop. „We weten dat daar vraag naar is. Maar het is best een complex product, ingewikkeld om uit te leggen in een tv-commercial. Daar is het ook te niche voor. Maar op

TikTok kunnen we snel experimenteren met wat wel en niet werkt en krijgen we rechtstreekse feedback van consumenten.”

„Dat consumenten via social media producten ontdekken, ziet Dutta ook. „We genereren vraag via TikTok en proberen dat dan op TikTok Shop om te zetten in een aankoop. Maar het is ook prima als het niet daar gebeurt en mensen het product later bij MediaMarkt of Coolblue kopen. Dat maakt mij niet uit.”

Hypergepersonaliseerde winkel

De winkel die TikTok zijn gebruikers voorschotelt, is hypergepersonaliseerd. Het bedrijf bouwt al jaren zeer gedetailleerde interesseprofielen van zijn gebruikers op. Het algoritme dat met zijn aanbevelingen kijkers aan de videofeed geplakt houdt, wordt nu ook voor spullen gebruikt.

De Consumentenbond is kritisch op de komst van de winkel-functie en vreest dat de algoritmische aanbevelingen zeker jongeren tot impuls aankopen brengt. De belangenorganisatie is betrokken bij een al jaren durende massaclaimzaak tegen TikTok. Het socialemediabedrijf zegt zelf TikTok Shop alleen te tonen aan volwassen gebruikers. „Als we signalen krijgen dat iemand jonger is, beperken we de toegang”, zegt Wu.

ANALYSE DEFENSIE

Defensie-uitgaven doen maar weinig voor de economie

Het economische effect van militaire bestedingen is voor Nederland zeer klein. Maar daar valt veel aan te verhelpen.

Maarten Schinkel

AMSTERDAM

Ze groeien razendsnel, de uitgaven van Nederland voor defensie. Dit jaar worden ze begroot op 2,2 procent van het bruto binnenlands product, de omvang van de economie. Aan het eind van de huidige kabinetsperiode zullen ze volgens plan 2,8 procent bedragen, en in 2035 zijn ze gestegen naar 3,5 procent. Dat percentage is bijna driemaal zo hoog als in 2022, nog maar vier jaar geleden.

In euro's van vandaag gaat het in 2035 om 42 miljard, tegen huidige uitgaven van 27 miljard. Dat streefbedrag over tien jaar zet de militaire bestedingen op bijna dezelfde hoogte als die aan onderwijs.

Daarmee worden de defensiebestedingen niet alleen belangrijk voor de internationale betrekkingen en de positie van Nederland daarin, ze krijgen ook groeiende economische betekenis. En niet alleen in Nederland. In heel Europa nemen de defensie-uitgaven toe, en daarmee ook hun rol in welvaart en bedrijvigheid. Opvallend, trouwens: landen met een lage staats-schuld voeren hun bestedingen relatief meer op dan landen met een hoge schuld.

Die grotere rol voor defensie in de economie is te zien aan de ontwikkeling van de economische wetenschap op dit vlak. Tot een paar jaar geleden was er relatief weinig onderzoek naar. Nu explodeert het. Het Internationaal Monetair Fonds wijdde er in april een heel hoofdstuk aan in zijn halfjaarlijkse *World Economic Outlook*. De Nederlandse Bank publiceerde er een onderzoek naar, en lichtte dat verder toe in het econometijdschrift *ESB*. Het Centraal Planbureau (CPB) schreef een analyse in november vorig jaar. Deze week kwam ook de OESO, de club van industrielanden, met een uitgebreid onderzoek.

De kern van al dat denkwerk is telkens hetzelfde. Wat doet een defensie-euro voor de economie? De hoofdrol is hier weggelegd voor wat in de economie een 'begrotingsmultiplier' heet. Die geeft aan tot hoeveel economische groei elke euro leidt die de overheid uitgeeft. Is het effect van 1 euro aan overheidsuitgaven groter dan 1 euro bruto binnenlands product, dan is de multiplier groter dan 1. Leidt een besteding tot minder economisch effect dan 1 euro, dan is de multiplier kleiner dan 1.

Tot bestedingen met hoge multipliers behoren uitgaven aan infrastructuur en onderwijs. Elke bestede euro leidt op termijn tot hogere productiviteit en meer economische groei. Financiële steun voor mensen aan de onderkant van de samenleving wordt er eveneens toe gerekend - omdat zij het verkregen geld meteen uitgeven en in de economie laten circuleren. An-

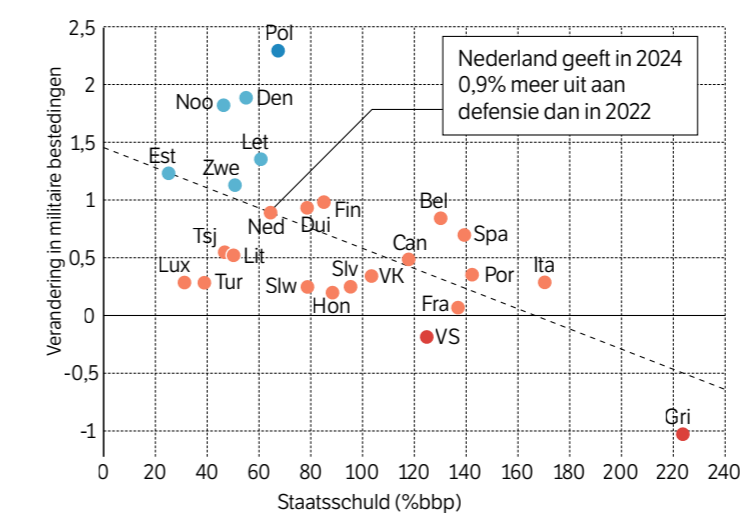

Duitse militairen op weg naar Polen stoppen op een rustplaats in Oberlausitz, niet ver van de grens, september 2025. FOTO ANP

Bij minder schuld meer groei van defensie

Verandering in militaire bestedingen (2022-2025), afgezet tegen de staats-schuld (in procentpunten van het bbp)

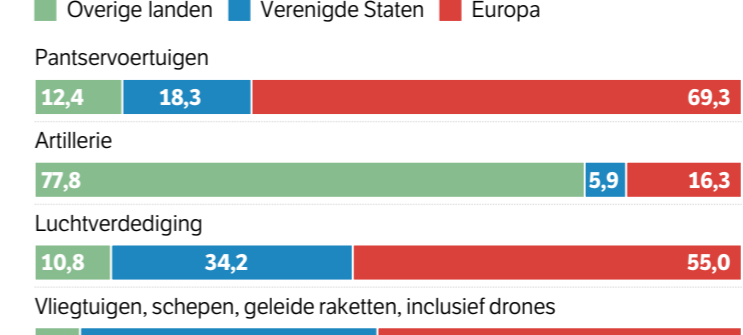
Verandering: ● Daling ● 0-1% ● 1-2% ● Meer dan 2%

NRC 050626 / EvG / Bron: OESO

Afkomst van materieel geleverd aan Europese NAVO-landen

Op basis van leveringscontracten 2022-2024

NRC 050626 / EvG / Bron: IJSS, OESO

dersom helpt steun aan rijkere bevolkingsgroepen de economie niet, en dat geldt ook voor hogere overheidsbestedingen als de economie toch al op volle snelheid draait.

Defensie is in dit opzicht al heel lang een vreemde eend in de bijt. Dat is ook te zien aan de wijde marges in de schattingen van de 'defensiemultiplier'. De OESO kwam deze week voor alle Europese landen uit op tussen de 0,6 en 1. Het IMF deed een uitgebreide literatuurstudie, met een breed palet aan uitkomsten (van nul tot rond de 1,5) en komt zelf op een gemiddelde van tegen de 1.

Nederland importeert

Voor Nederland ligt dit anders. Een land dat zo groot is dat het zijn militaire materieel goeddeels zelf maakt, zal zien dat elke uitgave aan defensie zich vertaalt in binnenlandse bedrijvigheid. Maar Nederland importeert een groot deel van zijn materieel: de extra bedrijvigheid die wordt aangejaagd door defensie-uitgaven vindt dan groten-deels elders plaats. De import van alle gekochte spullen gaat statistisch zelfs ten koste van het bruto binnenlands product. Het CPB komt dan ook op een Nederlandse defensiemultiplier van 'dicht bij nul'. Hogere defensie-uitgaven stimuleren de economie dus bijna niet. Bovendien, stelt het CPB, zijn de Nederlandse economie en arbeidsmarkt zo krap, dat extra bestedingen aan defensie andere activiteiten makkelijker verdringen. En dat ze niet zorgen voor hogere inkomens aan de onderkant van de

samenleving die meteen worden besteed. Die afhankelijkheid van defensie-import geldt voor een groot deel van Europa: de OESO laat zien dat een fors deel van het defensiematerieel uit de VS komt, of uit 'overige' landen als Brazilië, Israël of Zuid-Korea. Meer productie op Europese bodem is dan het antwoord. Het verminderen van de afhankelijkheid van de VS is zo niet alleen goed voor de zelfstandigheid van de krijgsmacht, maar ook voor de economie. Een groter vermogen om meer Europees te produceren zorgt er ook voor dat de defensiemultiplier in de toekomst groter wordt. Grote landen als Duitsland, met een forse eigen defensie-industrie, hebben het wat dat betreft nu al makkelijker. Nederland niet. De Nederlandsche Bank sloot zich al aan bij de CPB-analyse dat de economische effecten hier gering zijn. De centrale bank stelt dat Nederland zich moet concentreren op defensieproductie die de eigen industrie wel op zich kan nemen. Chips hebben daar een grote rol in. Hebben defensie-euro's helemaal geen economisch nut? Geenszins: een adequate landverdediging is óók te beschouwen als een verzekering. Zij schrikt af, en zorgt er doorgaans voor dat de kans op conflict kleiner wordt. De militaire uitgaven kunnen in dat opzicht worden gezien als een premie, die ervoor zorgt dat samenleving en economie ongehinderd blijven draaien. Maar daár laat een multiplier zich lastig voor berekenen.

Woningbouw aan de rand van Leeuwarden. Bij Liander, dat het netbeheer doet in Friesland en Noord-Holland, kwamen veel meer aanvragen binnen dan een jaar eerder. FOTO ANTON KAPPERS/ANP

VIER VRAGEN OVER NETCONGESTIE

Nog snel een zwaardere aansluiting aanvragen. Maar is dat echt nodig?

Tot 1 juli hebben netbeheerders op de meeste plekken in Nederland een beetje capaciteit gereserveerd op het elektriciteitsnet voor huishoudens. Vanaf 1 juli is dat niet meer het geval, waardoor een run op stroomnetcapaciteit is ontstaan.

Laura Bergshoeff

AMSTERDAM

Opvallend veel huishoudens vroegen de afgelopen maanden een zwaardere stroomaansluiting aan, bijvoorbeeld om over te kunnen stappen op elektrisch koken of een warmtepomp te kunnen installeren. Bij Liander, de beheerder van de regionale stroomnetten in onder andere Noord-Holland en Friesland, kwamen in de eerste vijf maanden van dit jaar 27.000 aanvragen binnen, tegenover 18.000 in dezelfde periode vorig jaar. Beheerders Stedin en Enexis zeggen desgevraagd de run op zwaardere aansluitingen te herkennen.

Het enorme animo voor zwaardere aansluiting is niet verrassend. De krapte op het stroomnet is zo nijpend dat de kans groot is dat vanaf 1 juli ook huishoudens, net als nu al zo'n 15.000 bedrijven, op een wachtlijst zouden komen voor een nieuwe aansluiting. Tot 1 juli dit jaar hebben netbeheerders op de meeste plekken, waar mogelijk, in Nederland nog een beetje capaciteit op het elektriciteitsnet gereserveerd voor huishoudens. Vanaf 1 juli is dat niet meer het geval.

Wat gaat er na 1 juli precies veranderen voor huishoudens? Wat kunnen zij doen om lang wachten op een aansluiting te voorkomen? Vier vragen over de run op de zwaardere aansluitingen.

1 Wat gaat er komende maand veranderen voor huishoudens?

Kort gezegd: de manier waarop de plekken op het stroomnet worden verdeeld, wordt anders. Het gevolg van die veranderingen is dat huishoudens vanaf 1 juli niet meer gegarandeerd een plek krijgen.

Netbeheerders hanteren nu al een prioriteringskader van de ACM. Dat kader bepaalt hoe netbeheerders de beschikbaar gekomen ruimte op het net moeten verdelen. Bedrijven die de druk op het stroomnet verlichten (congestieverzachters) zoals batterijen, krijgen voorrang. Daarna veiligheidsinstellingen als ziekenhuizen en de brandweer. Daarna basisbehoeften, zoals woningbouw, onderwijs, warmtenetten, telecom en het openbaar vervoer. Datacenters bijvoorbeeld staan nergens op de prioriteitenlijst. Die moeten achteraan aansluiten in de wachtlijst.

Bij de bepaling van de plek op de wachtlijst weegt het prioriteringskader het zwaarst. Daarna speelt het moment van aanvraag een rol: hoe eerder de aanvraag is ingediend, hoe groter de kans dat je bovenaan komt. Op de wachtlijst staan nu al zo'n 15.000 bedrijven.

In de huidige situatie houden netbeheerders capaciteit op het net achter de hand voor huishoudens die een nieuwe of zware aansluiting willen. Buiten het prioriteringskader om dus. Huishoudens hoefden daarom vooralsnog

meestal niet op de wachtlijst. Alleen raakt die capaciteit op, zegt een woordvoerder van de ACM, bijvoorbeeld in Utrecht en delen van Brabant.

Vanaf 1 juli stoppen netbeheerders met het vrijhouden van ruimte voor verzwaaring van klein gebruikers. Dat betekent dat alle aanvragen op de wachtlijst terecht komen. Huishoudens komen dan op plek drie, na congestieverzachters en maatschappelijk belangrijke instellingen. De ruimte die de netbeheerders achter de hand hielden voor huishoudens, wordt dan vrijgegeven volgens dat principe.

Voor grote delen in de provincie Utrecht is er overigens al een grootschalige pauze voor huishoudens voor juli aangekondigd, omdat het net daar propvol zit. Voor de rest van Nederland wordt per wijk of op straatniveau bekeken wat er mogelijk is.

2 Huishoudens stonden tot nu toe dus niet op een wachtlijst. Hoe kan het dan dat ik toch niet direct een zwaardere aansluiting kreeg?

Klopt. Ook zonder wachtlijst kampen huishoudens soms met lange wachtlijden. „Soms duurt het even voor er een monteur beschikbaar is om langs te komen”, zegt een woordvoerder van Enexis. Ook op plekken waar een beetje capaciteit is gereserveerd voor huishoudens. En soms is die capaciteit er simpelweg niet. Dan moeten er bij

voorbeeld eerst meer kabels of transformatorstations bij.

Juist door de huidige extreme drukte neemt de wachttijd toe. Liander schreef dinsdag dat nu zo'n 7.300 klanten langer wachten „dan gewenst”. Daarbij is geen onderscheid gemaakt tussen kleine ondernemers en huishoudens, zegt een woordvoerder, maar de wachtlijst bestaat overwegend uit huishoudens die hun aansluiting willen verzwaren. Nu kan het in sommige gevallen ook al maanden duren voor de monteur langs kan komen. En hoe langer die rij wordt, hoe langer dat duurt.

3 Hoe gaat de wachttijd concreet veranderen na 1 juli?

Dat verschilt sterk per gebied, maar over het algemeen kan de wachttijd toenemen voor huishoudens zodra er geen capaciteit voor hen wordt gereserveerd. „Er zullen huishoudens zijn die in een gebied wonen waar veel capaciteit vrijkomt, of al beschikbaar is, waardoor zij helemaal niet hoeven te wachten”, zegt de woordvoerder van koepelorganisatie Netbeheer Nederland. „Maar het kan ook zomaar jaren duren, net als bij de bedrijven. Netcongestie is in heel Nederland aan de hand, maar de impact verschilt per gebied.”

4 Wat kunnen huishoudens doen om wachttijden te voorkomen?

Eerst checken of die zwaardere aansluiting wel echt nodig is. Vaak is dat niet het geval, zeggen de raadpleegde netbeheerders. De netbeheerders verwijzen naar hun websites, waar huishoudens dat kunnen controleren. „Ieder huis en huishouden is anders”, zegt de woordvoerder van Enexis. Vóór het bestellen van die nieuwe keukens raden wij „aan om daarom ook samen met een installateur te kijken naar jouw specifieke situatie”. Soms hoeft een huishouden helemaal geen aanvraag in te dienen, en dan wordt de rij niet onnodig langer.

Daarnaast kan efficiënter omgaan met capaciteit helpen. „Mischien kan je met een gangbare aansluiting niet tegelijk je auto opladen, de tv aanzetten en elektrisch koken”, zegt de woordvoerder van Liander, „maar lukt het prima als je pas in de nacht de auto oplaadt”.

De woordvoerder van Netbeheer Nederland weet waar de neiging om een zwaardere aansluiting aan te vragen vandaan komt. „Vroeger werd altijd gezegd: leg maar de grootst mogelijke aansluiting aan want dan ben je klaar voor de toekomst. Maar toen leek er onbeperkt capaciteit te zijn op het stroomnet. Nu weten we allemaal dat de ruimte op het net schaars is. Huishoudens moeten anders naar stroom gaan kijken. Ze moeten beseffen dat het een vereiste is om er slim en zuinig mee om te gaan.”

ECONOMIE EN RECHT

Deze rubriek belicht wekelijks rechterlijke uitspraken met economische gevolgen voor mensen of bedrijven

De diagnose was fout, maar voor tonnen schade ontbrak het bewijs

De zaak

Tijdens een vakantie met haar echtgenoot in Frankrijk, in 2005, krijgt een vrouw van middelbare leeftijd plotseling te maken met een verlamde linkerarm, een scheef gezicht en een spraakgebrek. In een Frans ziekenhuis blijkt dat ze een herseninfarct heeft gehad. Na thuiskomst wordt ze behandeld in het Isala-ziekenhuis in Zwolle, waar verder onderzoek plaatsvindt.

De behandelend neuroloog laat de huisarts weten geen aanwijzingen voor multiple sclerose (MS) te hebben gevonden. Een familielid van de echtgenoot van de vrouw, neuroradioloog bij een ander ziekenhuis, ziet wel afwijkingen die bij die ziekte passen. Daarna blijft de vrouw met diverse klachten zitten en met de onzekerheid of ze niet toch MS heeft.

In 2010 onderzoekt een andere neuroloog van het Isala haar. Ook die sluit MS uit.

Pas in 2016 krijgt de vrouw de diagnose MS. Op de vraag waarom de diagnose niet eerder gesteld is, komt geen antwoord en in de jaren erna volgen diverse procedures.

Uiteindelijk oordeelt de rechtbank dat alleen de eerste neuroloog in de fout gegaan is. Tijdens de procedure in hoger beroep overlijdt de vrouw. De erfgenamen zetten de zaak voort. Het gerechtshof concludeert in een tussenverdict dat beide neurologen van het Isala toerekenbaar tekortgeschoten zijn in de behandeling, onder andere door MS uit te sluiten, en vraagt de erfgenamen de schade te onderbouwen. Over die schade buigt het gerechtshof zich.

Het Isala-ziekenhuis is aansprakelijk voor de fouten van twee neurologen bij dezelfde patiënt. Toch krijgen de nabestaanden in hoger beroep maar een fractie van de claim toegewezen.

Door **Olivia den Hollander** Illustratie **Claudia van Rouendal**

DE UITSPRAAK 16.000 euro vergoed

De vrouw claimde ruim 388.000 euro, grotendeels voor immateriële schade vanwege lichamelijk en psychisch letsel. De rest betreft kosten voor zorg en huishoudelijke hulp thuis, extra scans en (advies)rapporten van deskundigen voor tucht- en rechtszaken.

Het gerechtshof legt in het eindvonnis uit dat aansprakelijkheid op zichzelf geen recht op schadevergoeding biedt. Dat hangt af van de vraag of er voldoende causaal verband is tussen fouten en schade. De belangrijkste vraag: wat zou er gebeurd zijn als de neurologen MS niet hadden uitgesloten?

Hierin ziet het gerechtshof direct een probleem: per schadepost had de advocaat van de vrouw concreet moeten onderbouwen hoe die het gevolg is van de fouten. Dat is niet gebeurd, terwijl het gerechtshof er uitdrukkelijk om had gevraagd in het tussenverdict. Daarom wijst het hof de meeste posten af.

Wel wijst het alle kosten voor extra scans en een klein deel smartengeld toe, samen ruim 16.000 euro. Ook zonder concrete onderbouwing is het volgens het gerechtshof aannemelijk

dat de fouten die zijn gemaakt de vrouw ertoe dwongen extra scans te laten maken en dat die haar „extra stress, gemis aan levensvreugde, depressieve gevoelens, verwerkingsproblemen en een verlies aan vertrouwen in artsen of ziekenhuizen” opleverden.

Het commentaar

Dat een ziekenhuis volgens de rechter aansprakelijk is voor twee artsen, komt niet zo vaak voor, volgens advocaat Martin de Witte van Forza Letselschade Advocaten. „Hier had de tweede neuroloog, die de patiënt pas vijf jaar later behandelde, mogelijk wat last van tunnelvisie.”

Toch krijgen de nabestaanden bij lange na niet wat de vrouw geëist heeft. De Witte: „Het is best sneu, want misschien heeft zij gedacht dat ze tonnen aan schadevergoeding zou krijgen als de aansprakelijkheid eenmaal zou vaststaan. Maar de manier waarop hier is geprocedeerd, maakt de uitkomst wel begrijpelijk.”

Wie de schadevergoeding eist in zo'n procedure, moet aantonen - en vaak ook bewijzen - dat de schade is veroorzaakt door de medische fout. In dit geval zit de fout met name in het

uitsluiten van MS. Volgens De Witte moet een advocaat in zo'n proces alles doen om de feiten naar boven te krijgen die zijn of haar standpunten kunnen dragen. Dat is hier niet gebeurd. Zonder concrete onderbouwing of bewijs kun je dan niet zo veel.

De Witte: „Zo valt niet in te zien waarom zorg en huishoudelijke hulp thuis het gevolg zijn van de gemaakte fouten. Hetzelfde geldt voor de immateriële schade, voor zover het om lichamelijk letsel gaat.”

De advocaat van de vrouw had onvoldoende onderbouwd dat de ziekte minder ernstig zou zijn verlopen als de artsen MS niet hadden uitgesloten. De Witte: „Met MS is dat wel extra lastig aan te tonen, omdat de ziekte niet te genezen is, maar met algemene verwijzingen kom je er niet.”

Er zijn dus behoorlijk wat juridische hoepels waar een patiënt of nabestaande doorheen moet. Er zijn ook financiële gevolgen, omdat iemand vooraf al kosten moet maken voor een (medisch) deskundige, zonder te weten wat de uitkomst van de procedure zal zijn. Dit kan verklaren, aldus De Witte, waarom het aantal claims vanwege medische schade al jaren relatief laag is. Volgens hem is het gevolg dat niet alle medische fouten goed in beeld komen en onderzocht worden. De Witte: „Ziekenhuizen moeten daar zelf een actieve rol in pakken, zodat van fouten geleerd wordt.”

Details uitspraak: Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden, 19 mei 2026, ECLI:NL:GHARL:2026:3107

INTERVIEW **DANIËLLE VAN DE DONK** VOETBALLER

'Ik vind het moeilijk om te stoppen'

De overstap van Daniëlle van de Donk naar de Engelse 'vrouwenclub' London City Lionesses liep niet zoals gehoopt. Door een langdurige blessure speelde ze nauwelijks. Nu is ze weer fit en opnieuw opgeroepen voor Oranje.

Daniëlle van de Donk bij de training van het Nederlands elftal, in het shirt van de club van haar jeugd, SV Valkenswaard. FOTO ANP / ZUMA PRESS

Philip de Witt Wijnen
LONDEN

O hjeetje!, dacht Daniëlle van de Donk toen ze vorig voorjaar voor het eerst op het trainingscomplex van haar nieuwe club in Londen werd ontvangen. Waar ben ik nou beland?

Ja, ze stond op het punt te tekenen voor het nieuwe miljoenenproject van de Amerikaanse zakenvrouw Michele Kang, maar dat de London City Lionesses op zo'n aftands veld zouden moeten trainen, dat had ze niet verwacht. „Het was hier echt heel oud, het zag er echt niet uit.“ Van de Donk, sinds 2010 international voor Nederland had jarenlang voor de topclubs Olympique Lyon en Arsenal gespeeld, en dan nu een onthaal op twee afgelegen veldjes in een klein dorpje in Kent. Het deed haar denken aan haar prille jeugdijaren bij de Brabantse amateurs van SV Valkenswaard en VV UNA in Veldhoven. „Ik had een beetje gevoel terug bij af te zijn.“ Maar, dacht ze ook: „Dit is toch ook wel weer leuk. Best knus.“

Wat haar geruststelde: ze kende de ambitieuze plannen van Michele Kang, de steenrijke Amerikaanse ondernemer die sinds 2019 tientallen miljoenen in het internationale vrouwenvoetbal steekt.

Van de Donk speelde sinds 2021 vier seizoenen voor Lyon en won er viermaal de Franse landstitel mee en eenmaal de Champions League. Onder de nieuwe naam OL Lyonnes kwam de club twee jaar geleden ook in handen van Kang, na Washington Spirit haar tweede grote sportinvestering. Doel van Kangs missie: door in alle competities een topclub te bouwen die prijzen weet te winnen, kan ze ertoe bijdragen dat het vrouwenvoetbal zich in omvang en populariteit uiteindelijk kan meten met het internationale mannenvoetbal.

Kang bemoeit zich bij clubs actief met het management, bezoekt zoveel mogelijk wedstrijden - in augustus vorig jaar vloog ze nog over voor een oefenpotje van haar Engelse club uit tegen FC Twente. En ze onderhoudt nauw, vertrouwelijke banden met de speelsters.

Van de Donk ging vorig jaar met Kang in gesprek over haar toekomst als voetballer en ná haar carrière. Nog bijtekenen bij OL Lyonnes? - ze was inmiddels 33 en er stond een zwaar EK met Oranje voor de boeg. Wilde ze bij de Franse club niet trainer worden? Of zou ze misschien willen overstappen naar de London City Lionesses, de club die net naar de hoogste divisie was gepromoveerd en waarmee Kang binnen drie jaar de Champions League wil winnen?

Het werd het laatste. In juni vorig jaar tekende ze een tweejarig contract bij deze eerste exclusieve vrouwenclub in de Engelse competitie - in 2019 afgesplitst van Millwall FC. Wat hielp bij haar besluit: haar vrouw Ellie Carpenter, jarenlang ploeggenoot in Lyon, tekende een contract bij Chelsea. Van de Donk had zich laten overtuigen door „een hele mooie presentatie“ van Kang bij London City Lionesses. „Ik weet wat ze wil met deze club, ze heeft grote investeringsplannen en ik weet dat ze woord houdt.“

De tweede keer dat de aanvallende middenvelder de club bezocht was het trainingscentrum in het dorpje Ditton al voorzien van een nieuw, strak gemaaid voetbalveld. Niet veel later volgde een kunstgrasveld. Kang kocht de voormalige Cobdown Sports Ground voor omgerekend ruim 32 miljoen euro - in de loop van volgend seizoen moet er een modern gebouw verrijzen. Voor-

alsnog speelt London City Lionesses de thuiswedstrijden in een stadion met vijfduizend plaatsen in een ander voorstadje van Londen - gehuurd van tweede divisieclub Bromley FC. Kang heeft plannen voor een eigen stadion.

Na de Zweedse aanvalster Kosovare Asllani was Van de Donk de tweede internationale topspeelster bij London City Lionesses. Er volgden er nog zeventien, onder wie de Spaanse vleugelverdediger Jana Fernández en de Franse routiniers Delphine Cascarino en Grace Geyoro. Britse media speculeren dat de Spaanse superster Alexia Putellas, transfervrij bij Barcelona, zich na de zomer bij LCL voegt.

Van de Donks rentree in de hoogste Engelse divisie verliep teleurstellend. Voor de derde maal was Van de Donk ernstig en langdurig geblesseerd. Na een gescheurde kruisband aan het begin van haar carrière en een zeldzame peesblessure aan haar enkel (2021) keerde ze van het (mislukte) EK in Zwitserland terug met een complexe knieblessure.

„Dit was echt de taaieste van alle blessures“, zegt ze in maart op het trainingscomplex-in-verbouwing op een uurtje rijden van haar huis. Het is drie dagen voor de topwedstrijd tegen haar oude club Arsenal - haar honderdste wedstrijd in de Britse Women's Superleague.

Waarom?

„Het was niet alleen fysiek heel pijnlijk, ik vond het mentaal ook zwaar. Er was niet echt een eindstreep in het herstelproces, zoals bij sommige andere blessures. Ik ben positief ingesteld maar nu moest ik elke dag weer afwachten hoe het zich ontwikkelde. Ik heb maandenlang in m'n eentje hier in de gym oefeningen moeten doen. Met uitzicht op het veld waar het hele team lekker aan het trainen was. Pas na drie maanden mocht ik een keer op het veld wat proberen en toen was het meteen wéér helemaal mis.“

Op een gegeven moment moest ik ook in het water oefeningen doen - gewoon hier in een publiek zwembad in het dorp. Soms ging de fysiotherapeut mee, maar meestal was ik alleen, tussen de zwemlessen van schoolklassen. Ik klaag niet, maar dat was wel even heel taaï.“

Toen je in juni vorig jaar voor twee jaar tekende bij London City Lionesses, dacht je toen: dit wordt mijn laatste kunstje?

„Nee, ik voelde toen en ik voel nu dat ik nog lang niet klaar ben met voetbalen. En ik heb wel vaker geroepen dat

Michele Kang groet Daniëlle van de Donk vlak voor een oefenduel tussen twee van de voetbalclubs die bij bezit: OL Lyonnes en London City Lionesses, in augustus 2025. FOTO ANP / SIPA PRESS FRANCE

ik aan een laatste seizoen begon, of laatste toernooi, maar daar kom ik dan elke keer weer op terug. Ik vind het moeilijk om te stoppen, ik ben er eigenlijk nog niet klaar voor.“

Heb je dit najaar toen je zo zwaar geblesseerd was en maar niet aan spelen toe kwam, niet opnieuw gedacht: ik stop ermee?

„Nee, eigenlijk niet. Ik kan gewoon niet zo goed opgeven. Als ik ergens voor teken, en ergens voor zeg te gaan, dan ga ik daar ook gewoon voor.“

Je voelde je ook verplicht aan deze club? Binnengehaald als een van de grote sterren die London City Lionesses tot een topclub moet maken?

„Ja, en ik wilde gewoon zo graag. Je wil niet herinnerd worden als iemand die alleen maar geblesseerd was.“

Speelde het Nederlands elftal ook in je hoofd?

„Nee, daar was ik helemaal niet mee bezig. Ik was vooral druk met mezelf, wilde herstellen.“

Toch maakte je in maart bekend door te willen gaan voor Oranje, en maakte je je rentree met een invalbeurt tegen Ierland in Utrecht.

„Toen ik weer ging trainen, heb ik dat Arjan laten weten. Ik had al direct na het EK gezegd dat de bondscoach me altijd kon bellen. Tijdens mijn blessure hebben we veel contact gehad. Hij heeft me hier ook opgezocht, heel leuk.“

Ik wist: nu moet ik wéér in m'n eentje die gym in, wéér eindeloos fietsen. Terwijl ik gewoon op het veld wil staan, spelen

Van de rentree, zowel in Oranje als in Londen, kon Van de Donk maar kort genieten. Eind maart raakte ze opnieuw geblesseerd. Opnieuw zes weken langs de kant en in de gym. Ze vreesde het einde van het seizoen niet te halen, maar kon in de laatste competitieronde, half mei tegen Aston Villa, weer een klein half uurtje spelen. Van de Donk scoorde de gelijkmaker, LCL won met 2-1 en eindigde daarmee als zesde in de hoogste divisie.

Wat dacht je toen je wéér geblesseerd raakte?

„Het ging maar om een kleine spierblessure, maar toen ik het hoorde van de arts kon ik even alleen maar huilen“, vertelt ze in een tweede gesprek afgelopen week in Zeist. „Ik wist: nu moet ik wéér in m'n eentje die gym in, wéér eindeloos fietsen. Terwijl ik gewoon op het veld wil staan, spelen, tegen de bal trappen. Het was opnieuw vooral mentaal heel zwaar - nog wel zwaarder dan bij die vorige, veel grotere blessure.“

Dacht je dit keer: misschien moet ik een punt achter m'n carrière zetten?

„Dat ging nu wel een paar keer door m'n hoofd ja. Bij mijn ouders ook. Mijn moeder vond het heel zielig natuurlijk en zei: 'ach, meisje, stop maar'. Ik voelde me ook even superzielig, maar na een paar dagen ging het wel weer. Toen ik het team weer zag, gaf dat energie.“

Van de Donk speelde sinds januari slechts acht wedstrijden voor London

City Lionesses en nooit een hele wedstrijd - gemiddeld maar 41 minuten per duel. Dat motiveerde haar om opnieuw te herstellen en in de zomer fit terug te keren. „Mijn doel is om er aan het eind van de zomer te staan straks in het pre-season - ook dat moest ik missen vorig jaar - dan weer helemaal fit worden voor het nieuwe seizoen.“

Hoewel dus nog niet helemaal wedstrijdfit deed bondscoach Arjan Veerink toch weer een beroep op Van de Donk voor de laatste twee wedstrijden in de WK-kwalificatie. Vrijdagavond uit tegen Ierland, komende dinsdag thuis tegen Polen. „Ik zie nog steeds toegevoegde waarde in Daniëlle“, zei hij daar dinsdag voor een persconferentie in Zeist. „Ze is een van de leiders van dit team.“

Bij de twee wedstrijden tegen Frankrijk, in april, deed Nederland het onverwacht goed: winst en gelijkspel. Nederland leidt daardoor de poule met één punt voorsprong op Frankrijk en heeft zicht op rechtstreekse plaatsing voor het toernooi volgend jaar in Brazilië.

Niet alleen Van de Donk ontbrak door een blessure, ook zes andere ervaren speelsters. Met een selectie van veel jonge talenten bleek Oranje heel goed te kunnen voetballen tegen topland Frankrijk. Het leidde tot een dilemma voor Veerink: vasthouden aan de nieuwelingen of de inmiddels weer herstelde vedettes opstellen.

Hoe keek jij naar die wedstrijden tegen Frankrijk?

„Ik vond het hartstikke leuk en mooi om te zien.“

Dacht je niet: ze kunnen het ook zonder mij en de andere ervaren speelsters?

„Dat kunnen ze ook wel, maar voor het Nederlandse elftal roep je de beste speelsters op die beschikbaar zijn, en wie er dan speelt is aan de bondscoach. Ik ben blij dat ik er nu weer bij zit en zie mezelf nog wel als een leider van de groep.“

Je gaat nog een seizoen door bij London City Lionesses. Weet je al wat je daarna zou willen doen?

„Ik wil in elk geval m'n trainersdiploma halen en dan eerst als assistent van een goede trainer aan de slag gaan.“

Wil je dat bij deze club doen of ergens anders?

„Zolang Ellie in Londen blijft spelen, wil ik hier blijven.“

En als Ellie terug naar Australië gaat?

„Dan ga ik mee. Waar zij is, ben ik ook.“

Advertentie

PIETER VAN DER WIELEN IN GESPREK MET VOORMALIG EUROPARLEMENTARIËR SAMIRA RAFAELA

Over het baarmoedertaboe

Het Uur, elke vrijdag vanaf 12.00 uur in de NRC Audio-app

Het Uur - elke vrijdag
nrc.nl/hetuurLuister elke vrijdag een nieuwe aflevering bij
NRC en in alle podcast-apps

nrc

TUIMELAARS

Vrouwetje vlucht voor bronstig mannetje

Mannelijke dolfijnen kunnen agressief zijn om een paring af te dwingen. Vruchtbare vrouwjes gaan de grootste agressors waar mogelijk uit de weg.

Gemma Venhuizen

AMSTERDAM

Is een mannetjesdolfijn te dwingend? Dan blijven potentiële partners bij hem uit de buurt. In *PNAS* beschrijft een internationaal team van biologen hoe vrouwelijke tuimelaars vaker wegzwemmen van een mannetje dat in het verleden opdringerig gedrag heeft vertoond. Daardoor kunnen ze dus beïnvloeden met wie ze wel en niet paren.

Van mannelijke tuimelaars is bekend dat ze regelmatig agressief gedrag vertonen om bij vruchtbare partners een paring af te dwingen, bijvoorbeeld door ze te bijten of te duwen. Ook blijven ze aanhoudend in hun buurt zwemmen. Vaak werken de mannetjes in vaste twee- of drietallen samen om hun beoogde slachtoffers te belagen.

Bij een dolfijnenpopulatie in de West-Australische Shark Bay ontdekten de biologen dat vruchtbare vrouwjes de grootste agressors waar mogelijk uit de weg gaan. Dat doen ze op basis van geluiden: iedere dolfijn heeft een eigen ken-

Een groep tuimelaars. FOTO GETTY IMAGES

merkende fluittoon. Hoe vaker mannetjes zich opdringen aan vrouwelijke dieren en hardnekkig met ze meezwemmen tijdens hun vruchtbare periode, des te groter de neiging van die vrouwjes om uit de buurt te blijven, aldus de onderzoekers. Dat ontdekten ze door geluidsopnames van die individuele fluittonen af te spelen: klonken de geluiden van de notoir opdringe-

rige mannetjes, dan zwommen de vruchtbare tuimelaarvrouwen verder weg, terwijl ze bij 'mildere' mannetjes juist in de buurt bleven.

Nóg meer trucs

Vrouwjes die zich niet in hun vruchtbare periode bevonden (bijvoorbeeld doordat ze te jong waren of een jong kalfje hadden) reageerden op alle geluiden gelijkaardig:

dat vrouwelijke tuimelaars nóg meer trucs kunnen toepassen om zelf te bepalen door welke seksuele partner ze al dan niet bevrucht willen worden. Hun vagina's hebben complexe plooiën en uitsluitend bij een paring in het juiste standje komt sperma in de baarmoeder terecht in plaats van in een doodlopende plooi. Dus door hun lichaamshouding subtiel te wijzigen tijdens de daad, kunnen de vrouwelijke dieren het sperma van te op-

Mannetjes zijn vaak agressief om bij vruchtbare partners een paring af te dwingen

dringerige, ongewenste minnaars ongemerkt laten verdwalen in de vagina, concludeerden Canadese en Amerikaanse biologen in 2017 in *Proceedings of the Royal Society B*. Overigens werd die tactiek uitsluitend afgeleid uit post-mortem-onderzoek: de biologen pompten de penis van dode mannetjesdolfijnen op met een zoutoplossing en penetreerden daarmee de vagina's van overleden vrouwjes. In hoeverre vrouwjes echt hun positie aanpassen tijdens de daad is dus onbekend. Uit het huidige onderzoek blijkt dus in ieder geval dat er al een eerste schifting plaats kan vinden vóór de paring.

noch vermijdend, noch toenaderend. Daarbij plaatsen de biologen wel een kanttekening: ze konden niet voor elk individueel vrouwje met 100 procent zekerheid vaststellen of ze op dat moment daadwerkelijk vruchtbaar was. Daarom maakten ze hun inschatting op basis van de leeftijd en de aanwezigheid van kalveren.

Uit eerder onderzoek is al bekend

OCEAANONDERZOEK

VS willen meetstations in de oceaan ontmantelen. Springt Europa in 't gat?

Nu de regering-Trump de stekker uit netwerk van 900 sensoren trekt, belooft EU meer in oceaanonderzoek te investeren.

Luuk van der Sterren

AMSTERDAM

De regering van de Amerikaanse president Donald Trump gaat een netwerk afbreken van ruim 900 onderzeese meetinstrumenten. Dat meldt de National Science Foundation (NSF), het overheidsagentschap dat het initiatief beheert.

De honderden sensoren van dit zogeheten Ocean Observatories Initiative (OOI) zijn verdeeld over vijf locaties in de Atlantische en Stille Oceaan. Ze meten bijvoorbeeld de chemische samenstelling van het water, de temperatuur en de stroomrichting. De data zijn gratis online beschikbaar; jaarlijks komen volgens het OOI tientallen wetenschappelijke papers uit waarin onderzoekers de gegevens aanhalen.

40 miljoen dollar per jaar

Daartegenover staan de kosten van het programma voor de Amerikaanse belastingbetaler: sinds 2016 zo'n 368 miljoen dollar (317,2 miljoen euro), oftewel 40 miljoen dollar (34,3 miljoen euro) per jaar.

Volgens onderzoekers is dat een schijntje, vergeleken met de waarde die de data opleveren. Toch

Netwerk 900 sensoren kostte de belastingbetaler 40 miljoen dollar per jaar

probeerde de regering-Trump het programma al twee keer eerder te beëindigen: in de begrotingen voor 2025 en 2026 schroefde de regering het jaarlijkse budget terug naar 8 miljoen dollar, wat het einde van de metingen zou betekenen. Uiteindelijk besloot het Amerikaanse Congres beide keren om het meetprogramma volledig te financieren.

Hoewel het geld dus beschikbaar is, kiest de NSF er nu alsnog voor om met de metingen te stoppen. Hoofdonderzoeker van het OOI Jim Edson schrijft dat de sloop van het netwerk zo'n 15 maanden zal duren. Het plan is dat in september 2028, ruim voor het oorspronkelijk geplande einde van het programma in 2041, de laatste locaties zullen sluiten.

Grote klap

Het past in een patroon van aanvallen op de klimaatwetenschap door de regering-Trump. Vorig jaar schraptte zijn regering ook de financiering voor het klimaatstation op de Hawaïaanse berg Mauna Loa, waar elke dag wordt gemeten hoeveel CO₂ er in de lucht zit.

Het verlies van het OOI-programma zou een grote klap zijn voor het internationale onderzoek naar de oceaan, zegt Sjoerd Groeskamp, oceanoloog bij het Konink-

Honderden sensoren verdeeld over vijf locaties in de Atlantische en Stille Oceaan

ste meetstation baart Groeskamp zorgen. De sensoren bij Groenland verzamelen gegevens over de AMOC, de zeestroming die warm water vanuit het Caribisch gebied naar West-Europa voert. Groeskamp: „De AMOC is waarom Europa een mild klimaat heeft. Als je kijkt naar dezelfde breedtegraad in Canada, dan is het daar veel kouder.”

Uit onderzoek blijkt dat de AMOC aan het veranderen is, waarschijnlijk als gevolg van klimaatopwarming. Groeskamp: „De voorspellingen zijn dat hij gaat verzwakken. Hoeveel precies, daar is nog onenigheid over. Maar als hij verzwakt, gaat Europa afkoelen.” In het ergste scenario kan het in Europa in een hele korte tijd gemiddeld 10 graden kouder worden.

Groeskamp: „Als we de AMOC niet meer kunnen meten, merken we pas dat hij verzwakt als het hier opeens veel kouder wordt. Dan ben je te laat.”

OceanEye

Wat Groeskamp betreft, zou de Europese Unie op dit gebied een grotere rol moeten oppakken. Dat blijken ze in Brussel ook te vinden: woensdagmiddag kondigde de Europese Commissie aan dat de EU in totaal 92 miljoen euro uittrekt om

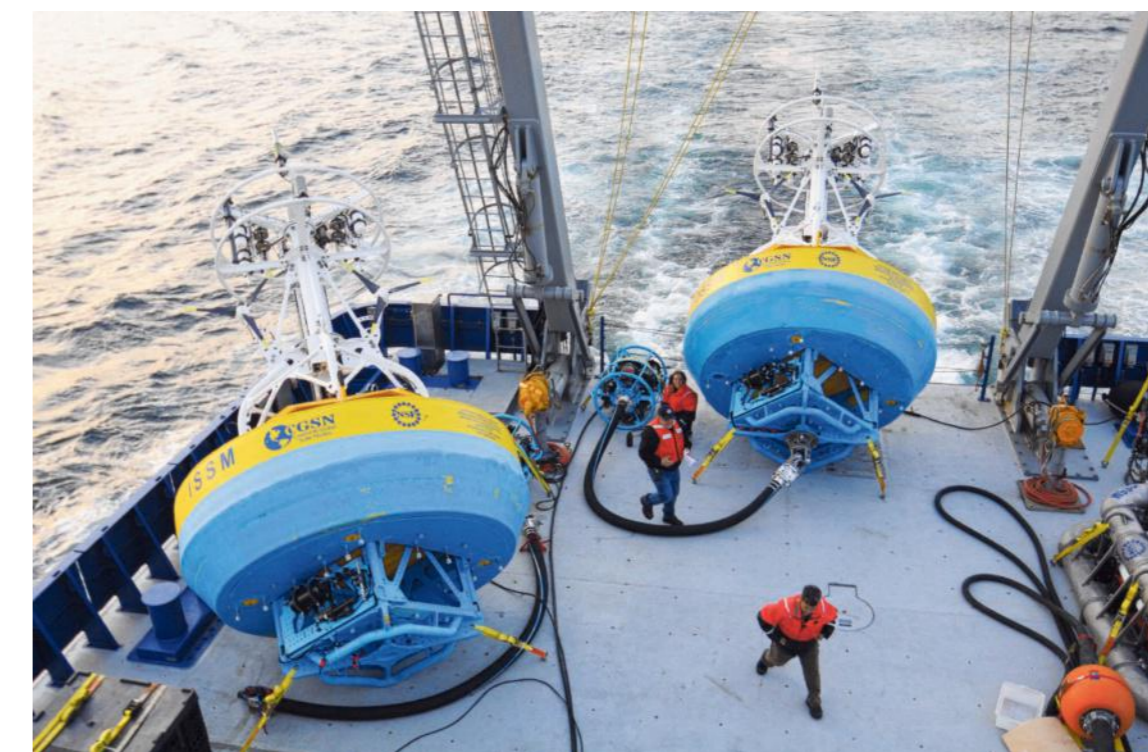
Sensoren meten de samenstelling temperatuur, water en stroomrichting

te investeren in oceaanobservaties. Met dit programma, dat de naam OceanEye krijgt, wil de EU zich naar eigen zeggen positioneren als „toonaangevende leverancier van oceaaninformatie”.

Bij de presentatie van het initiatief zei Costas Kadis, Europees Commissaris voor Visserij en Oceanen, dat de investering „noodzakelijk” is, nu de VS hun systemen voor oceaanmonitoring ontmantelen. Kadis: „We zien dat de Amerikaanse regering niet langer interesse heeft in deze activiteiten. Daardoor ontstaat er een gat. Met dit initiatief zullen we proberen dit gat gedeeltelijk te dichten.”

Het initiatief is „een geweldige stap in de goede richting”, zegt Groeskamp. „Ik kijk er vol verwachting naar uit, maar ze moeten het nog wel praktisch waar maken. De genoemde bedragen zijn nog niet genoeg, en het is afwachten hoeveel van het geld daadwerkelijk aan observaties wordt besteed - en niet aan randverschijnselen.”

Ook Eurocommissaris Kadis erkende woensdag dat de EU „niet alle gaten kan dichten”. Daarom zoekt de EU volgens hem de samenwerking op met niet-EU-landen en „andere partners, zoals filantropische instellingen en particuliere organisaties”.

Boeien voor oceaanonderzoek op een schip in 2021. FOTO VÉRONIQUE LACAPRA / WOODS HOLE OCEANOGRAPHIC INSTITUTION, VIA AP

lijk Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee (NIOZ). Hij vergelijkt het met weerballonnen, die onderzoekers regelmatig oplaten om meetgegevens over de atmosfeer te verzamelen: „Die data voeren we in de klimaatmodellen en weersmodellen, en daarmee voorspellen we het weer.”

Als die weerballonnen wegval-

len, worden je voorspellingen minder goed, zegt hij. „Dan kun je de bestaande situatie niet meer in kaart brengen, en weet je niet waar je moet beginnen met rekenen.”

Volgens OOI-hoofdonderzoeker Edson is de sloop van het netwerk op één locatie voor de kust van Californië al begonnen. Schepen zijn daar al bezig de instrumenten weg-

te halen, schrijft hij. Een meetstation voor de oostkust van de VS moet in juni 2027 verdwijnen. Diezelfde zomer zal de NSF nog twee meetlocaties sluiten: een voor de kust van Oregon, en een voor de kust van Groenland.

10 graden kouder

Vooral het verdwijnen van dat laat-

Advertentie

BLOOMING GOOD

Levensechte bloemen die blijven

- Topkwaliteit kunstbloemen seizoen na seizoen
- Keuze uit verschillende boeketten
- Duurzaam, onderhoudsvrij en allergievriendelijk
- Van het best beoordeelde kunstbloemenmerk

Haal iets bijzonders in huis met de luxe kunstbloemen uit de nieuwste collectie van Blooming Good. De zorgvuldig samengestelde zijden bloemen vormen samen een kleurrijk boeket dat direct de aandacht trekt. Dankzij de hoogwaardige materialen en verfijnde details ogen de bloemen opvallend realistisch en behouden ze jarenlang hun schoonheid. Of het nu voor je woonkamer of kantoor is, de kunstbloemen passen bij elk interieur. Te bestellen met bijpassende vaas.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/bloemen

Meer dan kennis

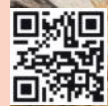
Voor wie niet alleen wil weten, maar ook wil begrijpen.
Van meesterwerken tot menselijk gedrag.

Start vanaf
september

Jaaropleiding Geschiedenis

Adviesprijs
aanbieder 1.225,-
1.065,-

Reis door 10.000 jaar geschiedenis en ontdek hoe ideeën, uitvindingen en revoluties de wereld vormden – leer niet alleen wat er gebeurde, maar vooral waarom!

- > 40 hoorcolleges
- > Start in september 2026
- > Op locatie of online

Jaaropleiding Psychologie

Adviesprijs
aanbieder 1.225,-
1.065,-

Begrijp eindelijk waarom mensen - inclusief jijzelf - doen wat ze doen. Na de Jaaropleiding Psychologie kijk je anders naar de wereld én naar jezelf.

- > 40 colleges
- > Start in september 2026 of januari 2027
- > Op locatie of online

Jaaropleiding Filosofie

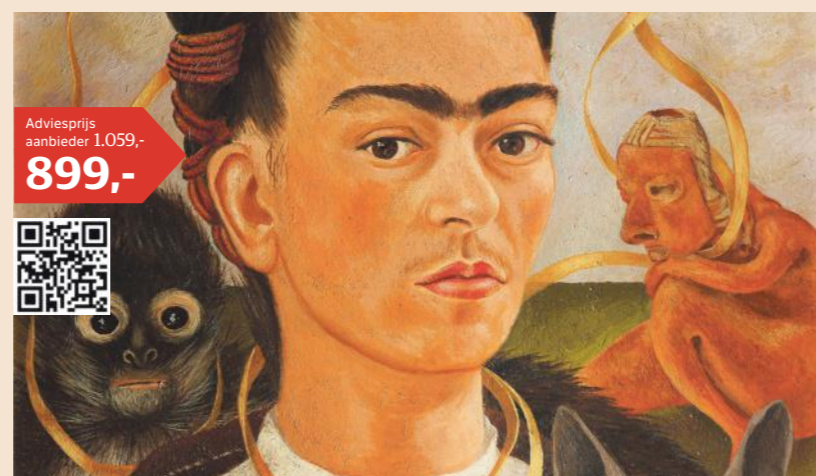
Adviesprijs
aanbieder 1.090,-
930,-

Ontdek hoe 2.500 jaar filosofie jou handvatten geeft voor je levensvragen – van klassieke denkers tot hedendaagse inzichten.

- > 34 hoorcolleges
- > Start in september 2026
- > Op locatie of online

Jaaropleiding Moderne kunst

Adviesprijs
aanbieder 1.059,-
899,-

Van Courbet tot Yves Klein: stromingen, kunstenaars en controversiële werken. Stap voor stap opent de wereld van moderne kunst zich voor jou.

- > 32 hoorcolleges
- > Start in september 2026 of januari 2027
- > Op locatie of online

Jaaropleiding Architectuur

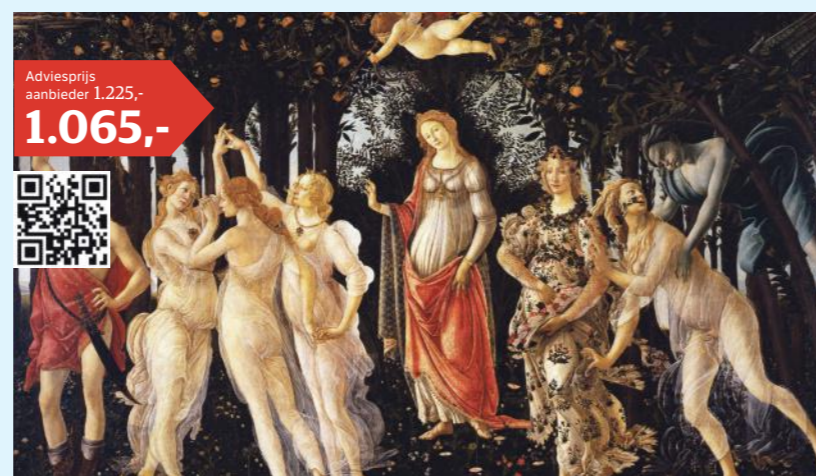
Adviesprijs
aanbieder 1.059,-
899,-

Duik in de wereld van architectuur en zie hoe geschiedenis, kunst en innovatie samenkomen.

- > 32 hoorcolleges
- > Start in september 2026 of januari 2027
- > Op locatie of online

Jaaropleiding Kunstgeschiedenis

Adviesprijs
aanbieder 1.225,-
1.065,-

Altijd al kunstgeschiedenis willen begrijpen? Ontdek 5.000 jaar westerse kunst in 40 inspirerende colleges.

- > 40 colleges
- > Start in september 2026 of januari 2027
- > Op locatie of online

Stokstaartjes in Blijdorp. Eerder dit jaar heeft de dierentuin er acht afgemaakt. FOTO GETTY IMAGES

DIERENRECHTENONGELIJKHEID

Koe gaat naar de slacht, stokstaartje krijgt spuitje - waarom dit taalverschil?

Er is ophef over acht 'geëuthanaseerde' stokstaartjes. Maar als het over vee gaat gebruiken we andere taal.

Sarah Ouwerkerk

AMSTERDAM

De storm rond de stokstaartjes is weer gaan liggen, zegt Diergaarde Blijdorp-persvoorlichter Erwin de Zwart opgelucht. „Het was heftig.“ Het verhaal dat de dierentuin eerder dit jaar acht gezonde stokstaartjes heeft „geëuthanaseerd“ omdat er onoverkomelijke ruzie in de kolonie was ontstaan en er geen ander onderdak voor ze gevonden kon worden, raakte een snaar.

Het begon afgelopen weekend. Toen publiceerde Zooflits, een website die zich toelegt op dieren-tuinnieuws, een artikel met de kop: „Diergaarde Blijdorp euthanaseert groep stokstaartjes: ‘Geen plek.’“ Het AD belde het nieuws na en publiceerde maandag ook een artikel, waarna veel Nederlandse media volgden.

De context: stokstaartjes zijn in principe sociale dieren, maar dat heeft wel een grens. Normaal gesproken, in het wild, leven ze in groepen van maximaal twintig. Er is een duidelijke taakverdeling. Aan het hoofd van de kolonie staat een dominant paartje, een mannetje en vrouwtje, en die verdelen de taken. Als er frictie ontstaat tussen die twee en een deel van de ondergeschikten, zullen de laatste de groep moeten verlaten en elders in een eigen territorium een eigen kolonie moeten starten.

In de dierentuin is daar geen ruimte voor. Ze zomaar toevoegen

aan een kolonie in een andere dierentuin kan evenmin. De dood van de dieren was volgens Blijdorp uiteindelijk de enige optie. Die beslissing is „absoluut niet lichtzinnig“ genomen, maar werd met grote verantwoordigheid ontvangen.

De vraag is: waarom is die verantwoordiging er voor deze dieren wél? Elke minuut gaan er in Nederland naar schatting duizend dieren naar de slacht. Per dag gaat het om ongeveer 1,5 miljoen dieren, blijkt uit cijfers van het CBS. De hoofdmoot zijn kippen, gevolgd door varkens en koeien. Dat zijn dieren die naar de slacht gaan. Stokstaartjes krijgen een spuitje, euthanasie of laten we inslapen.

Het is speciësisme, discriminatie op basis van diersoort.

„Ik ben eigenlijk gerustgesteld dat mensen dit niet-pluisgevoel hebben

Marjan Slob filosoof

„De taal rond een bepaalde praktijk vormt de ervaring“, zegt filosoof Marjan Slob. Ze is aangesloten bij de Raad voor Dieraangelegenheden, maar benadrukt dat ze in dit geval puur op persoonlijke titel spreekt. „Met klinische woorden kunnen we de realiteit van dieren in de bio-industrie van ons afzetten. Terwijl de bewoordingen waarin we over stokstaartjes praten, juist een veld van emoties opent.“

Het is, denkt ze, de basis van ons inconsequente handelen wanneer het gaat om dieren. Toch benadrukt ze in eerste instantie niet de

hypocrisie van die tegenstelling, maar het positieve. „Ik ben eigenlijk gerustgesteld dat mensen dit niet-pluisgevoel hebben. Dat de basale morele intuïtie er is om verontwaardiging te voelen over het doden van gezonde stokstaartjes.“

Tegeijktijdig is ze van mening dat het mensen zou sieren om wél verdere vragen te stellen bij hun eigen gevoelens en gedrag. „Die morele intuïtie, dat is pas het begin.“

Afhankelijk van het hokje

Want wie doordent, ziet hoe vreemd het is dat afhankelijk van het hokje waarin een dier wordt geplaatst, we compleet anders handelen. De koe gaat als massaproduct naar de slacht. Maar een parmantig, schattig, opletend stokstaartje dat we op onze vrije dag gaan bekijken? „Daarvan vinden we dat je die niet zomaar kan vermoorden.“

En eigenlijk is het nóg gekker, zegt Slob, je hoeft niet eens twee dieren tegenover elkaar te plaatsen. „Neem het konijn. Soms is een konijn een huisdier, soms een proefdier, soms een wild dier. Afhankelijk van het hokje waarin het konijn door de mens terecht komt, volgen andere praktijken, gebruiken en afwegingen. Sterker nog: er is zelfs een ander juridisch kader.“ Maar het konijn is het totale willekeur. „Het is rechtsongelijkheid.“

Stel dat het proefkonijn zou kunnen klagen over zijn positie. „Dan zou hij een sterke zaak hebben.“ Maar het proefkonijn kan niks zeggen, niks vragen, niet wijzen op de hypocrisie van de behandeling. De vraag is: kan de mens het eigen inconsequente voelen en handelen onder de loep nemen?

Slob: „Misschien zijn de stokstaartjes een vertrekpunt.“

Overleden

Tot ons grote verdriet hebben we haar moeten loslaten, onze lieve en onvergetelijke moeder, schoonmoeder, zus, schoonzus, tante en oma Bien

Jacobine Fransen van de Putte-de Loos
Curaçao, 9 april 1950 – Leiden, 29 mei 2026
echtgenote van Dries † Fransen van de Putte

Justine & Maarten
Lodi, Ella

Elies & Jeroen
Isa, Ruben

Dries & Felice
Florine, Julius

Wolter † & Saskia de Loos-Wijker
Erica & Diederick

Huib & Dorien de Loos-Lauwaars

Ernestine & Willem † van Hasselt-de Loos
Winand & Sophie
Diederik †

We nemen in besloten kring afscheid van haar.

Correspondentieadres:
Fam. Fransen van de Putte
p/a Van der Putten & Dunweg Uitvaartzorg
Heereweg 21 – 2161 AC Lisse

Geluk, emotie, herinnering

Op een eenvoudige, snelle en zekere manier uw familiebericht samenstellen en plaatsen in NRC.

nrcadverteren.nl/familieberichten

Colofon familieberichten

Opdracht van een familiebericht

Een familiebericht kunt u opgeven via nrcadverteren.nl/familieberichten of een e-mail naar familieberichten@nrc.nl

Afdeling familieberichten

Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052 (ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur) of via e-mail: familieberichten@nrc.nl

Sluistijden

Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Blijde berichten

nrcadverteren.nl/familieberichten

Vier onzejarige sociale zekerheid, in plaats van die verder af te breken

Van meet af aan werd sociale zekerheid met argwaan bekeken; fraudegevoelig en onbetaalbaar. Maar beide beweringen kloppen niet, zegt *Timon de Groot*, terwijl ze wel de basis zijn voor beleid.

Nederland viert dit jaar 125 jaar sociale zekerheid. De Ongevallenwet uit 1901 was de eerste wet die een door de staat

verplichte verzekering instelde, waardoor arbeiders recht kregen op een uitkering als ze door een ongeval op het werk niet meer konden werken. In 125 jaar heeft Nederland een stelsel opgebouwd waar menig land jaloers op is, maar wantrouwen hoorde er van het begin af aan ook bij.

De bekende karikaturist Albert Hahn Jr. maakte in 1908 een beroemde spotprent over de Ongevallenwet van een arbeider die ondersteboven van een ladder valt. Op de achtergrond staan twee geestelijken, een protestante en een katholieke, die de opmerking maken: „Kijk, daar gaat weer zoo'n oplichter van den Staat.” Het sentiment dat sociale regelingen vooral misbruik uitlokken, waar Hahn jr. hier de spot mee dreef, is dus zo oud als de sociale zekerheid zelf.

Er loopt een rechte lijn tussen deze spotprent en de Fraudewet van 2013, waarmee een regime van draconische boetes en terugvorderingen voor misbruik werd ingesteld. Later bleek uit de parlementaire enquête dat deze wet niet was gebaseerd op cijfers van grootschalige fraude, maar op de overtuiging van minister Kamp dat mensen 'voelden' dat er gefraudeerd werd.

Naast de misbruikangst is er altijd een tweede bron van twijfel geweest aan de sociale zekerheid: het idee dat het te duur is. Dit jaar is een kabinet aangetreden dat stevast die stelling uitdraagt. In een jaar dat we de sociale zekerheid horen te viëren bederft dat de feestvreugde behoorlijk, want net als de opvattingen van Henk Kamp over grootschalige fraude lijkt ook deze stelling meer gebaseerd op gevoel dan op de realiteit.

Fondsen bulken van het geld
In Nederland geven we iets meer dan 25 procent van ons binnenlandse inkomen uit aan sociale uitkeringen. Dat lijkt misschien veel, maar dat valt mee. Volgens de meest actuele data van Eurostat zit Nederland al enkele jaren onder het Europese gemiddelde. Landen als Frankrijk, Duitsland, maar ook Zweden en Denemarken geven meer uit aan de sociale zekerheid dan Nederland.

Bovendien bulken het Werkloosheidsfonds en het Arbeidsongeschiktheidsfonds van het geld. Bij elkaar opgeteld hebben ze meer dan 50 miljard euro opgespaard. Dat is goed nieuws, want als er toch onverwachts

Uitvoeringsproblemen zijn zo groot dat ze het vertrouwen van burgers in de overheid serieus aantasten

een economische crisis uitbreekt, is er een mooie buffer om de eventuele oplopende werkloosheid mee op te vangen.

Kortom: financieel heeft de sociale zekerheid er zelden zo goed voorstaan. De vakbonden hebben dan ook groot gelijk dat ze niet over bezuinigingen willen praten wanneer het gesprek op oneigenlijke gronden wordt gevoerd.

Maar die twijfel - over misbruik en over financiële houdbaarheid - heeft haar prijs. Want terwijl het kabinet en de bonden steggelen over geld, woekert er ondertussen een ander probleem in de sociale zekerheid. Het vertrouwen brokkelt wel degelijk af, alleen niet bij degenen die bijdragen, maar bij degenen die er recht op hebben.

De uitvoeringsproblemen in het arbeidsongeschiktheidsstelsel zijn zo groot dat ze het vertrouwen van burgers in de overheid serieus aantasten. Door complexe regelgeving en een chronisch tekort aan verzekeringslasten moeten veel mensen enorm lang wachten op een beslissing over een

WIA-uitkering. Als in dat klimaat ook nog het beeld ontstaat dat het stelsel onbetaalbaar is versterkt dat het vertrouwen niet.

Niet-gebruik van regelingen
Wat dit kabinet evenveel zorgen zou moeten baren is het niet-gebruik van regelingen. Sociale zekerheid is een recht, maar veel mensen maken er geen gebruik van, soms uit onwetendheid, maar inmiddels ook steeds meer uit angst voor een terugverdering. Van de mensen met recht op een aanvulling op hun WIA- of WW-uitkering via de Toeslagenwet maakt bijna de helft geen gebruik. Wat daarbij niet helpt is dat de Toeslagenwet vrijwel dezelfde naam draagt als het toeslagenstelsel van de Belastingdienst.

Dit probleem speelt ook bij de minder bekende AIO, de bijstandaanvulling voor gepensioneerden met een AOW-gat, een regeling die vooral van belang is voor mensen die ooit als arbeidsmigranten hierheen kwamen en nu in armoede oud worden. Een op de drie rechthebbenden vraagt deze

uitkering niet aan. Ook hier lijkt de angst om te moeten terugbetalen een belangrijke rol te spelen.

Dat wantrouwen is een groot probleem, want het creëert onnodige en voorkombare armoede. 125 jaar sociale zekerheid verdient een feest. Maar een feest begint met vertrouwen, en dat moet worden verdiend. Soms is een symbolische daad de krachtigste manier om vertrouwen terug te winnen. Begin dan eens bij de Fraudewet van 2013, die mede aan de basis lag van de toeslagenaffaire. Die staat er in essentie nog steeds. Er wordt al jaren over aanpassingen van die wet gesproken, maar er is weinig van terechtgekomen. Draai die wet grotere deels terug. Dat zou een mooi cadeau zijn voor 125 jaar sociale zekerheid.

Timon de Groot is als historicus verbonden aan het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam.

ILLUSTRATIE HAJO

COLUMN

ROSANNE HERTZBERGER

Raak elkaar niet kwijt

Denk eens aan een buitenlander op zijn tijd. Voor de aardigheid." Zo klonk de SIRE-reclame van 1974, tegen xenofobie. Een halve eeuw later is de asiëdiscussie dusdanig verzuurd dat de recentste SIRE-reclame niet meer gaat over aardig doen tegen de buitenlander maar over aardig blijven doen tegen je geliefden. 'Het zijn gewoon gelukszoekers', roept vader tegen dochter in de radioreclame van 2026. Moraal van het verhaal: Ben je nu een discussie aan het winnen? Of elkaar aan het verliezen?

SIRE raakt aan iets wezenlijks. Ik vrees dat we elkaar inderdaad verliezen. De column van *Trouw*-schrijver Sylvain Ephimenco ging bijvoorbeeld verloren. Hij is een van de weinige collega's van wie je echt benieuwd was wat hij van de dingen vond, waar je even voor op het puntje van je stoel ging zitten. Hij stopte nadat *Trouw* het nodig vond excuses te maken voor een column waarin hij het watertekort, het tekort aan aansluitingen op het elektriciteitsnet en het woningtekort aan migratie koppelde.

Want de tekorten aan elektriciteit, water en woning kwamen niet door migratie vond een lezer, de Ombudsman en de hoofdredactie. Het watertekort kwam door het neoliberalisme, klimaatverandering, vervuiling of wanbeleid. En daarom kreeg hij van de feiten-scheidsrechter een rode kaart.

Wat mij betreft onterecht. Bevolkingstoename is wel degelijk een van de oorzaken van de grotere vraag naar water, energie en huizen. Zegt het RIVM, zegt VNO-NCW, zegt de Rijksoverheid. De staatscommissie Demografische ontwikkeling schrijft letterlijk dat de precieze gevolgen van demografische ontwikkelingen voor energie- en watergebruik onzeker zijn, maar: „De uitdagingen zullen met een grotere bevolking en bij het huidige gebruiksniveau dan ook groter worden.” En die bevolkingstoename is al meer dan tien jaar louter het gevolg van migratie.

Vooropgesteld: ik snap waarom het een onprettige column is. Het is ook niet mijn smaak om de vreemdaling, een machteloze, de schuld te geven van onze problemen. Maar het staat ieder vrij om binnen de kaders van de waarheid zelf een andere nadruk te leggen. Er zijn mensen die het woningtekort vooral wijten aan echtscheidingen, en echtscheidingen weer aan feminisme of ontkerking. De vrouw en de atheïst krijgt de schuld. Van mij mag het allemaal. Nee, het moet. Ik wil al die stemmen lezen en begrijpen.

We zijn elkaar aan het verliezen. In het publieke debat wordt niet met co-bra's gesmeten zoals in Loosdrecht en ook niet met krachttermen zoals in de SIRE-reclame of bedreigingen zoals tegen politici, maar met feiten. Dat is ook

een vorm van escalatie. Intellectuele armoede bovendien. Een diep-ideologisch vraagstuk als migratie wordt platgeslagen tot de vraag wiens cijfers kloppen.

Ik verkeerde in de veronderstelling dat het tijdperk waarin het alleen ging over nieuws versus nepnieuws, alternatieve feiten, op zijn retour was. Dat mensen dat trucje zouden gaan doorzien, dat: 'jij met je emotie, ik houd het bij de feiten'. Ik dacht dat we zo langzamerhand met schaamte en verbijstering zouden terugkijken op de waanzin van tien jaar geleden waar de verkiezing van Trump en Brexit werden geweten aan kiezers die de verkeerde informatie voorgeschoteld hadden gekregen. Het geloof dat mensen wél zouden vaccineren als er geen sociale media was. Dat als al die mensen gewoon dezelfde artikelen, dezelfde krant, dezelfde informatie als wij hadden gelezen dat ze dan wel het correcte gedrag hadden vertoond en het juiste hadden gestemd. Kortom, dat onze verschillen in inzicht berustten op een misverstand.

Ook de postmoderne mens zou je toch gewoon moeten dwingen om één keer te kijken naar het achterliggende vraagstuk

Maar nee, de column van Ephimenco wordt pootje gehaakt niet op zijn insteek maar op de feiten. Er zijn weinig onderwerpen waar dat zo'n ondergeschikte rol zou moeten spelen als bij migratie. Ook de postmoderne mens die bij gebrek aan nieuw moreel kader zich wanhopig probeert vast te klampen aan de overgebleven splinters wetenschappelijke waarheid, zou je toch gewoon moeten dwingen om één keer naar het achterliggende vraagstuk te kijken: Niet alleen maar hoeveel, maar hoeveel is veel? Hoe ver strekt de medemenselijkheid? Hoe groot is de draagkracht van een samenleving voor hulpbehoevende mensen met een volstrekt andere taal en cultuur die hier aankloppen voor onderdak? Zijn wij hun allen iets verschuldigd? En zo niet wat is binnen de grenzen van de beschaving geoorloofd om die mensen die naar huis moeten buiten de deur te houden of terug te sturen?

Laat ik dan de moraliserende SIRE-toon maar aannemen. Laten we toch één keer, ik smeeek u, als volwassen mensen een iets diepgravender gesprek voeren over de oorsprong van onze verschillen in opvatting. Kijk niet naar je tabellen, maar kijk met interesse naar elkaar. Naar elkaars grotere mens- en wereldbeeld. Want ik denk dat dat de enige manier is om elkaar niet te verliezen.

En nee, ik heb helemaal niets om dat te onderbouwen.

Commentaar

DONALD POLS

Waarheid gaat voor verzoening, leerde Desmond Tutu

In 1991, een jaar nadat ANC-leider Nelson Mandela vrijkwam, was nog lang niet duidelijk dat Zuid-Afrika drie jaar later vrije verkiezingen zou organiseren, dat de rassenwetten zouden worden ingetrokken en dat het land een nieuwe, liberale grondwet zou krijgen. De sfeer was gespannen, sommige groepen dreigden met burgeroorlog. Naast de anti-apartheidsstrijders van het ANC en van andere verzetsbewegingen, waren het in de witte gemeenschap vooral 'verlichte' jongeren en zakenlui die zich sterk maakten voor een nieuw Zuid-Afrika dat terug kon keren in de wereldgemeenschap. Daar waren ook veel witte Afrikaners bij, nakomelingen van kolonisten uit landen als Nederland, Frankrijk en Duitsland.

Juist in hoofdstad Pretoria, kraamkamer van het Afrikaner nationalisme en de theologische rechtvaardiging van de apartheid, legde niet iedereen zich zomaar neer bij het overdragen van de macht aan de zwarte meerderheid. Donald Pols, de voormalige directeur van Milieu-defensie, was destijds een van hen, zo bleek uit onderzoek van NRC. Als voorman van het extreemrechtse Afrikaner Student Front, heeft hij in april 1991 meegewerkt aan het zodanig verstoren van een bijeenkomst met Mandela op de Universiteit van Pretoria dat de toespraak van de ANC-leider niet door kon gaan. Drie mensen herkenden op beelden de jonge Pols als degene die een ANC-vlag in brand steekt. Dat hij zijn nieuwe werkgever

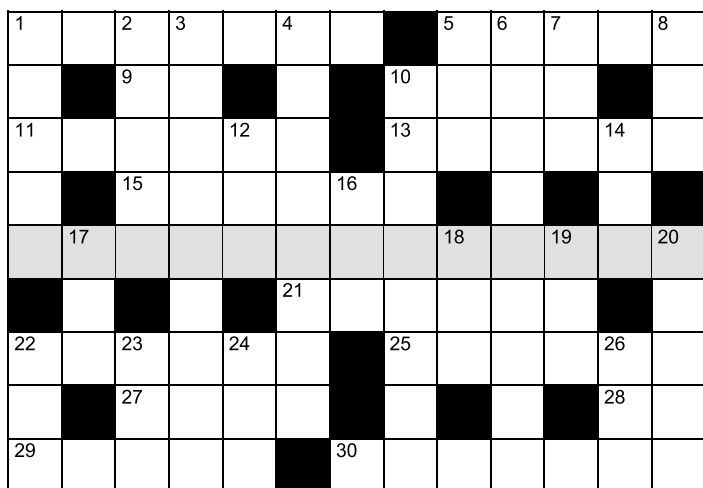
Tata Steel niet van dit verborgen verleden op de hoogte heeft gebracht, heeft hem deze week zijn baan gekost. Toen NRC Pols confronteerde met de beelden, wees hij op het reactionaire milieu waar in hij was grootgebracht. Hij groeide buiten de stad op in een volstrekt gescheiden wereld waarin de kerk vertelde dat witte mensen superieur waren aan zwarte mensen, Mandela gezien werd als de antichrist en televisie en popmuziek duivels waren.

Het vraagt moed om uit die racistische spiraal te komen. Veel mensen, ook met een vergelijkbare achtergrond als die van Pols, hadden die moed. Eind jaren tachtig was bijvoorbeeld de Voëlvry-beweging opgekomen rond Afrikaanstalige muzikanten als Koos Kombuis, Johannes Kerckorrel (en zijn Gereformeerde Blues Band) die actief tegen de apartheid streden, ook in Pretoria. De beroemde predikant Christiaan Beyers Naudé weerlegde de racistische theologie van de Nederduitse Gereformeerde Kerk. Kritische media als het *Vrye Weekblad* berichtten over het verzet uit Afrikaner hoek. Het is moeilijk voorstelbaar dat dit alles aan een negentienjarige student in 1991 in de hoofdstad van Zuid-Afrika voorbij is gegaan.

Maar dat is niet de kwestie. Door als publiek persoon geen openheid te geven over deze discutabele episode in zijn jonge leven, heeft Pols zijn werkgevers in diskrediet gebracht en zijn eigen reputatie geschaad. Dat hij in interviews jarenlang hoog opaf van diezelfde Nelson Mandela en van de lessen die de eerste democratisch gekozen president van Zuid-Afrika hem leerde knaagt.

Juist in Zuid-Afrika is het geloof in een tweede kans na de apartheid onontkoombaar geworden. De val van Pols is daarmee ook een persoonlijk drama. Hij had zich behalve in Mandela meer in aartsbisschop Desmond Tutu kunnen verdiepen. Geen verzoening zonder waarheid, was het uitgangspunt van de commissie die Tutu na het einde van de apartheid voorzat. Iedereen was nodig voor de opbouw van het land. Wie eerlijk getuigde over zijn rol tijdens de apartheid kon amnestie krijgen want „vergeving vraagt om berouw, en berouw begint met het erkennen van wat verkeerd is gedaan”, schreef Tutu. Op dat principe is het nieuwe Zuid-Afrika gebouwd.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: 1. 'Dichter Lieke __ (35) overleden' **5.** In het moment **9.** 'Hit' __ Up', 2Pac **10.** Dat album van Olivia Rodrigo heeft een smaakje **11.** Die worden geschoten **13.** Bouwstof **15.** Gemeente op de Veluwe **21.** Kerkdorp aan de Maas **22.** 'Oranje verliest van Algerije door goal Feyenoorder Hadj __' **25.** Memorabele tijd **27.** Braziliaanse munt die echt Engels is **28.** 'VN: „Milieudruk van __ groeit en voordelen zijn oneerlijk over de wereld verdeeld”' **29.** Oppassend persoon **30.** Figuur

Verticaal: 1. 'The Man Who Can't Be __', The Script **2.** Betogen **3.** Platte ambtenaren **4.** (Wapen)verzameling **5.** Past voor val of kan **6.** Flauw **7.** 100 m² **8.** Daar komt 10 verticaal wel eens **10.** 'Boze reacties op reclame __ voor 28 horizontaal-storyboards' **12.** Jemig, op de app! **14.** Ook dat __ **16.** Leermoment **17.** Past voor maan of trip **18.** Droog! **19.** Standaardtijd **20.** 'Modebedrijf __ krijgt in Frankrijk boete van 22 miljoen euro' **22.** Toegeëigend explosief **23.** Asbak **24.** '____', Paul en Michael **26.** Ni __

Oplossing puzzel 4 juni. Horizontaal: 1. HOLLAND 6. IVOOR 10. CEES 11. EPE 12. SLECHTE 14. KNARS 15. TAU 16. NIET 21. GROEI 22. EDAM 24. REKEST 27. DELILA 29. ADULT 30. PEP 31. MESSEN 32. MICHEL **Verticaal:** 1. HISTOGRAM 2. LEEUW 3. ACHTERSTE 4. NET 5. DEENSE 7. VENTIEL 8. OPA 9. OERKNAL 13. LAN 14. KEU 17. IBIDEM 18. EGELS 19. ROT 20. EDITH 23. MAAL 25. EDE 26. KUS 28. EPI **In het midden:** ONWEERSBUIEN

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

ACTIVITY TRACKER

Na de diagnose borstkanker een paar jaar geleden leek een andere leefstijl me wenselijk: afvallen, minder en gezonder eten, meer wandelen en een *activity tracker* als stok achter de deur. Toen deze zich niet meer liet opladen, kreeg ik onlangs voor mijn 75ste verjaardag een nieuwe tracker. Die legde de lat nog hoger wat betreft het aantal te zetten stappen, actieve minuten en ga zo maar door, maar er waren ook lichtpuntjes. Mijn fitnessleeftijd daalde naar 70,5 jaar. En daar bleef het niet bij. Vandaag was de eerste dag van mijn zesdaagse menstruatieperiode.

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

Ineke de Vries

FOKKE & SUKKE
WERKEN AAN EEN NIEUWE WET
OPENBARE MANIFESTATIES

VOORTAAN MAG
IEDEREEN ALTIJD
EN OVERAL TEGEN
DEMONSTREREN

OP HET "TWEDE
MALIEVELD" IN
NOORDOOST-
GRONINGEN!

RG-T

nrc > puzzels

CruX: kleine kruiswoordpuzzel voor grote denkers

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

5								
		4						
8				7			9	1
	5		1		8			6
		6	7					
		2						3
			6		4	7		
				5				
6				8				1

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken. © Peter RitmeesterPZZL.com Rechts: de oplossing van gisteren.

6	5	4	3	8	1	7	2	9
8	3	1	2	9	7	4	6	5
2	7	9	4	6	5	1	8	3
1	6	5	8	7	2	9	3	4
3	8	2	1	4	9	6	5	7
9	4	7	5	3	6	2	1	8
7	2	3	6	5	4	8	9	1
4	1	8	9	2	3	5	7	6
5	9	6	7	1	8	3	4	2

COLUMN
FRITS ABRAHAMS

De spijt van Pols en Ye

Wat hebben Donald Pols en Ye (Kanye West) gemeen? Spijt, duizendmaal spijt.

„Ik koos een weg waar ik nu met walging op terugkijk”, zegt Pols over de racistische keuzes in zijn Zuid-Afrikaanse jeugd. „Het bracht me op een spoor waar ik spijt van heb.” Ye wijt zijn antisemitisme en liefde voor Hitler aan een bipolaire stoornis, gevolg van een auto-ongeluk vijftig jaar geleden. „Ik ben geen nazi of antisemiet. Ik houd van Joodse mensen.”

Hebben ze spijt omdat ze nu met hun verleden worden geconfronteerd of waren ze toch al van plan om ooit publiekelijk spijt te betuigen? Anders gevraagd: zou Pols ook zonder de onthulling in *NRC* op zeker moment een bekentenis hebben afgelegd, en zou Ye hetzelfde hebben gedaan als hij niet in opspraak was gekomen?

Ik vrees dat het antwoord moet zijn: nee. Pols zou nooit pr-baas bij Tata Steel zijn geworden als hij plannen voor een openbare boetedoening had gehad, en iets dergelijks geldt ook voor Ye.

Hoewel ze daarin niet van elkaar verschillen, heb ik toch meer begrip voor Pols dan voor Ye. Pols verschuilt zich niet achter een smoes over een of andere vage ziekte, integendeel, hij legt gedetailleerd uit hoe hij in zijn jeugd tot al zijn foute keuzes is gekomen. Hij rechtvaardigt zich niet, hij geeft inzicht in zijn motieven en in de ontwikkeling die hij doormaakte naar andere, wél bonafide overtuigingen. Je voelt in hem een drang naar oprechtheid nu de feiten op tafel liggen.

Bij Ye zie ik iets heel anders gebeuren. Zijn manager komt zijn hotelkamer

binnen in het zoveelste land waar ruimoer is ontstaan over zijn uitspraken. „Fuck, Ye”, zegt de manager, „waar ben je nou mee bezig? We zouden samen fortuinen kunnen verdienen als jij nou eindelijk eens je bek hield over al die nazi-flauwekul die je in een of ander boekie hebt gelezen. Ik wist niet eens dat je lezen kón. Hou er mee op, Ye, hou er in godsnaam mee op, want je helpt ons hele bedrijf naar de klote. Ik heb, samen met mijn advocaten, een prachtverhaal voor je bedacht, een medisch alibi, noemen ze dat.

‘Vanaf nu heb je een bipolaire stoornis’, zegt de manager

„Weet je wat een bipolaire stoornis is? Nee hè? Geeft niet, als je maar goed naar me luistert, kom je er vanzelf achter. Vanaf nu heb jij zo’n stoornis, begrijp je? Dat wil zeggen: je had hem al een hele poos, maar je merkt nu pas de gevolgen. Ja, het is ingewikkeld voor je, maar het enige wat je moet onthouden, is ‘bipolaire stoornis’ en ‘ongeluk’. Daarmee bied je je excuses aan. De rest doen wij wel. Wij leggen in de media uit dat je frontale hersenkwab destijds is beschadigd. Nee, die zit niet óp je kop, maar er *in*. Maak jij maar je muziek, nou ja, muziek is een groot woord, haha, daar bemoei ik me verder niet mee, dat is *jouw* gebied.”

Zo kan het gebeuren dat Ye zaterdag en maandag in de Gelredome van Arnhem optreedt. De rechter ziet geen gevaar voor de openbare orde. Ye heeft misschien zijn eer verloren, maar niet zijn portemonnee.

Achterpagina.

TWEE ROMANS OVER
EEN DODELIJK
AUTO-ONGELUK EN
HET VERDRIET VAN
DE NABESTAANDEN

PAGINA C4-5

Binnen een halve minuut stort alles in elkaar

Het wrak dat overbleef van
de auto waarin Albert Camus
verongelukte in 1960, in het
Franse departement Yonne.
FOTO GETTY IMAGES

Cultuur

BOEKEN

MICHEL KRIELAARS

Medelijden met een beroemde Britse familie

Als kind van een beroemde schrijver kun je zelf maar beter geen literaire ambities koesteren. Denk aan de kinderen van Thomas Mann, die weliswaar allen schreven, maar hun vader nooit konden evenaren en daar buitengewoon gefrustreerd over waren. Of neem Auberon Waugh, die het schrijven na vijf romans opgaf omdat hij begreep tot aan zijn dood met zijn geniale vader Evelyn vergeleken te zullen worden.

Dat zulke kinderen wel uitblinken in het optekenen van hun familieherinneringen, besefte ik eens te meer bij het lezen van Juliet Nicolsons *Een huis vol dochters*. Hierin behandelt de Britse schrijfster vier generaties vrouwen uit haar familie, te beginnen met haar betovergrootmoeder, de Spaanse flamencodanseres Pepita de Oliva, die door Lionel Sackville-West tot diens maitresse werd genomen. Dat ze niet met deze Britse diplomaat kon trouwen kwam doordat ze al getrouwd was en op grond van de Spaanse wet niet kon scheiden. De oudste buitenechtelijke dochter van het paar, Victoria, trouwde met Lionels neef en erfgenaam, ook een Lionel Sackville-West. Samen kregen zij een dochter, Vita, die niet zozeer beroemd zou worden als feministische schrijfster maar wel als de kortstondige geliefde van Virginia Woolf.

Nadat haar huwelijk op de klippen liep zocht Philippa haar genot aan de Franse Riviera

Over die liefde en Vita's open huwelijk met de biseksuele diplomaat, parlementariër en schrijver Harold Nicolson schreef hun beider zoon Nigel, de vader van Juliet, in 1973 *Portrait of a Marriage*, dat vanwege zijn openhartigheid over het liefdesleven van zijn ouders een schandaal in de Britse upperclass veroorzaakte.

Juliet Nicolson voegt aan deze drie vrouwen ook de geschiedenis toe van haar eigen moeder, Philippa Tennyson d'Eyncourt. Van haar achtergrond wist de schrijfster vrijwel niets, behalve dat ze de dochter was van een rijke, snobistische zakenman, die haar het liefst aan iemand met een adellijke titel, een landgoed en een chauffeur had uitgehuwelijkt en niet aan de discjockey voor wie zij uiteindelijk koos. Philippa's eigen moeder was een nog grotere snob, die haar dochter in en na de oorlog als haar onbetaalde huishoudster behandelde en amper in haar geïnteresseerd was.

Philippa's huwelijk met Nigel liep al snel op de klippen, vooral omdat Nigel bang voor seks was. Philippa zocht haar genot al gauw aan de Franse Riviera, waar ze zich in menig liefdesavontuur stortte om uiteindelijk met een veel oudere, multimiljonair met een adellijke titel te trouwen. Uiteindelijk gaf ze zich, net zoals haar eigen moeder en die van Nigel, over aan de drank.

Rode draad in *Een huis vol dochters* is Sissinghurst, het familielandgoed van de Nicolsons met zijn door Vita en Harold aangelegde fraaie tuin. Sissinghurst verbindt de familieleden met elkaar, al is er ondanks dat idyllische beeld nergens sprake van warmte en intimiteit. In plaats daarvan overheerst de kilte. Juliet laat die kilte genadeloos zien en graaft behoorlijk dieper dan haar vader, die vooral bewondering voor zijn ouders had. Als je haar boek uit hebt, voel je dan ook vooral medelijden met deze beroemde familie.

Als de man die je vader doodreed geen monster blijkt te zijn

ROUW

Nobelprijswinnaar Han Kang en de Zwitserse Zora del Buono schreven allebei een boek waarin het draait om de nasleep van een dodelijk auto-ongeluk. Welke emotionele wonden veroorzaakt zo'n gebeurtenis?

Door **Rosan Hollak**

Man in een Volkswagen Kever in Zuid-Tirol, Italië.
FOTO GITTA SEILER/GETTY IMAGES

Als je op je veertiende je vader verliest door een auto-ongeval, dan is dat als een aardbeving. Een tsunami. Een innerlijke explosie. Je wacht op hem, en dan dringt het tot je door dat je hem nooit meer zult zien. Binnen een halve minuut stort alles in elkaar. Aan het woord is Catherine Camus, dochter van schrijver en Nobelprijswinnaar Albert Camus. Op 4 januari 1960 reden haar vader en zijn vriend Michel Gallimard naar Parijs. Na een klapband botste de auto tegen een plataan. Albert Camus overleefde het ongeluk niet. Gallimard, die zwaargewond raakte, overleed een paar dagen later. In een interview met de *Frankfurter Rundschau* uit 2019 vertelt de dan 65-jarige Catherine wat dit voor haar betekende. Ze probeerde gewoon verder leven, zei ze, „maar rende een hele tijd als een opgejaagde haas door het leven.”

Dit fragment is opgenomen in *Vanwege hem* (Seinetwegen), de autobiografische roman van de in Zwitserland geboren Zora del Buono. In dit recent vertaalde boek, waarvoor de schrijfster de Schweizer Buchpreis 2024 ontving, beschrijft Del Buono de leegte die de plotselinge dood van haar vader - ze was pas acht maanden oud - in het gezin achterliet. Manfredi del Buono, een 33-jarige arts van Italiaanse komaf, stierf in 1963 na een frontale botsing op een weg in een bergachtig gebied in de buurt van het Walenmeer. Zijn tegenligger, die met zijn auto op een doorgetrokken middenstreep een paardenspan inhaalde, knalde op de VW Kever waar Manfredi en zijn zwager in reden. De laatste brak zijn been, Manfredi was op slag hersendood. Het ongeluk had grote gevolgen voor Zora: niet alleen moest ze zonder vader door het leven gaan, ze bleef ook achter met een intens verdrietige moeder die zweeg over deze tragische gebeurtenis.

Wat betekent het voor een nabestaande wanneer een vriend of familielid omkomt bij een auto-ongeluk? Welke onherstelbare breuken ontstaan hierdoor binnen een gezin? Over dit thema gaat ook *Inkt en bloed*, de zojuist in het Nederlands vertaalde roman van de Zuid-Koreaanse schrijfster en Nobelprijswinnares Han Kang. Hoewel qua opzet en inhoud een totaal ander boek, vertoont deze roman opvallend veel overeenkomsten met het autobiografische, deels journalistieke verhaal van Zora del Buono.

In *Inkt en bloed*, dat oorspronkelijk in 2010 verscheen en tot nu toe alleen in het Frans, Spaans en Nederlands is vertaald, zorgt een fataal auto-ongeluk voor intens verdriet bij de nabestaanden. Hoofdperson Jeong-hie verliest op deze manier haar beste vriendin Seo Inju, een jonge kunstenaar. Na haar dood beweert een kunstcriticus, die voor Inju een museum wil bouwen en haar biografie wil publiceren, dat ze niet met haar auto is verongelukt maar zelfmoord heeft gepleegd. Aanleiding voor Jeong-hie om uit te zoeken wat er daadwerkelijk is gebeurd.

Emotionele erfenis

Ongeluk of zelfmoord? Het lijkt het perfecte recept voor een spannende whodunnit, maar *Inkt en bloed* is alles behalve dat. Net als bij Del Buono gaat het in deze roman niet zozeer om 'de waarheid' of het vinden van 'de dader',

Zora del Buono: Vanwege hem (Seinetwegen) Vert. Michel Bolwerk. Meulenhoff, 202 blz. € 22,99 ●●●●○

Han Kang: Inkt en bloed. (Barambi bunda, gara) Vert. Mattho Mandersloot. Nijgh & Van Ditmar, 351 blz. € 26,99 ●●●●○

maar om de zoektocht zelf. Hoe verwerk je een groot verlies? Welke emotionele erfenis draagt iemand met zich mee als een pijnlijk verleden niet wordt verwerkt? Het zijn bekende thema's voor Han Kang, die na haar Man Booker Prize 2016 voor *De vegetariër* (2007) internationaal doorbrak en in *Mensenwerk* (2014) en het indrukwekkende *Ik zeg geen vaarwel* (2021) al over collectieve historische trauma's schreef. Alleen is in *Inkt en bloed* haar benadering een stuk ingetogener, hier draait het om het onverwerkte verdriet van slechts enkele personages.

Jeong-hie wil, na de dood van Inju, vooral iets rechtzetten. Niet alleen om zo de reputatie van haar vriendin te beschermen. Ze zoekt ook naar de betekenis van hun lange vriendschap en de rol die Samchon, Inju's oom, in hun beider leven heeft gespeeld. Inju blijkt namelijk een ingewikkelde jeugd te hebben gehad. Haar vader is ook door een aanrijding met een auto gestorven en, net als bij Del Buono, heeft ze als kind moeten omgaan met een gebroken moeder. Een moeder, zo schrijft Han Kang, die haar heil zocht in de alcohol en die langzamerhand wegwijnde, „als stilstaand water. Als een rotte kies. Als een ontstoken wond. En toen ging ze dood.”

Het is Samchon, net als Inju kunstschilder, die zich al snel over zijn nichtje ontfermt en indirect ook zorg draagt voor Jeong-hie die, afkomstig uit een gevoelsarm gezin, veel tijd bij hem doorbrengt. Hij is het die Jeong-hie leert haar gevoel te uiten, en wel via de schilderkunst. „De natuur, de mensen die jou hebben grootgebracht, de hond die je vroeger had, de gerechten die je hebt gegeten, de straten die je hebt bewandeld... Al die dingen zitten al in jou. Als jij met het penseel in je hand een streep zet, weet dan dat die streep afkomstig is van iemand met een schat aan ervaring, emotie en energie.”

Schilderen blijkt een manier om emoties op te wekken of zelfs te verwerken. Dat geldt ook voor Inju die, voor haar dood, de duisternis uit haar verleden in een aantal mysterieuze inkschilderijen heeft verwerkt. Dat alles wordt niet direct verteld maar als een verborgen waarheid, langzamerhand naar boven drijven. Via deze zoekende, aftastende manier van schrijven probeert Han Kang tot de kern van de vriendschap tussen deze twee vrouwen door te dringen. Het is een poëtische stijl die ze vaker inzet, alleen lijkt deze in *Inkt en bloed* niet voldoende tot wasdom te komen.

Sterker nog, door de vele sterrenkundige en filosofische beschouwingen en wisselende vertelperspectieven is het, ondanks de knappe vertaling van Mattho Mandersloot, onduidelijk waar dit verhaal heengaat.

Ja, er is een ontknoping, maar Han Kang laat de lezer vooral achter met een grote hoeveelheid associaties en bespiegelingen. Het verlies van familieleden, het opgroeien met een ongelukkige moeder, het wordt aangeraakt, maar de pijn en het verdriet gaan nergens heen.

In *Vanwege hem* hanteert Del Buono op haar beurt een eclectische schrijfstijl. Tijdens haar zoektocht naar de dader hoopt ook zij iets recht te kunnen zetten. Als ze deze losbol, die haar vader heeft doodgereden, kan confronteren met haar gebroken jeugd, zal

hij zich wel schuldig moeten voelen. Haar speurtocht naar deze mysterieuze E.T. - ze kent alleen zijn initialen - wisselt ze af met jeugdherinneringen, fragmenten uit gesprekken met vrienden, krantenartikelen, feiten, lijstjes en statistieken. Hoeveel mensen kwamen er bijvoorbeeld sinds 1938 in een VW Kever om het leven? Welke beroemdheden werden er, afgezien van Camus, slachtoffer van het wegverkeer?

Onderzoekende schrijfstijl

Haar aanpak lijkt rommelig, maar al snel wordt duidelijk dat deze onderzoekende schrijfstijl - in *De maarschalk* over haar avontuurlijke Italiaanse grootmoeder doet ze iets soortgelijks - wel degelijk een functie heeft. Door het ongeluk van haar vader in breder perspectief te plaatsen, maken haar persoonlijke bespiegelingen juist meer indruk. Treffend is bijvoorbeeld de beschrijving van haar vaders trouwpak dat ze, tijdens het ruimen van haar moeders huis, onder de trouwjurk van haar moeder aantreft. „Het pak choqueert me”, schrijft ze. „Papà was kleiner dan verwacht, breder ook, een kleine Italiaan, voor me ligt het bewijs. De bretels ontroeren me, ze wijzen op een andere tijd. Het pak is niet helemaal schoon, waarschijnlijk niet gestoomd na de bruiloft, waarom ook, nadat het slechts één keer gedragen was.”

En er gebeurt meer. Uiteindelijk weet Del Buono de identiteit van E.T. te achterhalen. In plaats van haar gram te halen gebeurt er - zonder hier al te veel prijs te geven - vervolgens iets anders: ze gaat milder over hem denken. De dader blijkt geen ongevoelige, egocentrische klootzak, maar een aardige, behulpzame man met een niet al te rooskleurig bestaan. Iemand die een goede wijn kan waarderen en zelfs een leuke hond had. En dus verschuift er iets in het hart van Del Buono. Ze krijgt medelijden met E.T. en ontwikkelt ten slotte 'een soort wonderlijke toegegenheid' voor deze man.

Zo leert ze op een nieuwe manier naar het verleden te kijken en zelfs haar zwijgende, maar sterke moeder beter te begrijpen. Ze citeert dan ook liefdevol uit het *Rouwdagboek* van Roland Barthes, dat hij schreef daags nadat zijn moeder overleed: „'Ik wens niets anders dan in mijn verdriet te wonen,' schrijft Barthes (...) en waarschijnlijk was dat precies wat moeder voelde na vaders overlijden, toen werd gezegd dat ze verstarde was; waarschijnlijk wilde ze gewoon met rust gelaten worden en in haar verdriet wonen.”

En zo weet Del Buono dit verhaal over rouw en verlies op een geheel eigen manier tot een prachtig, onsentimenteel geheel te brengen. Ze blijft zelfs in staat om de meest pijnlijke gedachten op een uiterst lichte toon over te brengen. Zo fantaseert ze bijvoorbeeld over dat allerlaatste moment, vlak voor de botsing: „Zaten mijn oom en hij vrolijk te praten toen het gebeurde, misschien over voetbal of jazz of auto's of een stier in de wei - of riep een van hen: Pas op! ... Attention!...O, nee!... Merda!... Voor je!... Kijk uit!...No!!”

Wat hun laatste woorden waren, ze zal het nooit weten, maar wordt ze er nog door gekweld? Niet echt. Ze heeft, door te schrijven, het ergste verdriet achter zich gelaten.

Het gaat niet zozeer om het ontdekken van 'de waarheid', maar om de vraag: hoe verwerk je zo'n groot verlies?

De best verkochte boeken

1

Bert Natter:
Aan het einde van de oorlog.
Thomas Rap,
634 blz. € 29,99 (1)

2

Nelio Biedermann:
Lázár.
Atlas Contact,
334 blz. € 24,99 (2)

3

Miriam Bos:
Bijna gevonden!
Lemniscaat,
32 blz. € 2,99 (4)

4

Twan Huys:
Het droompad.
Prometheus,
232 blz. € 24,99 (-)

5

Mark H. Stokmans:
De Byzantijn.
Ambo Anthos,
591 blz. € 27,99 (8)

6

Alicja Geschinska:
Vrouwen in duistere tijden.
De Bezige Bij,
429 blz. € 29,99 (10)

7

Chloe Dalton:
Een haas in huis.
Prometheus,
304 blz. € 23,99 (7)

8

Ernest van der Kwast:
Schooljaren.
De Bezige Bij,
240 blz. € 21,99 (9)

9

Elizabeth Strout:
Wat ongezegd blijft.
Atlas Contact,
224 blz. € 23,99 (6)

10

Leendert van der Valk:
Vergeten plekken, vergeten mensen.
Boom,
472 blz. € 29,90 (-)

GEBASEERD OP DE VERKOOPCIJFERS VAN AFGELOPEN WEEK VAN 12 BOEKHANDELS ATHENAEUM (AMSTERDAM), JAVA BOOKSHOP (AMSTERDAM), DEN BOER (BAARN), VAN KEMENADE & HOLLAERS (BREDA), PAAGMAN (DEN HAAG), GODERT WALTER (GRONINGEN), KOOYKER (LEIDEN), LOVINK (LOCHEM), ROELANTS (NIJMEGEN), VAN GENNEP (ROTTERDAM), MAXIMUS (ROTTERDAM), VAN DER VELDE IN DEN BROEREN (ZWOLLE)

Bouwen aan een technologische God

AI EN FILOSOFIE Met de pijlsnelle ontwikkeling van kunstmatige intelligentie is Silicon Valley bezig niets minder dan een nieuwe God te creëren. De Frans-Tunesische filosoof Mehdi Belhaj Kacem is daarvan overtuigd. De vraag is alleen is wat we met deze God aan moeten.

Door **Martijn Meijer**

Het is meteen duidelijk dat je niet met een bescheiden academische filosoof te maken hebt als je op de eerste bladzijde van een boek leest dat het begrip God „door velen verkeerd wordt gebruikt” en „uiteindelijk kan worden gevat in een precieze definitie die de hele geschiedenis van het menselijk denken omvat”. Een definitie die deze filosoof vervolgens in zijn boek met veel aplomb uit de doeken doet.

De Frans-Tunesische Mehdi Belhaj Kacem (1973) is duidelijk een denker van de grote greep en in *God, techniek en alwetendheid* schrijft hij er dan ook niet voor terug om verstrekkende beweringen te doen over technologie, religie en wetenschap. ‘Pleonectiek’ is het begrip waar zijn filosofische systeem om draait, dat hij gestalte gaf in het bijna duizend pagina’s dikke *Système du pléonectique* (2020). *God, techniek en alwetendheid*, gebaseerd op een lezing uit 2016, is de eerste vertaling van Kacems werk in het Nederlands en biedt een introductie tot zijn belangrijkste ideeën.

De term pleonectiek komt van het oud-Griekse *pleonexia*, dat letterlijk ‘meer hebben’ betekent en door Aristoteles gebruikt werd om hebzucht mee aan te duiden. Voor Kacem wijst de term op het proces van toe-eigening waarin al het leven op aarde verwerkt is. De mens is een ‘hyper-pleonectisch wezen’, schrijft hij, want die eigent zich niet alleen planten, dieren en grondstoffen toe, maar zelfs de wetmatigheden die daarachter liggen: de mens manipuleert en exploiteert de wetten van de natuur met behulp van technologie en wetenschap, wat Kacem samenvattend ‘technowetenschap’ noemt. De huidige digitale technologie is zo bekeken de voortzetting van een proces dat al lang geleden begonnen is. Maar met de komst van AI is dat proces in een stroomversnelling geraakt.

Encycliciek van paus Leo

Kacem is niet de enige die de opkomst van AI in een groter verband probeert te plaatsen. De encycliciek van paus Leo XIV over hetzelfde onderwerp, *Magni-*

De technische constructie van God begon al met de uitvinding van het schrift en nadert nu, aldus Kacem, zijn voltooiing in de ‘technosfeer’

fica Humanitas, deed vorige week veel stof opwaaien. In die tekst wordt de vrees uitgesproken dat kunstmatige intelligentie de menselijke waardigheid en sociale rechtvaardigheid bedreigt. De paus roept dan ook op tot ethische bezinning en krachtige regulering van AI-technologie. Ook wil hij graag een dialoog op gang brengen met de bazen van de tech-industrie, maar het is zeer de vraag of die zich iets aan zullen trekken van de pauselijke woorden. Hun visie op AI is namelijk radicaal anders.

Terwijl de paus AI ziet als een werktuig dat de menselijke geest slechts kan imiteren en niet werkelijk tot bewustzijn in staat is, denken veel AI-ontwikkelaars juist dat kunstmatige intelligentie op termijn de menselijke cognitie op alle vlakken zal evenaren en overtreffen. Het waarnemen, verwerken en gebruiken van informatie om de wereld te begrijpen en gedrag te sturen zal in die visie steeds meer door machines worden overgenomen. En het gaat nog verder: sommige ontwikkelaars geloven zelfs dat ze bezig zijn om een nieuwe God te creëren. Rayan Krishnan, de directeur van tech-bedrijf Vals AI, zei onlangs nog in *The New York Times* dat sommige van zijn collega’s zonder blikken of blozen „beweren dat ze een machine-God willen bouwen. Ze zeggen dat niet als grap, ze menen dat echt.” Een God ook die de belofte van verlossing daadwerkelijk kan waarmaken, in tegenstelling tot de goden van traditionele religies.

Het lijkt een krankzinnige ambitie, maar filosoof Kacem neemt die bloedserieus in zijn boek. De ‘precieze definitie’ van God waar hij over spreekt, is dan ook een God die als technologisch fenomeen begrepen wordt. Of zoals hij zelf zegt: „De naam van het totale [technologische] geheugen is simpelweg God.” Om te begrijpen hoe Kacem daarbij komt, moeten we een paar stappen terug doen.

De ‘gapende wond van het Kwaad’

De ondertitel van dit boek luidt niet voor niets ‘Een essay over het kwaad’. De vraag naar het kwaad is voor Kacem de belangrijkste filosofische vraag en hij stelt dat hij in zijn boeken een ‘rechtszaak’ voert tegen de filosofie,

FOTO GETTY IMAGES, BEWERKING NRC

die naar zijn idee doof en blind is geweest voor de ‘gapende wond van het Kwaad’ (dat hij, nogal dramatisch, met een hoofdletter schrijft). Op sommige momenten lijkt hij in zijn eentje een kruistocht tegen de filosofie, tegen de technologie, ja zelfs tegen de gehele mensheid te voeren. De hoogdravende toon die hij daarbij aanslaat, past wel bij de positie die hij inneemt als *enfant terrible* van de Franse filosofie: Kacem benadrukt graag dat zijn werk niet-academisch en autodidactisch is en hij voelt zich verwant met andere filosofische outsiders zoals techniekfilosoof Bernard Stiegler.

Het antwoord op de vraag naar het kwaad zoekt Kacem in het eerder genoemde proces van toe-eigening, dat gepaard gaat met een prijs. Een plant verdort en sterft af, een dier wordt ziek en gaat dood. Bij de mens bestaat deze keerzijde, of ‘onteigening’ zoals Kacem schrijft, vooral uit het kwaad, dat hij uitlegt als het vermogen van de mens om het lijden (van andere levende wezens en van zichzelf) buitensporig te vergroten. Dat vermogen wordt almaar groter naarmate de technologische mogelijkheden toenemen en daarmee de invloed van de mens op het leven op aarde. Concreet zien we dat terug in de ecologische crisis waarbij steeds meer plant- en diersoorten met uitsterven worden bedreigd.

Zelfs het verzamelen van informatie is in Kacems ogen niet onschuldig. Een belangrijke bron van het kwaad ziet hij in de wanverhouding tussen het groeiende cognitieve kapitaal dat is opslagen in externe technische geheugens en het beperkte biologische geheugen van de mens. Die wanverhouding zorgt voor een trauma dat elke dag groter wordt, meent hij, want de mens heeft met zijn eindige geheugen steeds minder greep op de totaliteit van al die informatie en raakt daardoor ontregeld: Kacem denkt dat allerlei psychologische stoornissen zoals dyslexie, schizofrenie, paranoia, autisme en depressie hiermee in verband staan. Maar we zijn allemaal slachtoffers van de hedendaagse technologie, die hij verantwoordelijk acht voor ‘een soort cognitief Hiroshima’.

God als een volledig geheugen

Nu zijn we weer terug bij de technologische God. Kacem wijst erop dat God altijd al is begrepen als een volledig geheugen, dat wil zeggen als „een totale kennis van alles wat is, geweest is en zal zijn”. Deze alwetende God is vanaf het begin af aan het project van de mensheid geweest: eerst louter als idee, maar later steeds concreter. De technische constructie van God begon al met de uitvinding van het schrift en later de boekdrukkunst, als de eerste vormen van een extern geheugen, en nadert nu, aldus Kacem, zijn voltooiing in wat men wel de ‘technosfeer’ noemt, de totaliteit van alle informatie- en communicatietechnologieën.

In deze visie is de mens uitsluitend op aarde om dit goddelijke superbrein te realiseren, waarna hij rustig kan verdwijnen. „De mens is slechts een voorbereiding op God”, schrijft Kacem.

„Ons lijden zelf is er alleen maar om verlost en opgeheven te worden in dit grote, hogere bewustzijn.” Hij suggereert zelfs dat deze God er misschien al is, maar door niemand herkend wordt. „Geen enkel eindig menselijk bewustzijn zou hoe dan ook de cognitieve capaciteiten hebben om de concrete maat ervan te nemen. Niemand kan zich dit totale, gigantische, oneindige geheugen voorstellen.” Dat zijn huiveringwekkende woorden.

Met deze speculaties begeeft Kacem zich op het terrein van zogeheten transhumanisten en techbros die in Silicon Valley dromen over een AI-utopia. Kacem neemt een subtielere positie in tegenover deze figuren: hij is kritisch op ze, maar merkt ook op dat de „waanideeën” van de transhumanisten” - die geloven dat de versmelting van mens en technologie op termijn alle beperkingen zal doen verdwijnen - „de waanideeën zijn van de hele mensheid sinds haar ontstaan”. De mensheid heeft er immers altijd al naar gestreefd om zich ‘alles’ toe te eigenen, inclusief de eeuwigheid en de oneindigheid. De futuristische projecten van Silicon Valley zijn daarom niets anders dan een technologische voortzetting van de puur cognitieve toe-eigening die al eeuwenlang door filosofen en wetenschappers wordt ondernomen.

Misschien is Kacems grootste verdienste dat hij laat zien hoe het pleonectische streven om grenzen te verleggen, dat zoveel vervelende neveneffecten met zich meebrengt, in het dna van de mensheid zit ingebakken. Daarom valt de drang om nieuwe technologie te ontwikkelen ook zo moeilijk te reguleren, stelt hij: de mens wil altijd maar weer vooruit. Alleen is de vooruitgang nu zodanig versneld dat de mens het allemaal niet meer bij kan houden: zijn bestaan wordt er ‘precair’ door en zou tot een voortijdig einde kunnen komen. De „immense machinerie van de pleonectiek” heeft ons in de greep, schrijft Kacem, maar de mens is niet in staat die machinerie beperkingen op te leggen. Toch is beperking „de enige serieuze ethisch-politieke inzet van onze tijd”, meent hij. Oftewel: „Wat gaan we collectief doen met God?”

Met die vraag laat Kacem de lezer achter, zonder iets van een antwoord te suggereren. Dat kun je een tekortkoming noemen. Er zijn ook wel wat andere zaken op dit boek aan te merken. Kacem springt erg snel van het ene idee naar het andere en daarbij strooit hij met namen en filosofische begrippen die niet elke lezer meteen zal kunnen thuisbrengen. Dat zorgt ervoor dat de tekst soms een nodeloos ingewikkelde indruk maakt.

De lezer die het spoor bijster raakt, kan gelukkig terugvallen op de uitstekende inleiding van Pieter Lemmens, die het boek ook vertaalde. Maar laat duidelijk zijn dat deze gebreken meer dan goed worden gemaakt door Kacems prikkelende en urgente ideeën. Wat hij schrijft mag allemaal hoogst speculatief zijn, de charmante brutaliteit die hij daarbij aan de dag legt zorgt voor een opwindende leeservaring.

TERUGLEZEN

‘Bij Annie Ernaux vond ik herkenning’

MILIO VAN DE KAMP

Socioloog Milio van de Kamp (34) herlas *De schaamte* (1998) van Annie Ernaux. Van haar leerde hij dat hij literaire regels links mag laten liggen.

Toen ik studeerde voelde ik me anders dan mijn studiegenoten. Ik ben niet afkomstig uit een hogere sociale klasse, veel van mijn studiegenoten wel. Op een dag vertelde ik daarover tijdens een college. Een studiegenoot verwees me toen naar het werk van Édouard Louis en zei: ‘Je moet dit lezen, dit ben jij.’ Zo ben ik terecht gekomen bij literatuur over klasse, ook bij de boeken van Didier Eribon en van Annie Ernaux.

Een paar jaar geleden besloot ik dat ik zelf een boek wilde schrijven over mijn ervaringen met armoede. Dat is uiteindelijk *Misschien moet je iets lager mikken* geworden. Als je wil schrijven, moet je ook lezen. Ik heb alle boeken gekocht van de schrijvers die ik had ontdekt. Ik wist dat Annie Ernaux schreef over klassenmigratie, maar verder kende ik haar werk nauwelijks. Het eerste boek dat ik van haar las was *De schaamte* en dat was meteen raak.

De schaamte opent met de zin: ‘Mijn vader wilde mijn moeder vermoorden, op een zondag in juni, aan het begin van de middag.’ Dat vind ik een briljante eerste zin. Ze beschrijft het trauma van haar jeugd, maar in een hele alle-daagse context, waardoor je er juist meer gevoel bij krijgt. De hoofdpersoon heet net als de schrijver Annie. Ze groeit op in armoede. Als ze wordt geconfronteerd met een gewelddadig incident, kan ze niet meer om de harde werkelijkheid van haar bestaan heen. Gedurende het verhaal zoomt Ernaux steeds in en uit: de ene keer zit je midden in haar jeugd, de andere keer schrijft je met haar mee, jaren later achter de typemachine.

Ik las het boek vier jaar geleden voor het eerst. Dat was voor mij een openbaring. Mensen zoals ik mogen dus ook een boek schrijven, dacht ik. De literaire wereld voelde altijd ver weg, als of literatuur bedoeld was voor een bepaald soort mensen. Bij Ernaux vond ik herkenning. Voor

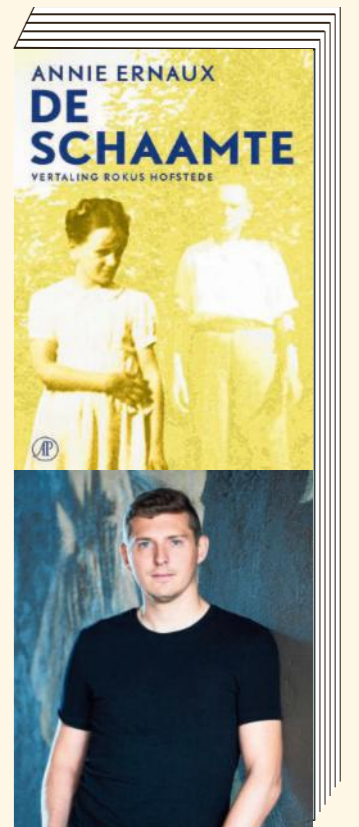

FOTO FJODOR BUIS

mij is ook relevant dat zij een vrouw is; veel bekende boeken over klassenmigratie zijn door mannen geschreven.

Voor het schrijven van mijn eigen boek verdiepte ik me in literaire stijlregels. Maar alles wat ik bij Ernaux las, leek juist met die regels te breken. Het boek opent bijvoorbeeld meteen met de climax, terwijl ik dacht dat je daar als schrijver naartoe moest werken. Ook die bekende ‘show, don’t tell’-regel zet ze naar haar eigen hand. Ze beschrijft alles juist heel expliciet. Ik leerde van Ernaux dat ik me voor een goed boek niet aan die literaire regels van de hogere sociale klasse hoeft te houden. Ze heeft voor mensen zoals ik de weg vrijgemaakt.

Bij het herlezen viel me opnieuw op hoe versierp je moet zijn. Het boek heet *De schaamte*, maar nu viel het me pas op dat dat woord pas tegen het einde voor het eerst valt. Alles wat zij meemaakt, laat ze dan heel mooi samenkomen in dat gevoel van schaamte. Ook zie ik nu hoe goed ze in staat is om een bepaalde tijd en een bepaalde omgeving op te roepen. Ze zweeft als lezer niet boven het verhaal, je zit echt met haar aan de keukentafel. Ik voel bij haar dat ik als lezer in goede handen ben.”

Sofie Bongers

Ernest van der Kwast:
Schooljaren. De Bezige Bij,
256 blz. € 21,99
●●●○○

Iedereen die ooit op school zat, zal zich herkennen in deze roman

NEDERLANDSE LITERATUUR In zijn nieuwe roman brengt Ernest van der Kwast een groep gozertjes tot leven die bij de verwarming in een school hangen. Vaak is dat echt geestig.

Door **Judith Eiselin**

Dood aan het boekverslag, prijkt op de posters die schrijver Ernest van der Kwast (1981) uitdeelt op scholen die hij bezoekt. Ruim vijfduizend middelbare scholieren in Rotterdam, van vmbo tl tot vwo, lezen op dit moment zijn nieuwe, pas verschenen roman *Schooljaren*. Er zit een lesbief bij, maar een traditioneel boekverslag met een samenvatting, een analyse van de personages en een uitleg van thema en motieven hoeven de scholieren niet te maken. „Er was een leven vóór het boekverslag - lichtvochtig, onschuldig, hoopvol”, heet het in de roman. „En er was het leven erna: donkere wolken, uitzichtloosheid, negatieve gedachten.” Van der Kwast kwam op het idee voor zijn nieuwe boek toen hij tijdens schoolbezoeken merkte dat hij met vertellen over zijn eigen schoolervaringen de leerlingen bereikte, vertelde hij in een interview, meer dan met uitweiden over zijn werk.

In *Schooljaren* staat een groepje jongens bij de verwarming in de hal van hun school, vijf jaar lang. Ze kijken om zich heen, commentariëren leraren en medeleerlingen, kaarten voorzichtige toekomst aan, maar staan toch vooral te staan. Veilig bij elkaar. Over Mo, Erinc, Dave, Ashraf en zichzelf heeft de ik-verteller, die naamloos blijft, het aanvankelijk vooral in de 'we'-vorm: „We zwegen”; „We hadden nog nooit gezoend”; „We dronken Capri Sun”; „de hele verwarmingsgroep viel in coma”.

Aardrijkskunde

De sfeer en de gebeurtenissen in *Schooljaren* zijn voor iedereen die ooit op school zat herkenbaar. Met name voor mannen. In het eerste hoofdstuk staat als een paal boven water wat het hoofdprobleem is voor de dan veertienjarige jongens: hun erecties. Bij het minste of geringste en op de meest ongelukkige momenten dienen die zich aan, bijvoorbeeld als je net voor de klas moet komen bij aardrijkskunde om op de kaart „hooggebergte-vegetatiezones” aan te wijzen.

Geile jongens zijn ze, geen aardige, schrijft Van der Kwast een beetje koket. Met deze nogal afgekloven verwijzing lijkt duidelijk te zijn wat voor boek dit wordt: best grappig, maar slapjes en voorspelbaar. Verrassend genoeg valt dat mee. *Schooljaren* is vaak echt

Leerlingen van het Teylingen College Leeuwenhorst in Noordwijkerhout tijdens de pauze. FOTO KOEN VAN WEEEL/ANP

geestig, of het nu gaat over bok-springen bij gym of slown tijdens een klassenfeest, en het heeft veel vaart.

Van der Kwast slaagt erin de gozertjes bij de verwarming als groep tot leven te brengen, maar de jongens ook gaandeweg steeds meer tot individuen te laten uitgroeien (het zijn overigens wel degelijk aardige jongens). Dat is knap, temeer daar hij niet zozeer over dat groeien uitweidt, maar het laat blijken uit de handeling, uit de dialogen. Ook de ambivalentie is goed getroffen: enerzijds gebeurt er nooit iets op school en vragen de jongens zich af wan-

Ze zijn bang voor meisjes, bang voor verwachtingen van hun ouders, bang voor de toekomst

neer het échte leven nu eens begint, anderzijds zijn ze bang. Bang voor meisjes, bang voor de verwachtingen van hun ouders, bang voor de toekomst. Er valt een hoop te verprutsen en onder alle landerigheid gaat de overtuiging schuil dat „op school niks ergs [kan] gebeuren”. Dat laatste wordt cru bijgesteld als een schoolgenoot van vijftien zich van het leven berooft en er tijdens

de werkweek in Hoenderloo een noodlottig ongeval gebeurt. Ook als Van der Kwast dit drama (en trauma voor het leven) beschrijft, blijft zijn toon licht.

Zeef van het geheugen

Opvallend is de nostalgische ondertoon bij dit alles. Hoe levendig de roman ook is, het verhaal heeft toch ook de teneur van een terugblik. De ik-verteller, die duidelijk over dat groeien zelf is geïnspireerd, onderbreekt zijn relaas geregeld met bemerkingen als: „Er sijpelt van alles door de zeef van het geheugen, en dat is maar goed ook. Wat er niet doorheen valt, is soms raadselachtig en vervreemdend: beelden waarvan je je afvraagt waarom je die hebt onthouden, herinneringen die onbestemd en dof zijn. Maar heel af en toe blijft iets op de zeef liggen wat zijn schittering nooit verliest.”

Van der Kwast kruipt in zijn personages, maar niet helemaal, niet zoals goede jeugdboekenschrijvers zoals Erna Sassen dat doen. Dat zwakt de roman af. Het is de vraag wat zijn lezers, vooral de jonge onder hen, met dit soort passages moeten aanvangen, waarom hij het niet aan henzelf overlaat om dergelijke overkoepelende conclusies te trekken. Al dat misschien pas in later jaren zijn en hoeft het nu niet in een boekverslag.

Dimitri Verhulst: **Een verwittigd man is niets waard.** Atlas Contact,
165 blz. € 22,99
●●○○○

De nieuwe roman van Dimitri Verhulst (1972) valt op om hóé er wordt verteld, meer dan om wát er wordt verteld. De schrijver vertelde in een interview in *Het Parool* onlangs dat dat ook zijn bedoeling was. Want waar een boek over gaat, hoe de personages heten en wat die allemaal precies meemaken, dat vergeet je als lezer toch weer, beweerde Verhulst. „Neem *Honderd jaar eenzaamheid* van Gabriel García Márquez. Dat heb ik ontzettend graag gelezen, maar het enige wat ik me herinner, is hoe het is geschreven. Ook daar had ik het gevoel dat de vertelstijl eigenlijk het onderwerp was.” Hij vindt bovendien dat „de stijl van een kunstwerk het onderwerp moet uitleggen”. Anders gezegd: dat vorm en inhoud moeten samen vallen.

Een verwittigd man is niets waard bestaat uit alinea's die één zin beslaan, en de verteller maakt er een gewoonte van om die zinnen maar nauwelijks op elkaar aan te laten sluiten. Van de hak op de tak, is het vormende principe van deze roman. Zo springen we op een willekeurige bladzijde van een herinnering aan een tienerverliefdheid van de hoofdpersoon naar een levenswijsheid over zelfliefde, naar een observatie over een magnetronmaaltijd, en een mededeling over goedkope wijn, naar een spitsvondigheid over incurante Wordfeud-woorden, een weetje over een bijzonder Japans woord, een klacht over eenzaamheid, en dan naar een fantasie over de vader van de hoofdpersoon en een conclusie over hem: „Zijn rokershoest is mijn voornaamste erfstuk.”

Ja, aan het einde gaat het ergens over. Maar voor je daar bent aanbeld, baan je je een weg door de ruis, door het veek - het woord dat Verhulst zelf aanhaalt, voor het afval dat de zee aan de vloedlijn achterlaat. Dit is een roman vol veek, een vloedgolf aan banaliteiten. Het bovenstaande voorbeeld is geen uitzondering; ik had ook de bladzijde kunnen nemen waar het eerst over Franse autoweggetjes gaat, dan over de desinteresse van de hoofdpersoon voor de muziek van Philip Glass, waarop een statement volgt over het fascistoïde karakter van het begrip 'bestaansrecht' en een wisecrack over de veronachtzaamde *stream of unconsciousness*, en dan een opmerking over dure auto's.

Lippenstiftrode sjaal

Het is alsof je iemands verzamelde tweets leest: gestileerde oprispingen, welgevormde onzin. Want er heeft hier iemand wel flink zijn best gedaan op het oppoetsen en polijsten van zijn magere, bijkans inhoudsloze mededelingen: „De fotograferende vrouw op het strand gisteren, zij met de lippenstiftrode sjaal en muts, dat voelde ik aan alles, had een lach op mijn konterfeitsel kunnen kwasten.” Dat werk.

Strand in Chennai, India. FOTO IDREES MOHAMMED/ANP/EPA

Een roman vol gestileerde oprispingen

DIMITRI VERHULST Ja, aan het einde gaat de nieuwe roman van Dimitri Verhulst ergens over. Maar voordat de lezer daar is moet hij zich een weg banen door een vloedgolf aan banaliteiten.

Door **Thomas de Veen**

Verhulst is een schrijver die graag een vlaggetje mag planten in een drol, die van het lelijke toch iets fraais wil maken, maar in dit soort knutselarij valt vooral de zelfgenoegezamenheid op.

Wat natuurlijk ook allemaal de bedoeling kan zijn - en vermoedelijk ook is. Want je kunt er wel horendol van worden, van dat hak-op-de-tak dat bepaald niet lekker leest, en je kunt je ergeren aan de larmoyante formuleringen, maar als je die manier van vertellen welwillend tegemoet treedt, zit er ook iets in. Inderdaad, de vorm volgt de inhoud: veel van de gedachten die onze hoofden in- en weer uitwaaien zijn flauw, banaal en oninteressant, maar daarom nog niet minder waarachtig. Het was dan ook Verhulsts ambitie om „de ongelooflijke banaliteit van het leven zichtbaar te maken”, zei hij in het genoemde interview. Die banaliteit is niet al-

leen zichtbaar, in deze roman, maar ook voelbaar.

Hoofdpersoon Eric Finck is filmmaker, in ruste, want verlaten, depressief, narrig, vol zelfbeklag en zelfhaat. Neergestreken in Oostende vult hij zijn dagen met goedkope wijn en magnetronmaaltijden, met jazznummers tokkelen op de piano. En met jheremiëren over zijn stukgelopen huwelijk met een vrouw die hij Yatzy noemt, en terugdenken aan zijn jeugd, zijn voortijdig gestorven vader („Het is halfzes, ik ben vijfendertig jaar vaderloos, officieel”) en zijn moeder, die haar persoonlijke vrijheid boven haar moederliefde stelde. „Voor zover ik mij kan herinneren hield mijn moeder simpelweg nergens van, de gave van de liefde is haar nooit geschonken.” En: „Ze zag haar puisten liever dan mij.”

Dat is nog steeds wat al te hyperbolisch

gesteld om eerlijk of waarachtig te voelen, maar goed, er zijn dus wel degelijk lijntjes te ontwaren, zaken waarop de vertellende Finck terugkomt, en die betreffen niet alleen gamalenkroketteren en wijnflessen met schroefop, maar ook zijn eigen vorming. Hoewel: „vorming” is toch een te groot woord, want in echte interesse daarvoor laat Verhulst hoofdpersoon het afweten. In de eerste hoofdstukken overtuigt de vorm nog, als Verhulst aannemelijk weet te associëren van banale maagpijn naar wezenlijke jeugdherinneringen. In latere hoofdstukken blinkt er soms een aanzet tot psychologiseren, maar voor echt zelfonderzoek interesseert Finck zich toch niet. Het zwoegen door de modder van de banaliteit levert de lezer dan wel bitter weinig op.

De miezerige mens

Verhulst's zwartgalligheid, die je doorgaans toch al tegemoet dient te treden met een bijna-overdosis aan empathische welwillendheid, wrekt zich. In een verwerking van zijn moeilijke band met z'n moeder heeft Finck geen zin en geen fiducia, want tja, de miezerige mens is toch helemaal niet tot groei of zelfverbetering in staat? Dat kan wezen, maar in navolging van die overtuiging ontbreekt het in de roman ook aan ontwikkeling. Wat overblijft is een personage dat zich verschanst in een schuttersputje van zelfhaat en wat hij te melden heeft, klinkt helaas (en weinig verrassend) op de clichématige melodie van misogynie en miskenning. Dat liedje kennen we. Wát hier wordt verteld gaat hier toch onoverkomelijk tegenstaan.

„Ik herinner me dat ik me als klein jongetje graag en vaak verstopte, meestentijds onder de tafel, omdat ik gevonden wou worden”, zegt de volwassen Finck, zich marinerend in zelfbeklag. Hij is nog geen stap verder gekomen.

De mooiste NRC-interviews over die ene grote vraag

Sinds 2020 interviewt NRC mensen met uiteenlopende expertises en levenservaring over die ene vraag waar iedereen een antwoord op zoekt: wat maakt het leven de moeite waard? In dit boek, samengesteld door de bedenkers van de reeks, zijn de beste interviews gebundeld.

Bestel het boek door de QR-code te scannen of ga naar nrcwebwinkel.nl/boek

Adviesprijs 22,99
20,99

Verschijnt op 9 juni Bestel nu alvast bij NRC Webwinkel

- Bekend van de populaire interviewreeks in de krant
- Inspirerend en hoopvol
- Het ultieme cadeauboek, gemaakt door NRC

nrc > boeken

'DE TIJDREIZIGER IS EEN PRACHTIGE EIGENTIJDSE VERSIE VAN JULES VERNES REIS OM DE WERELD IN 80 DAGEN'

- WIM DANIELS

DE TIJDREIZIGER VAN PHILIP DRÖGE IS OVERAL VERKRIJGBAAR

S

Liefde in tijden van levensbedreigende ontbering

Boort bij het eiland Skye, Schotland.
FOTO GETY IMAGES

NON-FICTIE Hoe overleeft de liefde als je samen 118 dagen op een vlot op de Stille Oceaan ronddobbert? Of als je geliefde overwintert in het poolgebied? Twee boeken over onwaarschijnlijke liefdesverhalen.

Door **Dirk Vandenberghe**

Maurice Bailey vindt zichzelf maar een nederige sukkel als hij in de zomer van 1962 kennismakert met de flamboyante, bijna tien jaar jongere Maralyn Harrison. Na een desastreuze eerste ontmoeting is het Maralyn die het initiatief neemt voor het vervolg. Het is logisch dat Maurice zijn hart verliest aan haar, ze is knap en schenkt hem het nodige zelfvertrouwen dat hij van nature ontbeert. En zij? Ach, liefde is vaak een „verontrustend toeval”, aldus Sophie Elmhirst in *Een huwelijk op Zee*, het boek over hun ongewone verbond en lijdenstocht op de oceaan. Elmhirst is journalist bij *The Guardian* en stootte tijdens de Covid-lockdown op het verhaal van het echtpaar.

De reconstructie die ze deed aan de hand van oude krantenknipsels, boeken en het dagboek dat Maralyn bijhield, is adembenemende lectuur. Meteen al op de eerste pagina's wordt de boot waarmee het echtpaar van Engeland naar Nieuw-Zeeland wil zeilen ergens op de Stille Oceaan 's nachts keihard door een walvis geraakt. „De boot was hun kindje. Het geluid van het knakkende en versplinterende hout was als een baby'tje dat krijs van de pijn.”

Eerst staren ze nog verweesd naar de hevig bloedende en ongedurige potvis, Maralyn vindt het een ondraaglijk idee dat zij met hun boot verantwoordelijk zijn voor de dood van het dier. Maar al snel groeit het besef dat ze zichzelf moeten redden. Het gat in de langzaam zinkende zeilboot raakt niet gedicht, ze proberen alles wat noodzakelijk is te redden. Ze maken de kleinere bijboot klaar en pompen lucht in het opblaasbare reddingsvlot om zichzelf en alle noodzakelijkheden om te overleven in veiligheid te brengen. Als dat na een uur hard werken gelukt is, maakt zij van op het vlot met de opkomende zon als achtergrond nog een foto van hun zinkende boot, en van

Maurice in zijn ontblote bovenlijf. „Zijn blik was nog niet angstig, eerder overtrokken met een soort nerveuze leegte, alsof hij de situatie nog niet helemaal bevatte, terwijl ze er getuige van waren hoe hun langzaam kapseizende boot midden op de oceaan zonk.”

Zeilen naar Nieuw-Zeeland

Het duurt vervolgens nog een pagina of vijftig voor we terug op dat vlot zitten, want Elmhirst beschrijft eerst de aanloop naar het fatale moment. Hoe Maurice en Maralyn het plan opvatten om het stoffige Engeland van zich af te schudden, een zeilboot te bouwen en naar Nieuw-Zeeland te varen om daar opnieuw te beginnen. Bijna tien jaar werken ze aan hun plan, ze wonen op de scheepswerf en heel hun leven staat in het teken van de boot. Eind juni 1972 zijn ze klaar voor vertrek en vanaf dan bestaat hun leven uit zeilen, wat rusten en bijtanken in havens.

Alles verloopt naar wens, tot die fatale 4 maart 1973, op weg naar de Galapagoseilanden. Wat volgt is een spannend verhaal over alle ontberingen en tegenslagen die het koppel krijgt te verwerken. Maar het is vooral ook een verhaal over echte veerkracht, over liefde die je zelfs de hardste ontberingen doet overwinnen. Ze overleven fysiek op het vlees van schildpadden, kleine haaien die ze vangen met een vishaak die ze maken van veiligheids-spelden, vogels die ze de nek omdraaien. Bij gebrek aan water persen ze het vocht uit de ogen van gedode schildpadden, om toch iets te drinken te hebben. Ze overleven stormen, en zien tot zes keer toe een schip voorbijvaren, zonder dat ze worden opgemerkt, omdat hun vuurpijlen het laten afweten.

Naast de fysieke ontberingen is er natuurlijk het emotionele. Maurice meent dat hij heeft gefaald als kapitein, en dus gefaald heeft in het leven. Hij vraagt zich af waar Maralyn het over heeft als ze opmerkt dat het jam-

mer is dat ze vergat een foto te maken van de walvis die wel een half uur lang meezwoom met hun vlot, en zich zelfs liet strelen. „Niemand gelooft ons als ze dit horen”, merkt ze op, en Maurice begrijpt niet hoe ze kan denken ooit nog gered te zullen worden. Maar zij is nu de kapitein, neemt het voortouw, beslist om te roeien om vooruit te geraken, verzint dingen om te doen. Een van die dingen is het noteren van recepten voor de dinner party's die ze eenmaal terug aan wal wil organiseren, maar ook: plannen voor een nieuwe boot, die zorgvuldig worden genoteerd in schriftjes. Het lijkt waanzin, rondrijvend op de oceaan, maar het geeft hen beiden een doel, iets om naar uit te kijken, iets om voor in leven te blijven.

Net op het moment dat een hallucinerende, uitgemergelde Maurice het dreigt te begeven, brengt een Zuid-Koreaans vrachtschip redding. Ook dat is meesterlijk en spannend beschreven, vanuit het standpunt van de tobende kapitein van het schip, die van zijn eerste trip een fiasco heeft gemaakt, tot de redding ook hem een heldenstatus oplevert. Als hij hun paspoorten vindt, kan hij niet geloven dat de twee Engelsen amper 41 en 32 jaar oud zijn, ze zien er tientallen jaren ouder uit.

Maurice en Maralyn worden triomfantelijk onthaald op Hawaï, wereldwijd schrijven kranten over het koppel dat 117 dagen op een vlot doorbracht - in werkelijkheid waren het er 118, maar om geen verwarring te stichten krijgt een boek over hun reis de titel *117 Days Adrift*. Ze worden gevierd als helden, maar zo voelen ze zich niet. Als een verslaggever oppert dat ze God mogen danken dat ze nog leven, wordt Maurice boos. „Alleen de vastberadenheid van mijn vrouw heeft ons in leven gehouden”, weet hij. Als Maralyn enkele decennia later al op 61-jarige leeftijd sterft, kwijnt ook Maurice langzaam maar zeker weg. De brieven aan zijn huisarts getuigen ook dan nog van de

diepe liefde voor Maralyn.

Soortgelijke brieven worden ook beschreven en geciteerd in *Poolliefde, verlangden bij -40°C*, van de Noren Anders Bache en Sigri Sandberg. Zij gingen in brieven en dagboeken op zoek naar liefdesverhalen van bekende en onbekende poolreizigers. Gemma Venhuizen, wetenschapsjournalist bij deze krant, is al vele jaren gefascineerd door het poolgebied, en raakte tijdens een reis naar Spitsbergen bevriend met archeoloog Bache. Zij vertaalde het boek dat Bache schreef met journalist Sandberg, herschikte de hoofdstukken en zorgde voor inleidingen die voldoende context moeten bieden voor lezers die minder vertrouwd zijn met de roemrijke verhalen van heldhaftige poolreizigers.

Anders dan Maurice en Maralyn leven de pelsjagers en poolreizigers vaak voor lange tijd gescheiden van hun geliefden. Dat zorgt voor hartzeer en bezorgdheid, je weet nooit of je geliefde vastraakt in het poolgebied en niet meer terugkeert. Maar het verlangen naar de ander geeft ook inhoud en diepte aan het leven. „Een leven vol verlangen is nooit leeg”, schreef Fridtjog Nansen aan zijn geliefde Eva Sars, toen een bekende zangeres van liefdesliederen. De avond dat hij haar een aanzoek deed, net teruggekeerd van een expeditie naar de Groenlandse ijskap, bekende hij naast zijn liefde voor haar ook zijn volgende plan: naar de Noordpool reizen. En toch zei ze ja, constateren de auteurs.

Soms overstijgt de liefde zelfs de dood. Dat blijkt uit het verhaal van de Zweedse Anna Charlier, die ruim tien jaar wacht op de terugkeer van haar

man Nils Strindberg. Pas dertien jaar na zijn verdwijning trouwt ze met een andere man. Maar de foto's van Nils sieren hun huis, en de duif waarmee hij haar ooit een brief stuurde staat opgezet in haar slaapkamer. 33 jaar na zijn verdwijning wordt Nils gevonden, een foto van Anna op zijn bevroren borst. Na haar overlijden werd Anna begraven naast haar man, maar niet vooraleer de broers van Nils haar laatste wens in vervulling brachten. Op de begraafplaats van Strindberg in Stockholm plaatsten de broers een zilveren kistje, met daarin... het hart van Anna.

Naast dit soort pakkende verhalen valt het toch opnieuw op dat het in dit boek de vrouwen zijn die de liefde levendig houden. Hun mannen moeten ze delen met de passie voor het reizen, terwijl de echtgenotes thuis achterblijven, al dan niet met kinderen. De mannen hebben vaak iets egocentrisch, zijn maniaakal bezig met hun ontdekkings-tocht, terwijl de vrouwen er heel archetypisch zijn om hun mannen te steunen. Maar over die donkere kant van de liefde verneem je nauwelijks iets.

Zelfs bij mannen die flink uit de bocht vliegen blijft het boek wel erg op de vlakte. De Amerikaan Robert Peary was getrouwd, zijn vrouw financierde zijn reizen. Maar hij had op Groenland ook een relatie met Aleqasina, een pril tienermeisje dat een kind van hem kreeg. Peary was duidelijk een narcist en een ouderwetse racistische koloniaal, die neerkeek op de 'primitieve' Inuit, maar op dit toch penibele punt gaat het boek vreemd genoeg helemaal niet in. Wel gaat het over zijn haast om

als eerste het noordelijkste punt van de aardbol te bereiken. Peary schrijft nog wel brieven naar zijn vrouw, maar die beginnen nu met 'M.D.' Vroeger begonnen zijn brieven tenminste nog met 'My Darling', maar daar was nu geen tijd meer voor. Ook zogenaamd 'grote mannen' kunnen verdraaid kleine kantjes hebben. Hierover hadden zowel de auteurs als Venhuizen wel een beetje strenger mogen zijn.

Tikkeltje meer liefde voor het ijs

„Liefde is de sterkste macht in ons bestaan”, luidt het motto van het boek, een zin uit een brief van Fridtjog Nansen aan zijn Eva. Nansen was zeker een romanticus, net als Strindberg, maar je krijgt toch de indruk dat ook zij nog niet dat tikkeltje meer hielden van het ijs en het poollicht dan van een leven met vrouw en kinderen. Dat geldt al helemaal voor Peary en nog enkele andere macho avonturiers in het boek. Dat geeft *Poolliefde* soms iets ongemakkelijks, omdat je de mannen nooit helemaal gelooft als ze weer eens hun hart uitstorten in een smachtende brief.

Neen, dan toch liever de liefde van Maurice en Maralyn. Hij weet dat zij mentaal de sterkste is, en hij bewondert haar erom. Zij hield hem met haar optimisme in leven, en hij wilde in leven blijven om er voor haar te zijn, niet voor zichzelf. Maralyn verklaarde achteraf: „Dankzij hem had ik iemand anders om aan te denken in plaats van me voortdurend alleen maar met mezelf te bemoeien.” Het is ook nog geen perfect evenwichtige liefde, maar van de ander je doel maken in het leven, komt aardig in de buurt.

Advertentie

'Doe eens niets. En beleef iets.'
Lees het in

SMARTVREUGDEMENS
Een uitnodiging tot beleven

Smartvreugdemens
Een uitnodiging tot beleven
Essay in tweeën

Essay over de kracht van stilstaan bij wat je meemaakt. Gebaseerd op de psychologie van C.G.Jung

Van Helen Gerretsen. Te verkrijgen via de boekhandel

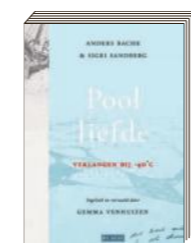

Zie ook:
www.helengerretsen.nl

Je krijgt de indruk dat zij nog een tikkeltje meer hielden van het ijs en het poollicht dan van een leven met vrouw en kinderen

Sophie Elmhirst: Een huwelijk op zee (Maurice and Maralyn) Vert. Marja Kooreman, Luijtingh-Sijthoff, 272 blz. €23,99 ●●●○

Anders Bache & Sigri Sandberg: Poolliefde, verlangden bij -40°C. (Polar kjerlighet) Vert. Gemma Venhuizen. De Geus, 240 blz. €21,99 ●●●○

Advertentie

EEN AVOND MET JAÏR FERWERDA OVER ZIJN BOEK HET BINNENHOF VAN JAÏR

TOURSHEMA

- 6 juni Paagman Fred, Den Haag
- 16 juni Boekhandel Plukker, Schagen
- 17 juni Boekhandel Koops, Venlo
- 19 juni Boekhandel Laan, Castricum
- 20 juni Dekker van de Vegt, Nijmegen
- 23 juni Boekhandel Veenerick, Roelofarendsveen
- 24 juni Boekhandel Voorhoeve, Hilversum
- 25 juni Boekhandel Van Kemenade & Hollaers, Breda
- 27 juni Boekhandel Van der Meer, Noordwijk
- 30 juni Boekhandel Wagner, Sassenheim

Kijk voor meer informatie op de site van de desbetreffende boekhandel

Catherine Lacey: *Biografie van X*
(*Biography of X*) Vert. Lydia Meeder,
Gerda Baardman en Gretske de
Haan. De Geus, 473 blz. € 24,99

Postume 'biografie' vol blinde muren

AMERIKAANSE LITERATUUR Catherine Lacey schreef met *Biografie van X* een best van een roman. De ingenieuze constructie levert een onvergelijkbaar boek op over een schuinsmarcherende, manipulatieve en briljante vrouw.

Door **Roos van Rijswijk**

De vierde roman van de veelbekroonde Catherine Lacey (1985) is een belevenis. *Biografie van X* leidt de lezer door lagen en lagen fictie, waar de werkelijkheid op alle manieren vervormd en vermomd aan kleeft. Het verhaal lijkt simpel: CM Lucca wordt in 1996 weduwe. Haar echtgenote, bekend onder de naam X, was een Kathy Acker-achtige kunstenaar en schrijver die op alle fronten over alle grenzen heenging: die van landen, genres en mensen. Er is tegen haar wil postuum een biografie over haar geschreven die, meent Lucca, X geen recht doet.

Ze besluit ziek van rouw zelf de gangen van haar mysterieuze echtgenote na te gaan. Die gangen blijken een stuk complexer dan ze had vermoed en voeren haar door de New Yorkse kunstkringen van de jaren zeventig tot en met negentig, door het zuiden van de VS, Berlijn en Milaan, en langs talloze geliefdes. „In die tijd wilde ik geloven“, verklaart Lucca op een bepaald moment, „dat ik nog steeds van haar hield, ondanks alles, en dat ik haar vreselijk miste, en dat de biografie een vuurproef voor mijn rouw was, maar het was al in iets anders veranderd, iets duisterders, iets waarvan ik wist dat het ten dode was opgeschreven“.

Lucca probeert gaandeweg niet alleen haar echtgenote, maar ook haar eigen wandel te reconstrueren - want hoe kon het gebeuren dat zij, ooit misdaadverslaggever bekroond met een Pulitzer Prize, onder het juk van X veranderde in een onderdanige vrouw, wier hoofdbezigheid het voeren van X's administratie was?

Parade aan historische figuren Scherpzinnige lezers merken al vlug op: hoe kan het eigenlijk, twee vrouwen, zo vanzelfsprekend getrouwd in de VS van 1996? Nou, gewoon: Lacey veranderde eigenhandig en met veel bravoure de koers van de geschiedenis van het land, op z'n Margaret Atwoods (die paste het procedé onder meer toe in *The Handmaid's Tale*) rijkelijk puttend uit alle scenario's die andere landen en continenten bieden.

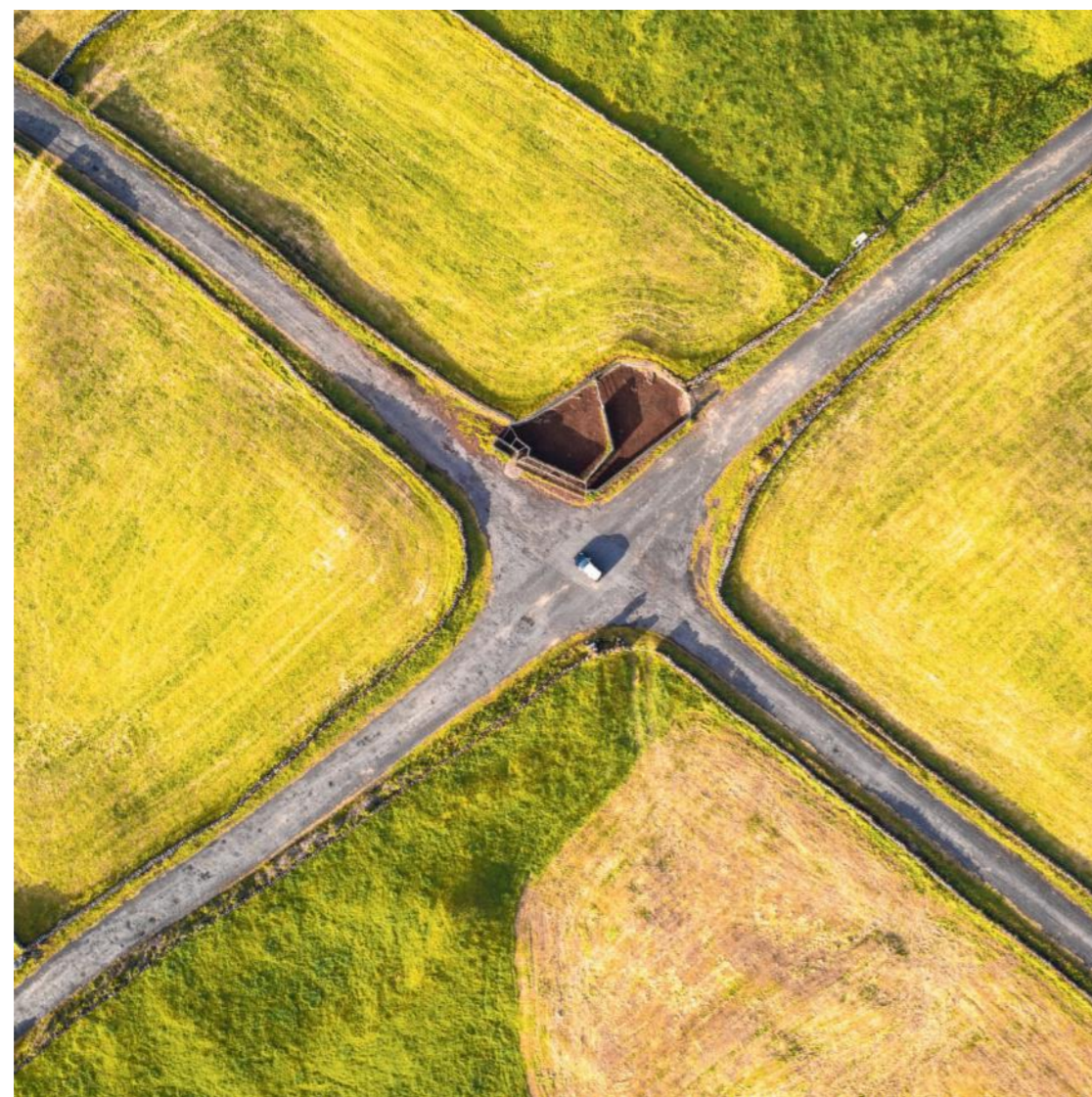

FOTO MARCO BOTTIGELLI/GETTY IMAGES

Zo staat er tot 1996 een soort Berlijnse Muur om het theocratische 'Zuidelijke Territorium' heen en verloopt in het noordelijke deel van de VS de emancipatie van minderheden nogal anders. Soms zijn de alternatieve feiten die Lacey presenteert werkelijk adembenemend: een ex-spion vertelt tussen neus en lippen door dat er in de jaren vijftig een „conflict in Vietnam is geëdscaleerd“. Soms hebben ze iets van een uit de hand gelopen gedachtenexperiment, bijvoorbeeld in een (ontzettend grappig) hoofdstuk waarin de status van mannelijke en vrouwelijke kunstenaars volledig wordt omgekeerd.

Ontegenzeggelijk vernuftig dus, deze roman. *Biografie van X* beweegt zich langs bestaande lijnen, maar die lijnen hebben allemaal een twist. Schrijfster Rachel Cusk is veranderd in een man, X heeft een lange relatie gehad met singer-songwriter Connie Converse, ze schreef nummers voor David Bowie, de Litouws-Amerikaanse anarchist en feministe Emma Goldman bleek een invloedrijke politieke figuur, en ga zo maar door: een hele parade aan historische figuren passeert de revue. Lacey laat Lucca citeren uit de „mislukte“ biografie van X, maar die citaten zijn - zie het notenapparaat - deels af-

komstig uit bestaande biografieën over andere kunstenaars, bijvoorbeeld die van Susan Sontag door Benjamin Moser.

Ook de uitspraken die X doet over kunst en het leven zijn ontleend aan uitspraken van bestaande personen, zoals Bob Dylan en Jean-Michel Basquiat. Lacey verplaatst de citaten van persoon naar personage, van de jaren zeventig naar de jaren negentig, enzovoorts. Een soort waanzinnige readymade van geschiedenissen en personen dus, iets wat benadrukt wordt door het afbeelden van foto's van X en haar kunst - Lacey verzamelde een deel van de afbeeldingen in kring-

loopwinkels en op internet.

Wat blijkt: X is zelf ook een parade aan bekende mensen: ze maakte haar werk onder talloze schuilnamen en identiteiten, die zelfs bij Lucca niet allemaal bekend zijn: Dorothy Eagle, Deena Stray, Clydelle, Bee Converse, Clyde Hill, Martina Riggio, Yarrow Hall, Vra, Cindy O, Cassandra Edwards. Je gaat als lezer aan het 'bestaan' van X twijfelen en dat lijkt precies Lacey's bedoeling; welkom in een roman vol valkuilen en blinde muren. Over muren gesproken: waar kwam X, die in 1972 schijnbaar uit het niets in New York verscheen, eigenlijk vandaan?

Giftige relatie

Biografie van X is een echt Noord-Amerikaans en indrukwekkend boek, tegelijk utopisch en dystopisch, over kunst, maatschappij en identiteit. Over hoe die drie niet zelden onafscheidelijk lijken te zijn, en over hoe één kunstenaar probeert die zaken wel te scheiden. Een gewelddadige, schuinsmarcherende, manipulatieve en briljante vrouw, die, zoals dat gaat, een spoor van slachtoffers en bewonderaars achterlaat.

De in-en-in giftige relatie die Lucca en X hebben is niet mals, en toch weet Lacey het geloofwaardig te houden dat Lucca - totaal geïnterigeerd door haar vrouw - niet de benen neemt. Bij vlagen is dit een grappig boek, niet alleen om het desalniettemin bloedernstige spel met de geschiedenis, maar ook om hoe de handelende personages worden omschreven door de iet-wal-jaloerse en (terecht) steeds cynischere Lucca: het groteske van X, de valm van valse bescheidenheid van haar eerste biograaf, haar galeriehouder die zo stereotypisch is dat ze bijna kunst aan sich wordt (zwart bloempotkapsel, gekleurd brilmontuur). Wat je tijdens het lezen wel zou kunnen overvallen is een soort fictie-in-fictie-in-fictie-moeheid (al wekt het ook bewondering op, al die lagen en lijnen), of een klein verlangen naar iets van zintuiglijkheid in de biografische taal. Maar dat zijn details, die een best als deze roman maar moeilijk onderuit kunnen halen.

In literatuur kan een leugen leiden tot diepe inzichten

BEN LERNER In zijn nieuwe roman ontmoet een oude held zijn geestelijke zoon. *Transcriptie* is opnieuw een intellectueel, geëngageerd én eerlijk boek.

Door **Persis Bekkering**

In de romans van de Amerikaanse schrijver en dichter Ben Lerner begint de kunst vaak met een leugen. In Lerner's debuutroman *Vertrek van station Atotcha* (2011) krijgt een jonge dichter een prestigieuze beurs om een paar maanden onderzoek te doen in Madrid. In plaats van serieus aan het werk te gaan, vult hij zijn dagen landerig met slapen, blowen en museumbezoek. Wat op papier klinkt als puberaal uitstelgedrag, leverde een van de interessantste en duizelingwekkendste romans op in de Amerikaanse literatuur van de jaren tien - intellectueel, geëngageerd én eerlijk. Datzelfde geldt voor al zijn romans sindsdien, voor *22:04* (2014), *Leerjaren in Topeka* (2019), en ook voor zijn nieuwste werk.

Lerner's vierde roman *Transcriptie* begint ook met een leugentje. Een naamloze verteller reist tijdens de covid-pandemie af naar Providence, zijn voormalige studentenstad, om daar zijn intellectuele mentor Thomas te interviewen voor een literair tijdschrift. De negentigjarige Thomas is een kleurrijke man, een techniefilosof en kunstenaar opgegroeid in Duitsland, en extreem belezen - Lerner voert hem op als een van de laatste klassieke intellectuelen, overblijfsel van een vorige eeuw waarin de menselijke geest nog niet door infantiliserende beeld-

schermen was gekoloniseerd. (Diverse recensenten hebben opgemerkt dat Thomas overeenkomsten vertoont met de onlangs overleden filmmaker en filosoof Alexander Kluge, al doceerde die nooit aan Brown University. Anderen wezen op Lerner's tweede mentor, de al even eminente John Berger, al was die een Brit.)

Bij aankomst in het hotel tikt de verteller zijn iPhone in een met water gevulde wasbak, waarop het scherm op zwart gaat. Nu kan hij het gesprek met Thomas niet opnemen. In een typisch Lerneriaanse scène is de verteller van plan het probleem op te biechten, maar lukt het hem uit onhandige beleefdheid vervolgens niet - Thomas is zo'n heer... Toch krijgt de lezer een herinnerde, gereconstrueerde versie van het interview te lezen, die het eerste van de drie delen van dit slanke boek inneemt. In deel twee komt de verteller in de problemen wanneer hij op een conferentie rond Thomas' werk toegeeft dat hij het gesprek uit zijn hoofd heeft genoteerd. De organisator van de conferentie concludeert onthutst dat de tekst dus „een deepfake“ was.

Vleermuizen

Het valse transcriptie ontcijferd niettemin een boeiende ontmoeting tussen een oude held en zijn geestelijke zoon, een meanderend gesprek waarin de va-

Ben Lerner: *Transcriptie*
(*Transcription*)
Vert. Arthur Wevers. Atlas Contact,
160 blz. € 19,99

derfiguur het gesprek strak onder controle heeft. Ze bespreken thema's als opnametechnologie, vertalen, maar ook Thomas' jeugd en dromen. Thomas springt van de hak op de tak, schijnbaar in vervoering gebracht door zijn eigen eindeloze hoeveelheid kennis. „We zijn doof voor de zang in ultrasoon geluid van vleermuizen, of voor olifanten die met elkaar converseren in hun infrasone geluid, trage golven die zich kilometers voortplanten en door steen gaan“, ooreit hij. „We wisten niet dat olifanten spraken, tot iemand per ongeluk een keer een opname versneld afspeelde - in elk geval hadden wij westerlingen geen idee. Maar niemand weet echt wat zich in de lucht bevindt; dat is een van de weinige universalis. Een negatief universale. De lucht bevat allerlei boodschappen. Boodschappers, engelen. (...) Hebben we oren om te horen?“

Die laatste vraag kan net zo goed slaan op de roman zelf. Met het weergeven van het uit de herinnering opgestelde transcriptie stelt de roman de vraag wat we precies doorgeven wanneer we iemands woorden letterlijk proberen over te nemen. Is er niet meer dan geluid? Hebben we oren om te horen? „*Something is lost in the transcription because it doesn't have words*“, dichtte Lerner in het gedicht „The Son“ (2020). Herschrijven is een creatieve daad, die misschien, lijkt de

Een letterlijke transcriptie raakt altijd iets kwijt, het woordeloze, de echo's van het verleden

FOTO SCOTT J. FERRELL/GETTY IMAGES

roman te suggereren, een andere waarheid naar boven kan brengen dan de letterlijke weergave. Een letterlijke transcriptie raakt immers altijd iets kwijt, het woordeloze, de echo's van het verleden, verborgen geschiedenissen, en de soms veelzeggende betekenis van vergissingen.

In deel drie noteert de verteller schijnbaar letterlijk een wél opgenomen gesprek met Thomas' zoon Max, een leeftijdgenoot en studievriend van de verteller. Max vertelt over de moeilijke relatie met zijn vader, die zo bang was voor emoties dat hij vluchtte in de filosofie en literatuur, en over de eestoorms van zijn achtjarige dochtertje dat weigert te eten. Het lijkt alsof het boek hier een nieuwe richting in slaat, een nieuw verhaal begint, maar er vallen allerlei lijnen te trekken tussen het eerste en het laatste deel. In deel één verwacht Thomas de verteller soms met Max, en wat Thomas tegenover Max ontkent zich te herinneren, projecteert hij wel op de verteller. Hier ontstaat een subtiele subtekst, onhoorbaar voor opnameapparatuur: die van een rivaliteit tussen biologische zoon en intellectuele erfgenaam. De constructie van het boek roept zo de vraag op welke waarheid belangrijker is: die van de herinnering, of de feiten?

Leugen

Transcriptie is voor Lerner's doen een dun boek. Het merendeel bestaat uit dialogen, de schrijver is spaarzaam met zijn gebruikelijke intellectuaalistische observaties en labyrinthische taal. Ook in strakke vorm en ook in de directe rede blijft echter overeind wat zijn werk zo fascinerend en onweerstaanbaar maakt. Het plezier van Lerner lezen is gelegen in de hechte manier waarop de thema's in elkaar grijpen, vloeien en vanzelfsprekend, waardoor er steeds weer nieuwe lagen van betekenis ontstaan. Steeds als je denkt beet te hebben, steeds als je denkt te weten waar het boek over gaat, ontstaat er weer een nieuwe laag.

Transcriptie onderzoekt allereerst hoe schermen ons leven beïnvloeden, aanvankelijk met een kritische ondertoon, maar later toch ook optimistisch, zoals wanneer Max' dochtertje dankzij onbeperkte schermtijd eindelijk weer begint te eten. Het is een boek over vaderschap en vriendschap. Over intellectuele autoriteit, die zowel wordt geïdealiseerd als verwoestend blijkt. *Transcriptie* is bovenal een afweging van verschillende vormen van waarheid en fictie, zonder een positie in te nemen. Zoals Thomas tegen de verteller zegt, „we zijn bezig met literatuur, niet de wet.“ In literatuur gelden andere regels. In literatuur leidt een leugen tot diepe inzichten, voor wie oren heeft om te horen.

Advertentie

Omdat ik je zie – Eva Posthuma de Boer

‘Eenvoudig en veelomvattend tegelijk.’
NRC ●●●●

‘Echt een boek dat je iedereen deze zomer kan aanraden om te lezen.’ **Roxane van Iperen**

f | @ | ambo | anthos

Advertentie

John, zoon van John: de grote nieuwe roman van Booker Prize-winnaar Douglas Stuart

‘Stuart is een rasverteller, zijn proza sierlijk en vloeiend, en hij trekt een prachtig decor op.’ – *Trouw*

‘Meesterlijk.’ – *Het Parool*

‘Een ontroerende, razend spannende roman die elke minuut van je tijd waard is [...] als een staaf dynamiet die elk moment in je hand kan ontploffen.’ – *The New York Times*

NU IN DE BOEKHANDEL

W E R L D

Advertentie

Verse Ramsj [1]

LITERATUUR & BIOGRAFIEËN

- Sander Bax** /Schrijversmythen. Literatuur en schrijverschap tussen 1880 en 2020 35.00/**12.50**
- Junichiro Tanizaki** /Een kat, een man en twee vrouwen 20.99/**7.90**
- Günter Grass** /Het levende standbeeld 20.00/**7.90**
- Bohumil Hrabal** /Een driebeinig paard 23.99/**7.90**
- Etienne van Heerden** /Toverberg 22.90/**7.90**
- Tom Wolfe** /In alles een man 24.99/**9.90**
- Roberts** /Napoleon de Grote 35.00/**12.50**
- Huizinga** /Erasmus 29.95/**12.50**
- Frankl** /Mijn levensherinneringen. Wat niet in mijn boeken staat 27.95/**9.90**
- Tammes** /Verlicht liberaal in driedelig grijs. Het leven van Molly Geertsema (1918-1991) 27.50/**9.90**
- Van der Zee** /Willi Lages. Ceremoniemeester van de dood 42.50/**19.90**

NON-FICTIE

- St. Clair** /Van Peking naar Parijs. De autorace van de twintigste eeuw 27.99/**12.50**
- Boender** /Betrokken burgers. Stedelijk burgerschap van republiek naar koninkrijk 29.99/**12.50**
- Allen** /Winnie-de-Poeh de manager 19.95/**7.90**
- De Groot** /Martelaren voor de paus 25.99/**9.90**
- Deleux** /Arno 24.99/**9.90**
- Scotto** /Marokko. Interieur - Design - Inspiratie 29.99/**12.50**
- Roberts & Petraeus** /Conflict. Oorlogsvoering van 1945 tot Oekraïne 45.00/**12.50**
- Meijer** /Goede tijden, slechte tijden in de antieke wereld 29.99/**12.50**
- Goossens** /In soutane op de motor. Verhalen van oud-missionarissen 29.99/**9.90**
- Kooijmans** /Melancholie in de Gouden Eeuw 24.99/**9.90**
- Leidinger, Rapp & Schuöcker** /De drie Weense denkers. Freud, Adler, Frankl 24.95/**9.90**
- Toonder** /Tom Poes en de watergeest 29.99/**12.50**
- Achterhuis** /Geloof in geweld 29.99/**12.50**

ETEN & DRINKEN

- Bottura** /De kunst van de Italiaanse keuken 55.00/**25.00**
- Webb & Beaumont** /Bier. De wereldatlas 34.99/**15.00**
- Marskamp** /Smaak. De plantaardige keuken van Yerba 39.99/**15.00**
- Kleingeld & Walraven** /Fruit plukken. Koken met vruchten 25.99/**9.90**
- Van den Boomen** /Wijn in de lage landen. De mooiste winddomeinen in Nederland en België 39.99/**12.50**
- Heigham** /De ayurveda keuken. 80 recepten voor lichaam en geest 29.99/**15.00**
- Orieux** /Vis. 70 soorten vis en zeevruchten in 90 recepten 49.99/**25.00**

NATUUR & TUIN

- Van Ool & Schatteleijn** /Van nature. De nationale parken van Nederland 45.00/**12.50**
- Kingsbury & Takacs** /Natuurlijke tuinen 49.99/**12.50**
- Bärbel Oftring** /Houd je tuin gezond. Plantenziektes en ongedierte herkennen en bestrijden 21.99/**9.90**
- Oostenbrink** /De jungletuin 36.99/**12.50**
- Bärbel Oftring** /Planten voor dieren. Je tuin een paradijs voor vogels, insecten en andere dieren 21.99/**9.90**
- Wendelbo** /Een zomer vol bloemen 29.99/**12.50**
- Van Doorn** /Liefde voor rozen 39.99/**12.50**

KUNST & ARCHITECTUUR

- Kinderen van de Renaissance. Kunst en opvoeding aan het Habsburgse hof (1480-1530)** 29.99/**12.50**
- Willem Bastiaan Tholen 1860-1931** 29.95/**12.50**
- Willem van de Velde & Zoon** 24.95/**12.50**
- Curved. Bending Architecture** 35.99/**15.00**
- Griffiths** /Hidden Architecture. Buildings that blend in 45.00/**15.00**

Deze boeken zijn – zolang de voorraad strekt – ook verkrijgbaar bij boekhandel:

- **Steven Sterk Utrecht, Servetstraat 3**
T. 030 2340580
- **Scheltema Amsterdam, Rokin 9**
T. 020 5231411

via bol.com of te bestellen via:

www.ramsj.nl

Voor meer informatie of een gratis abonnement op de ramsjkrant: info@ramsj.nl

Steven Sterk

Het 'tipping point', een kleine verandering die het systeem uit balans brengt

NON-FICTIE De Brits-Canadese journalist Malcolm Gladwell werd jaren geleden beroemd met de term 'tipping point', al bedacht hij die niet zelf. Nu belicht hij dit fenomeen opnieuw in een boek waarin het minder gaat over succesverhalen en meer over 'asociale epidemieën'.

Door **Hans Steketee**

De Thwaites-gletsjer op West-Antarctica dreigt de drijvende ijsplaat te verliezen die de smeltende reus aan de voorkant nu nog afremt. Als de ijsplaat breekt, zal het de gletsjer nog instabieler maken, wat weer catastrofale gevolgen kan hebben voor de hele ijskap van West-Antarctica. En voor de zeespiegelstijging wereldwijd. De Thwaites-gletsjer heet ook wel de *Doomsday*-gletsjer.

Het kan elk moment gebeuren: het *tipping point* ligt bij een graad of anderhalf gemiddelde aardopwarming, denken wetenschappers. Of lag, die anderhalve graad zijn we al een jaar voorbij.

Tipping points – een kleine verandering die een systeem uit balans brengt, wat weer tot een grote verandering leidt – zijn overal. Hypes in mode, technologie of op de beurs. Een doorbraak van een politieke beweging. Een strandende relatie. Een onopmerkelijke ziektegolf die een epidemie wordt als het aantal besmettingen een bepaalde grens bereikt.

De term is in 1957 gemunt door de Amerikaanse socioloog Morton Grodzins in zijn onderzoek naar zogeheten 'white flight': als het aantal zwarte families in een witte wijk een 'drempelwaarde' bereikte, verhuisden witte gezinnen plotseling massaal.

Maar het fenomeen werd pas echt

Hoe groot moet een minderheid zijn om niet langer als minderheid te worden gezien? Tussen de 25 en 33 procent, zo blijkt

bekend rond de eeuwwisseling dankzij het gelijknamige boek van de Brits-Canadese journalist Malcolm Gladwell. "Tippingpoint" beleefde als het ware zelf een tippingpoint. Gladwell onderzocht hoe ideeën, trends en gedrag plotseling kunnen omslaan van marginaal naar massaal. In de ziektebeeldspraak: ze gaan 'viraal' en veroorzaken een 'sociale epidemie'.

Misdaadcijfers in New York

„Mensen zijn van nature gradualisten”, schreef Gladwell toen. Ze denken lineair en kunnen exponentiële groei niet goed bevatten. Stel dat je een A4'tje vijftig keer dubbelvouwt – het kan hooguit acht keer – is je het dikker dan de afstand van de aarde tot de zon. Probeer maar.

In *The Tipping Point* beschreef hij onder (veel) meer waarom misdaadcijfers in New York plotseling daalden, hoe het supersaai schoenenmerk Hush Puppies alsnog een hit werd en hoe Lexus, nieuwkomer op de automarkt, uit een technische tegenvaller een imago-boost haalde. Gladwell destilleerde er drie 'regels' uit. Een kleine hoeveelheid bijzondere mensen – charismatische pioniers, netwerkers en slimme verkopers – zorgen voor een startschot (*The law of the few*). Een onweerstaanbaar verhaal – hij noemt *Sesamstraat* – maakt populair (*The stickyness factor*). En de rol van de omgeving; leeftijdgenoten of groepsgeenoten hebben bijvoorbeeld meer invloed op kinderen dan ouders (*The power of context*).

Er is van alles op afgedongen, maar het waren aanstekelijke case-studies met uitstekende vragen: hoe zit dit, is dit niet tegenintuïtief, is de verklaring wel de echte verklaring?

In *The Tipping Point* zoek je de naam van de baanbrekende Grodzins overigens tevergeefs. In het vervolg, *Revenge of the Tipping Point* (2024), net in Nederlandse vertaling verschenen onder

de titel *We moeten het weer over de tippingpointhebben*, duikt hij alsnog op, als een verlate goedmaker in een hoofdstuk over *social engineering*.

Het is niet de terugblik op zijn eerste boek geworden die Gladwell eerst voor ogen had om te zien wat er op de zeeff was blijven liggen. Zijn eerste boek paste in de „hoopvolle tijd van een nieuw millennium”, zegt hij. Nu leek de wereld „te anders”. In dit boek geen marketing-succesverhalen, maar veel over wat je Amerikaanse 'asociale epidemieën' kunt noemen: de opiatencrisis, pieken in bankroven en zelfmoorden. Ze blijken vaak niet egaal over het land verdeeld, maar vooral lokaal of regionaal.

Groepsdruk

Hoe dat kan heeft met zijn 'derde wet' te maken, de invloed van omgeving, waarvoor hij nu het woord *overstory* gebruikt. Zoals de mentaliteit van Californische vrije school-ouders die juist daar leidt tot vaccinatiescepsis en alleen op die scholen. Groepsdruk keert in allerlei vormen terug, zelfs in het ogenschijnlijk ontbreken ervan, zoals in het gemak waarmee malafide zorgaanbieders in Florida het ziekenfonds oplichtten.

Sterk is het deel over omslagpunten in groepen, zoals schoolklassen en de verhouding tussen mannen en een meestal kleinere aantal vrouwen in raden van bestuur. Zijn vraag: hoe groot moet een minderheid precies zijn waarbij deze niet langer als minderheid wordt gezien? Het blijkt keer op keer te liggen tussen de 25 en 33 procent.

In gemengde klassen valt het verschil in prestaties weg bij die verhouding. „Als een vrouw alleen is (in een bestuur) valt ze op als vrouw, maar wordt ze onzichtbaar als persoon”, schrijft hij. Maar als ze in adviesraden het 'magische derde deel' vormen, „verandert de sfeer radicaal”. „Dan voel ik me gewoon een van de stemmen

Roosevelt Avenue station in New York. FOTO TIMOTHY FADEK/GETTY IMAGES

Malcolm Gladwell: We moeten het weer over de tippingpointhebben. (Revenge of the Tipping Point) Vert. Inge Pieters. Pluim, 400 blz. € 27,99 ●●●○○

in het gesprek”, citeert hij een van hen. Weten waar het kantelpunt ligt, maakt social engineering volgens Gladwell „onweerstaanbaar”. Zoals mannen afwijzen voor een bestuursfunctie totdat het kantelpunt is bereikt. Of alle kinderen uit minderheidsgroepen in één klas zetten. Maar verkoop dat maar eens.

Positieve discriminatie

Het is eerder geprobeerd. Om Grodzins "witte vlucht" te stuiten, werd in de jaren vijftig een experimenteel wijkje opgetuigd in Palo Alto, Californië, met een uitgekende mix van zwarte, witte en Aziatische gezinnen; achteraf het startschot van de *affirmative action* (positieve discriminatie). Maar om die mix te behouden, mochten gezinnen hun huis alleen verkopen aan gezinnen van hun 'eigen kleur', ook als er een betere partij was. „Om de multiculturele harmonie te behouden moesten ze juist die mensen dwarsbomen die ze probeerden te helpen.” Het experiment eindigde in tranen. Tipping points leiden nooit tot simpele oplossingen, moet Gladwell vaststellen.

De opiatencrisis speelt een grote rol in het boek, dat opent en sluit met gerechtelijke verhoren van de familie Sackler en hun Purdue Pharma. Daar is al heel veel over geschreven, en je hebt het idee van een 'overstory' niet echt niet nodig voor de agressieve en misleidende marketing van de verslavende pijnstiller OxyContin. In de paar staten die zich bleven houden aan strenge regels voor het uitschrijven van zo'n recept bleek die crisis ook veel kleiner. Duh!

Als hij het heeft over „het doorbreken van overstories op nationale schaal” wordt het zelfs potsierlijk. Zo beweert hij dat het werkelijke besef van de Jodenvernietiging „in de wereld” pas doordrong door de Amerikaanse documentaire *Holocaust* uit 1978. Want „historici negeerden het onderwerp [en] overlevenden wilden er niet over praten”. Dit na, om eens wat te noemen, het Eichmanproces (1961), Hannah Arendts theorie over 'de banaliteit van het kwaad' die in 1963 in de VS in de Joodse gemeenschap keihard landde, en het driedelige *The Destruction of the European Jews* van de Amerikaanse historicus Raul Hilberg (1961).

Met de *The Tipping Point* was Gladwell destijds een van de pioniers die een nieuwsgierige blik en een wervende stijl losliet op ogenschijnlijk alledaagse verschijnselen. Zijn frisse wetenschappelijk sloeg een brug tussen experts en de geïnteresseerde leek – die een massapubliek bleek, ook voor zijn volgende bestsellers als *Outliers* en *What the Dog Saw*. Bij alle interessants dat dit nieuwe boek heeft te bieden, ontkom je niet aan de indruk dat het kantelpunt-frame na 25 jaar een beetje aan vormdwang lijdt.

Toch heeft Gladwell zichzelf wel degelijk opnieuw uitgevonden, maar dan met de podcast als podium. In *Revisionist History* – nu in het vijftiende seizoen – onttraft hij mysteries waar er op het eerste gezicht geen is. De jongste aflevering gaat over de vraag waarom in niet al te hoge Amerikaanse gebouwen vaak geen lift zit. Gladwell: „Sommingen van jullie zullen nu wel zeggen: denk je echt dat ik een half uur naar jou ga luisteren over liften? En mijn antwoord is: *Oh, yes, you are?*” En dan hang je aan zijn lippen.

COLOFON

Mediahuis NRC BV
Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v rubriek, redactie of persoon.
T: **020 - 755 3000** (algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen? Stuur maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld naam, adres en tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**,
E: sales@nrc.nl,
W: adverteren.nrc.nl

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**,
E: familieberichten@nrc.nl

NRCWebwinkel

E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur. W: nrc.nl/service,
T: **088-572 0572** (ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omgang

persoonsgegevens
Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring). Afmelden kan via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2026.
Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

●●●●● buitengewoon
●●●●○ zeer goed
●●●○○ goed
●●○○○ matig
●○○○○ zwak

BEZOEK BERT NATTER DEZE ZOMER IN DE BOEKHANDEL

De winnaar van de Libris Literatuur Prijs bezoekt boekhandels door het hele land. Check de website van de desbetreffende boekhandel voor meer informatie en tickets.

6 juni | SCHIEDAM
Boekhandel Post Scriptum
10:00 uur

6 juni | MIDDELBURG
De Drukkerij
12:30 uur

6 juni | GOES
Paard van Troje
14:00 uur

13 juni | NIJMEGEN
Dekker van de Vegt
14:00 uur

19 juni | BILTHOVEN
Bilhovense boekhandel
16:00 uur

20 juni | DEN HAAG
Paagman Fred
11:00 uur

20 juni | LEIDEN
De Kler
13:30 uur

20 JUNI | SASSENHEIM
Boekhandel Wagner
15:00 uur

25 juni | ENSCHEDE
Boekhandel Broekhuis
19:30 uur

27 juni | SCHAGEN
Boekhandel Plukker
10:00 uur

27 juni | GRONINGEN
Van der Velde
13:00 uur

27 juni | HEERENVEEN
Binnert Overdiep
15:00 uur

28 juni | HAARLEM
De Vries van Stockum
14:00 uur

